

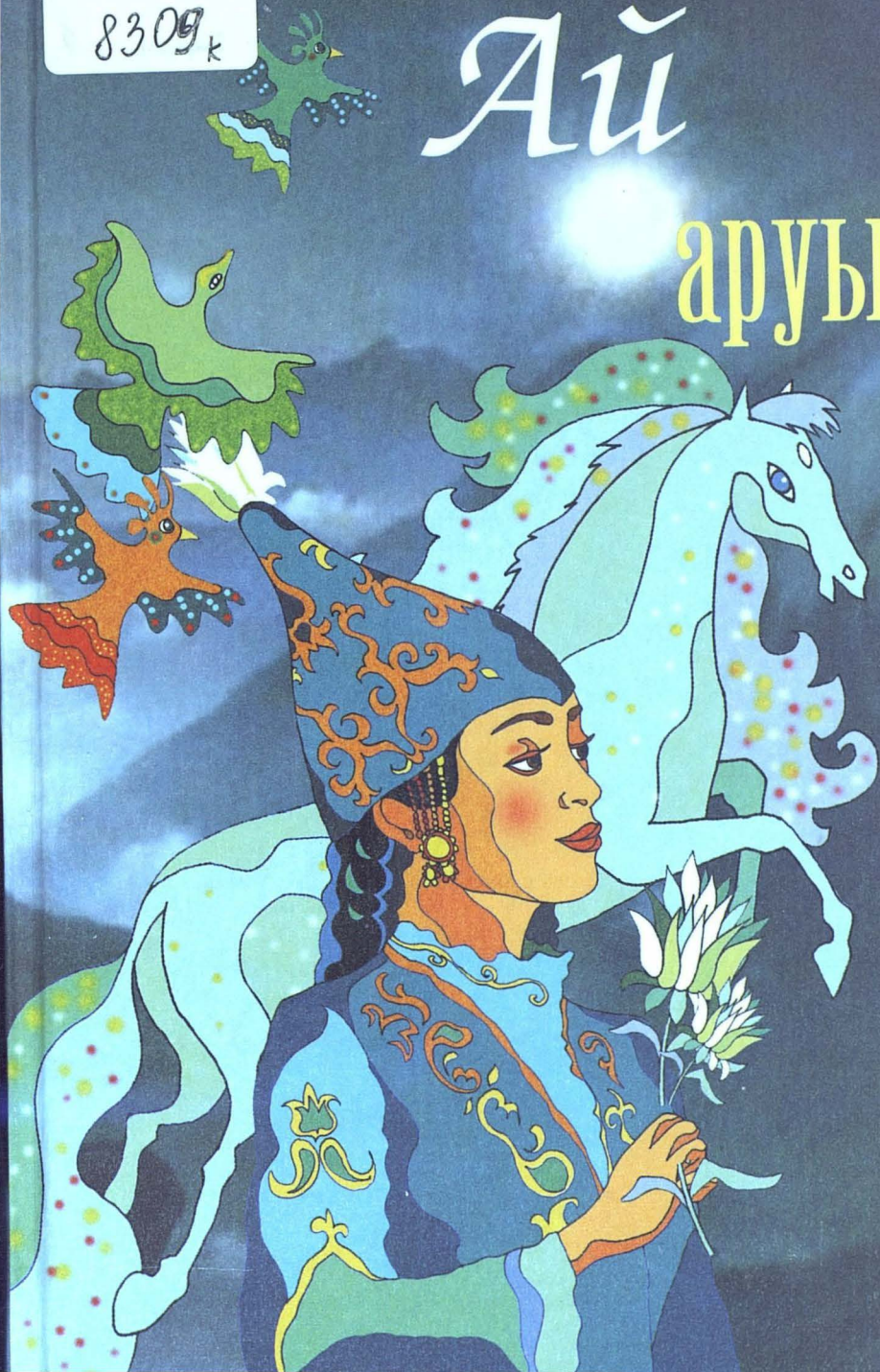
Л 2005

8309к

Мәукенқызы

Ай

аруы

Айнаш Мәукенқызы

АЙ АРУЫ

“АУДАРМА” БАСПАСЫ
АСТАНА – 2004

ББК 82.3 Қаз
М 37

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ МИНИСТРАЛІГІНІҢ
БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛДЫ

Мәукенқызы Айнаш.

М 37 Ай аруы. Ертегілер.

Астана: Аударма, 2004. — 198 бет.

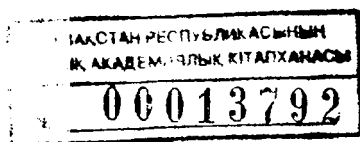
ISBN 9965-18-100-4

Таңғажайып тылсым сырға толы ертегілер әлемі кез келген жанның жүрегін жаулап, ғұмыр бойы өзіне тартып өтері сөзсіз. Әдебиет әлеміне жол тартқан “Акерке”, “Ай аруы”, “Махаббат күдіреті”, “Көл бетіндегі бейне” – адам жүрегін махаббат пен сұлулыққа, тазалыққа парасатқа баулып, әрбір жанның алдында тұрған асқақ арман-мақсатына жан-дүниесін кіршіксіз, мөлдір қалпында жеткізуге жетелейді. Нұр-шапағат, шаттықтан тұратын Ғажайыптар Жер бетіне сапар шеккен “Ай аруының” кейіпкерлері өз оқырмандарының жан-жүректерін қуаныш, бақыт нұрына бөлер деген сенімдеміз. Өйткені, жас талап Айнаш Мәукенқызының тұңғыш кітабы жып-жылы сезімге оранған, әдемі ойларға толы.

Кітап көпшілік оқырмандарға арналған.

М 4601000000-112
00 (05) – 04

ББК 82.3 Қаз

ISBN 9965-18-100-4

© Мәукенқызы А., 2004

© “Аударма” баспасы, 2004

*Аяулым – Айнұрыма, жиырма
алты жасында көз жұмған
жалғыз сіңліме, сұлу сіңліме
арнаймын.*

Айкөлтайға – Аядан.

АҚЕРКЕ

Ертегі-повесть

Шексіз-шетсіз кең жазира өлкеде билік құрған Баһадүр хан әлемдегі ең бір құдіретті де қуатты, қаһарлы әміршілер санатынан еді. Ит тұмсығы сыналаса да батпайтын ну ормандар мен асу бермес асқар таулар, айдын шалқар көлдер қорғап, қоршап тұр еді оның елін. Түгін тартса майы шыққан, асыл қазына, кен атаулыдан аяқ алып жүргісіз көз жауын алған көркем өлке көршілес хандардың көз құртына айналып, бірнеше хандықпен одақтасып, күш-қуаттарын біріктіріп, сансыз мәрте соғыс ашып, жалықтырған болатын. Жер қайысқан елін жаулап, халқын табанына салып, құл мен күнге айналдыруды армандағандарымен, ел шетіне ілікпей-ақ кері қарай қашуға мәжбүр болған қаһарман қалың әскерге төтеп бере алмаған басқыншысымақтардың сардарлары мен сарбаздары қалың жыныс нұ орманда адасып, тулаған теңіз толқынында қақпақыл ойнап, асу бермес асқар таулардың етегінде сүйектері қурап қалатын. “Итке – ит өлімі” дейтін қарттар оларды немерелеріне көрсетіп.

Баһадүр ханға қарсы бас көтергендері үшін жазықты болып, өздерін-өздері кіріптар еткен хандар ақыры жалынып-жалпайып, кешірім сұрап, ат-шапан айыптарын өтеп, қаһарлы ханға өздері ерікті түрде бағынышты болатын еді. Сол себепті де бұл елге соңғы жылдары жау атаулы маңайлауды қойған еді.

Жерұйық деп аталатын Баһадүр ханның елі. Шын мәнінде ол жер бетіндегі жұмақты көзге елестететін. Көсегесі көгеріп, жан рахатына батқан халық той-думанмен өмір өткізетін. Баһадүр хан мен оның жеңімпаз әскерлері тұрғанда өздерін ешқандай жау ала алмайтынына халықтың сенімі кәміл еді.

Түн-шуақ

Баһадүр ханмен қатар халықтың сүйіктісі, мақтаныш-махаббаты оның жан дегенде жалғыз қызы, зарығып көрген сүйікті перзенті, асқан сұлу, ержүрек, қаһарман қыз - Ақерке ханша еді. Барша халық аяғына бас ұрған қызы үшін хан кеудесінен шыбын жанын ойланбастан суырып беруге даяр-тын.

Ақерке ару дүниеге келгенде түн түндігі түріліп, аспаннан жерге нұр құйылып, шапағат-шуақ шашылып, бар әлем арайланып жүре беріп еді деп еске алатын көз көргендер.

Бұл сөздің төркіні тегін емес еді.

Баһадүр ханның сүйікті зайыбы Таңшолпан ханым толғатып жатқанда түн қараңғылығын жамылған жалғыз қайыршы хан сарайының қақпасын қаққан-ды. Киімінің жыртығынан күн көрінген қайыршыға қараған бетте тұлабойын белгісіз шуақ кернеп, өзін-өзі билеуден қалған қарауыл басшысы: “Ханым әл үстінде жатқанда бейсауат жандарды сарайға енгізбеңдер” деген хан әмірін жадынан шығарып, қайыршыны хан сарайының төріне дейін жеткізіп салып еді.

Саналы ғұмырын қаріп-қасер, жетім-жесірге жебеуші болып, жәрдем беруге арнаған Баһадүр хан тұңғыш перзенті дүниеге келер түні құтты мекен-сарайына ақ сақалды қарттың қонаққа келгенін жақсылыққа жорып: “Лайым, ақжолтай болғай!” деп құрметті қонақ ретінде төрге шығарып, алтынмен зерленген жібек шапан жауып, барынша сый-құрмет көрсеткен еді.

Хан нөкерлері тікеден-тік тұрып күтіп, қас-қабағына қарағанымен, баса-көктеп төрге озбай, елеусіз бір бұрышқа жайғасқан диуана өзіне ықыластана назар салған Баһадүр ханға қарап, кенеттен тіл қатады: “Дүниеге қыз бала келмек. Ақерке деп қоярсындар есімін. Жан атаулының жүрегіне шапағат-мейірім ұялатқан аса дарқан, парасатты, ел анасы болады ол. Көрген көз ұялып, тіке қарай алмайтын ғажайып сұлулығы ақын атаулыны шабыттандырып өтеді өмірден. Бірақ Баһадүр хан (қайыршы қарттың өзіне хан ием я тақсыр деп құлдық ұрмай, тікеден-тіке есімін атағанын ол қаперіне алмайды: сұңғыла хан бұл қарттың тегін емес екенін ішкі түйсік арқылы-ақ сезіп үлгірген еді), ханшаның өмірі жиырма жасқа дейін қауіп-қатер, сынаққа толы болмақ. Сақтанғайсың. Сақтанып қана қоймай, ханшаға төнер қауіптің алдын-алып, қарсы шара қолдану қажет. Жеті жасқа дейін қызыңды сарайдың сыртына шығармай, көзіңнің қарашығындай сақтап, күт. Жетіге толған күні жер-көктен небір ғұлама ғалымдарды жинап, қызыңды әрдайым қорғап жүретін арнаулы тылсым оқыт. Сол тылсым оған жауыз күштермен бетпе-бет келген сәттерде сүйеніш, медет, қорғаныш болып, зұлымдыққа берістірмей, алып шығып отыратын болады. Бар өмірін ол өзіндей тіршілік иесі атаулыға жақсылық жасауға арнар. Жасы отыздан асқасын қауіп-қатер атаулы біржола сейіліп, ғұмырының соңына дейін бойындағы бар қуатын қарамағындағы халқын көркейтіп, гүлдендіруге

арнап, сүйген жары мен бала-шағасының арасында мамыражай, бақытты ғұмыр кешіп өтер.”

Осыны айтып, ханға қарап басын изеген қарт кенет көз алдарында ғайып болады. Қайыршы отырған жерде жарқырап, жарық нұр төгіліп, түн түндігі қақ айрылып, жер-әлем жарқырап жүре береді. Демін ішінен алған қалпы үн-түнсіз қарт отырған жерге қадала қараған Баһадүр хан сарайға туған қарындасы – өнері елден асқан сиқыршы Гүлсім ханша келіп кіргенде ғана есін жиып, өз-өзіне келген еді. “Сүйінші, қыз!” деген Гүлсім бірден өңі өзгеріп: “Аға, неткен бақытты едің. Қыдыр бабамен дидарласып, ғибратына ие болу мәртебесі екінің біріне берілмеген. Осында... жаңа ғана Қыдыр болып кетті ғой” деп айқайлап жібереді. Сосын басын шайқайды: “Қап, көріп үлгірмедім. Маңдайыма... жазылмай тұр да.” “Уайымдама, қарындасым, – дейді Баһадүр хан, Гүлсім ханшаны құшақтап. – Қыдыр бабамен жүздесудің саған да сәті түсер. Есесіне, сіңліңді алғаш көрген – сен.”

Сүйген жары қиналмай, қол-аяғын бауырына алып, тұла-бойы тұңғышы дүниеге келгеніне жүрегі жарыла қуанған Баһадүр хан жер-көкті жаңғырықтырып, көрген жанның таңдайын қақтырып, тамсандырған ұлан-асыр той жасады. Тойға ол ежелгі, ескі достары Теңіздің ұлы патшасы мен Күн-Атаны арнайы шақырған еді.

Кен ақылдың иесі болып табылатын дара дана – Теңіз патшасының есімі жер жүзіне мәшһүр-тұғын. Жаңа туған жас сәбиге емірене қарап, мойнына інжу-маржаннан тізілген титімдей алқа таққан Теңіз патшасы:

– Теңіздей терең, дариядай сабырлы, мұхиттай түпсіз бол, балам, – деп батасын беріп, ауыздықпен алысқан арынды аттарын отты күймеге жегіп, соңын ала жеткен Күн-Атамен төс қағыстырып амандасты.

– Ал, халайық, – деді Баһадүр хан, барша жұрттың назарын өзіне аударып. – Тұла-бойы тұңғышымның кіндік атасы Күн болса... – Осыны айтып, жан-жағын шола қарап, халықтың пікірін күтті.

– Табылған ақыл, – деді бәрі бірауыздан.

Бөленіп, бесікте жатқан нәрестеге мейірлене қараған Күн-Ата көкірегін кернеген қуанышын жасыра алмады:

– Ондай сенімге лайық болсам... Ақеркедей қызыма кіндік ата болудан артық мәртебе бар ма мен үшін.

Қыдыр бабаның нұсқауын Баһадүр хан бұлжытпай орындады. Жалғыз қызын ол жеті жасқа толғанша сарайдың сыртына шығармай, жеті жыл бойы жер-көкке шабармандар аттандырып, әлемге мәшһүр ғұлама-ғалымдарды сарайына жинаумен болды. Ақеркенің жасы жетіге толған күні әлемнің әр түкпірінен жиылған ғалымдар бас қосып, біріге отырып, ханшаны ортаға алып, арнаулы тылсым оқып, оны жамандық, жауыздық, пәле-жала, сиқыр атаулыдан арашалап, қорғап-қоршайтын қорғаныс қабатымен қоршап, бекітіп еді. “Ең сенімді тәсіл осы. Бойтұмар оқып берсек, жоғалтып алуы мүмкін. Әрі шарты – өте қиын. Ханшаға ауыртпалық түсіруі мүмкін”.

Жасы жетіге толғаннан бастап аспан аясы мен теңіз қойнауы Ақеркенің тұрақты мекен-тұрағына айналды. Кіндік атасы мен Теңіздің ұлы патшасы құртақандай қыздың көңілін аулауға бар ынты-шынтыларымен беріліп, Ақеркемен қосылып бала болып кеткендерін аңғармайтын.

– Сендей қызы бар Баһадүрдің арманы бар ма екен, – деп өзіне мейірлене қараған кіндік атасын көріп, Ақеркенің шек-сілесі қатып күлетін.

– Арманы жоқ, ата.

Баһадүр хан, расында, армансыз еді.

Құралай

Қыдыр баба айтқандай, Ақерке ханша сұлулығы жыр-дастанға өзек болған асқан мейірім, шапағат иесі, сонымен қатар қалың қолға бір өзі тайсалмай қарсы шығар, қарсы шығып қана қоймай, жер қайыстырған жау әскеріне бір өзі төтеп бере білер батыр да батыл, ержүрек болып ер жетті. Қаршадайынан қырық қызын қасына ертіп, орман-тауды аралаған ханша құралайды көзге атқан аса мерген еді.

Кіндік атасы мен Ұлы Теңіз патшасына қонаққа ол енді қырық қызымен бірге баратын. Аспан асты мен тулаған теңіз толқындарын сыңғырлаған күміс күлкіге толтырған қырық қыз өз ханшалары дегенде шығарда жаны басқа Күн-Ата мен Ұлы Теңіз патшасының сарайларында апталап, айлап жатып, мәре-сәре болып, аунап-қунап, әбден көңіл көтеріп қайтатын-ды.

– Сағындым ғой сені, – дейтін Баһадүр, қызын елжірей бауырына басып.

– Әке, мен де сені сағындым.

Баһадүр хан кейде қызын іздеп, Күн-Атаның я Ұлы теңіз патшасының сарайларына саяхатқа аттанатын.

– Тым сирек көрінесің, Баһадүр, – дейтін екеуі де. – Жерді қимайсың-ау, тегі.

Баһадүр күлетін.

– Ақерке – менің өзім емес пе. Өздерің ше. Жерліктер сендерді сарғая сағынып, дидарларыңды көруге ынтық болып, мен арқылы арнайы сәлем жолдаса да, айына-жылына бір ат басын бұрасыңдар. Оның өзінде...

– Қарағым-ау, Баһадүр, хал-жайым менің өзгеге болмаса да, өзіңе мәлім. – Күн-Атаның ақшулан қабағы түйіліп, күйіп-жанып, өртеніп өле жаздайтын. – Жер бетіне күймелетіп, күндіз келгенім – Ақерке туғанда ғана екен. Оның өзінде сенің сиқырлы өрісің қорғамаса,

адамдарың күлге айналып, демде өртеніп кетер еді. Түнде болмаса, мен саған күндіз келе алмаймын ғой, – өзің білесің. Бағытымнан сәл ауытқысам, аспан асты қараң қалып, жер жүрісінен жаңылады ғой.

Ұлы Теңіз патшасы оны жымия қостайтын:

– Ой, Баһадүр, менің ұлдарымның қанаттары қатайып, буындары бекіп, теңіз түбінде менімен қатар тұрып, аса таяғымды қолдарына алғанша... жерге барып, өзіңмен армансыз әңгіме-дүкен құрып, саятшылыққа да бір сәт бой ұрып, сауық-сайран салғанға не жетсін, бірақ... Ақжал толқындармен алысқан жолаушылар жазатайым мерт болып, суға қарық болып жатса... ондайдың беті әрман. Сәл шыда. Төремұратым ержетіп, темірқанаттанып, бекігесін аса таяғымды соған тапсырып, өзіңе бір қонаққа аттанармын.

– Лайым, соған жеткізгей, – дейді Баһадүр, қуана бас шұлғып.

– Е, маған ондай мүмкіндік те берілмеген, – дейді Күн, күрсініп. – Әрқайсысы өз өрісін айналып жүрген перзенттеріме күйемді сеніп тапсыру... Қайдам. Айрылып қалып жүрсе. Жүрегім дауаламайды-ақ.

– Себебі, Күн – жалғыз, – дейді Баһадүр мен Ұлы Теңіз патшасы оған күлімдей қарап. – Алмастыру – мүмкін емес оны.

Осы сәтте сарай іші сыңғырлаған күміс күлкіге толып, қырық қызы қоршаған Ақерке пайда болатын. Әкесін көрген бетте қуана мойнына асылған ол:

– Әке, маған келдің бе, – дейді. – Өзім де Жерге аттанғалы отыр едім. Бірақ, әуелі ауқаттанып алмасақ, бәріміз де ашпыз. Шөлдедік.

– Қайда болдыңдар, қызым?

– О, білсең, әке. Керемет. Күннің бір бұрышында... Жүрші, мен саған көрсетейін.

– Қызым-ау, әуелі ауқаттанып ал, – деп Күн-Ата бәйек болады. – Қарның аш қой.

Әке балаға сыншы. Қызының елден ерек көркем келбеті мен көрген жанды еріксіз тәнті етер кемел ақыл-парасатын көріп, көзі жеткен сайын көңіліне нұр құйылып, Аллаға тәуба айтқанымен, Ақеркені өз тағына мұрагер етіп қалдырмаққа бекіген Баһадүр хан бәрінен бұрын қол астындағы халықтың болашағын ойлап, қызының бойына ел билеушіге қажетті ізгі де игі қасиеттерді сіңіруге күш салды. Оң-солын танығалы бері әкесімен бірге жорыққа аттанып, басқыншы жаудан туған елін қорғаған Ақерке ержете келе ел басқарудың қырсырына қанығып, қарапайым бұқара халықтың халахуалымен жете танысты. Қолы қалт етіп, босаған сәттердегі оның сүйікті ісі – қасына қырық қызын ертіп, өзен-көл, орман-тауларды аралап, арғымақ атпен сайын далада жұлдыздай ағып, туған жердің кәусар ауасын сіміре жұту болатын. “Жер ... қандай ғажайып, таңғажайып керемет екенін адамдар біліп, бағамдай бермейді-ау” деп ойлайтын ол кейде, еріксіз бас шайқап. Өз елінің, өз жерінің әр бұта, әр түкпірін хал-қадарынша жете зерттеп, білуге, кем-кетік, олқылығын түзеп, жетістігін халық игілігіне жаратуға ұмтылатын.

Саятшылық құрып, аң аулағанда да Ақерке қорғансыз, әлсіз аң-құстарға садақ кезеніп, олжалаудың орнына, керісінше, оларды жыртқыш аңдардың әлім-жеттігі мен қорлық-зорлық, зомбылығынан құтқаруға күш салатын. Қасындағы қыздарды да соған баулитын. Жыртқыш аңдарға да қолы еріксіз көтерілетін – тығырыққа тірелгенде ғана. Орман тағылары оны өздерінің қорғаушы, жебеушісі ретінде танитын.

Ақерке ханша көкейін оңай олжа тескен қарақшылар қазған орға түсіп, қанға боялып, қансырап жатқан жерінен құтқарып алған аң төресі – жолбарыс оның орманға бет алғанын күндік жерден сезіп, көш шақырым қашықтықтан қарсы алатын. Алдынан шыққан бетте

басын атының ер-тұрманына салып, ханшаның тізесіне жалын төгіп, еркелеген жолбарыс жүрелеп, жата қалып атынан қарғып түсіп, үстіне қарғып мінетін сәтін күтетін. Сосын, жан-жағына мақтанышпен қарап алып, Ақеркені арқалап, орман аралап, серуендеуге аттанатын.

Ақеркенің қайырым-шапағатына ие болған бір жолбарыс емес еді. Ханшаны көрген бетте бар әлемді ұмытып, қуанышы қойнына сыймай, маймандап билей жөнелетін тағы бір досы бар-тұғын. Ол – маймақ аю еді.

Өткен жазда қасындағы қырық қызымен бірге орман аралап келе жатқан Ақерке кенет құлақ жара өкіріп-бақырған күніренген ащы дауысты естіп, ат басын еріксіз солай қарай бұрған болатын. Қараса... аю. Жан-жағы толған ызылдаған бал арасы. Қара бұлтша қаптаған бал аралары аюды жан-жағынан жабысып, құжынап, қоршап алыпты. Балға қызығып, қауіп-қатер атаулыны қаперінен шығарып алған маймақ ағаштың ұңғысында орналасқан омартаға тұмсығын тығып жіберіп, жайына жатқан аралардың ашуына тиіп, талапайға түскен екен. Ту-талақайы шығып, таланғаны өз алдына, ет қызуымен аюекен қауқиған басын бері шығарып алмақ болып, тысқа қарай тұмсығын тартқан сайын басы, керісінше, ағаштың арғы түкпіріне кеулей кіріп, жан қинаған азапқа шыдай алмай, ақыры аюлық намысты жайына жиып қойып, жер-көкке дабыл қағып: “Мен бәлеге шатылдым” деп ақырып, айқайлауға кіріскен екен. Анадайда бастарын шайқап, алпамсадай аналық аю мен қонжықтары тықыршып тұр. Әрегіректе қорбаңдап, басқа аюлар қараңдайды. Қолдан келер дәрмен жоқ, орманды басына көтеріп, өкіріп-бақырған достарына қарап, олар да ақырып, үн қосып қояды. Кәріне мінген аралар ызың қағып, оларды да айнала ұшып жүр.

Көз алдында кенеттен пайда болған тосын суретті көргенде күлкісін тия алмаған Ақерке ағаштың ұңғысындағы

аюдың аянышты халін көріп, күлкісін сап тыйды. “Бейшара. Обал-ай. Сәл шыда енді.” Гүлсім апайынан үйренген сиқырлы сөздерді айтып, алақанын ағашқа бағыттағанда ағаш ұңғысы бір сәтке кеңейіп, аю басын бері тартып, шалт қимылдан бір-екі рет аунап түсті. Бет-аузы – бал Күп болып ісіп кеткен. Ыңыранып қояды. Оқу оқып, араларды омартаға қайта кіргізген Ақерке енді бет-аузын жалаңған аюды емдеуге кірісті.

Қорбаңдаған маймақ та содан бері Ақеркенің орманға келуін күтетін болып алды. Қысқы ұйқысынан ояңған бетте Ақерке досына сәлем берген аю қорбаң қағып, салт атты қыздарды бал толы омарталарға қарай бастай жөнелетін. Ақыры, аң аулап, орман аралауға келген қыздар “қанжығалары қанданып”, күбі-күбі бал арқалап, көңілді күлкі-думанмен хан ордасына оралатын. Бал арқалаған қызын көріп, Баһадүр ханның шек-сілесі қатып күлетін-ді. “Қызым, орман тағысының досына айналудың өзі де шексіз өнер.”

Көңілге қуат бітіріп, жан-жүректі жадыратып, еріткен жаз күндерінің бірінде Ақерке нөкер қыздарын ертіп, орманға аттанды. Сейілдеп, серуендеп қайтпақ. Ормандағы достарымен жүздесіп. Жолбарысқа мініп, біраз серуендегесін орман ортасындағы жазық алаңқайға шыққан Ақеркенің көзіне өзіне шоқия қарап, күтіп отырған еліктің лағы түсті. Бірер ай бұрын Ақерке оны көкжал қасқырдың азуынан арашалап, алып қалып еді, Содан бері еліктің лағы оны көргенде құлдырандап, алдынан жүгіріп шығатын. Ақеркенің сүйіктісіне жыртқыш аңдар да маңайлауды қойған. Ханшаның тізесіне сүйеніп, еркелеген еліктің лағының көзінде мұң бар еді... Сосын – жалбарыныш. “Не болды, елігім?” деп басынан сипаған Ақеркеге үн қатпаған қалпы тау жақ-

ты нұсқады. “Соңымнан ер” дегендей сыңайы. Ақерке ләм демей құралайдың соңынан ілесті.

Ұзамай екеуі тау бөктеріне жетіп, таудың көлденең көзден таса, ауаша орналасқан жықпылынан келіп шықты. Күтпеген көріністен көз ала алмай, таң-тамаша қалған Ақерке ханша үн-түнсіз қалпы бірер сәт тұрып қалды.

Қынамен көмкерілген тау баурайында жарқ-жүрк еткен бауырлары күн нұрына шағылысып, жондары жоталанып, көрген көзді еріксіз арбаған екі жылан өліспей беріспейтін ақтық айқасқа түсуде еді. Таңғажайып, ерекше көрініс еді бұл. Қанды қактығыс өзінің шырқау шегіне жеткені көрініп тұр: екеуі де титықтап, өлім халіне жеткен. Бүйірлері солықтап, әл-қуаттан әбден айрылғандарымен, айқасқан құшақтары жазылар емес. Бір-бірімен бірігіп, кірігіп кеткендей. Тек түрлері әртүрлі: біреуі ақсары да, енді бірі – қарашұбар. Қарашұбар жылан Ақеркеге ақсарыға қарағанда анағұрлым ірілеу де әлуеттілеу көрінді.

Бір әредікте есін жиып, өздеріне аңтарыла қараған ханшаға көзі түскен қарашұбар жылан: “Кет, адамзат, бұл жерден, – деді ысылдап. – Адам баласының араласуға хақы жоқ бұған”. Ақсары жыланның үн қатуға дәрмені жоқ; тек бүйірі ғана солқылдайды. “Жыландардың ішкі ісі болса...” Кезенген садағын кері тартқан Ақеркенің көзі құралайға түсті. Аялы жанарына жас толған ол ақсары жыланға көзін ала алмай, қадала қарап қалыпты. Ақеркенің солқылдаған шешімін бекіткен сол көзқарас болды. Сәл кешеуілдесе, кеш болатынын ұғынған ол оқтаулы садағын қарашұбар жыланға бағыттады. Желдей ескен жебе діттеген нысанаға дөп тиді: қарашұбар жыланның көзі ағып түсті. Бөгелмей, бірден қорамсаққа қол салған Ақерке жебесін тағы оқтады. Бұл

жолы, бірақ, асықпай көздеген. Ақсары жыланға тиіп кетуден қауіптенген еді. Қансырап, әбден титығына жеткен қарашұбар жыланның құшағы сылқ жазылып жүре берді. Өз көзіне өзі сенбеген ханша жылан жатқан жерге қайыра үңілген: ақсары жыланның орнында дулыға, сауыт киіп, ер қаруы – бес қаруын асынған көріп көз тоймас керемет сұлу жігіт жатыр еді. “Міне, мәселе қайда. Білген ғой құралайым... адам екенін.” Ес-түссіз талып жатқан жігіттің дулығасын шешіп, аузына су тамызған Ақерке тау аралап, дәру шөптерді жинастыруға кірісті. Қаны тоқтаған жерлерге емдік шөптерді таңған ол жаң-жағына қарап, құралайды көре алмады.

Біре сәт өткесін жігіт ыңыранып, көзін ашты. Демін ішінен алып, өзіне қараған елес-аруды көріп:” Жұмақта жүр екенмін ғой” деп көзін қайта жұмған жігіт сағым-бейнені жоғалтып алудан қорқып, көзін ашып, Ақеркеге таңдана қарады. “Түс шығар. Жер бетінде мұндай сұлулық болуы...”

“Мен – Баһадүр ханның қызы Ақерке ханшамын, – деді Ақерке, жігіттің есін жиғанын көріп. – Сіз кім боласыз?” “Мен – сіздермен көршілес жатқан елдің егесі – атышулы Досым ханның ұлы Нұрлыхан ханзадамын.”

Досым ханның есіміне Ақеркенің құлағы қанық еді. “Оның ұлы қалайша жылан бейнесіне еніп, біздің тауға тап болып жүр?” Әлсіреген жігітті мазаламауға тырысқан қыздың сырын көзінен аңғарған жігіт біртіндеп әңгімесін бастап кетті.

Айқас сыры

– Біздің ел сіздің еліңіздей Жерұйық атанып, көрген жанның көз құртына айналмағанымен, ықылым замандардан бері дәуірлеп, гүлденіп, өркендеп келе жатқан аты аңызға айналған аса ірі хандықтардың бірі.

Баһадүр ханға біздің хандардың бір ұқсастығы – қара халыққа деген қамқорлық пен махаббат-мейірімді бір-біріне хан тәжімен бірге мұра ретінде қалдырып, беріп, қабылдау дәстүрге айналған. Сондықтан да халқымыз ханы үшін қашанда қасық қанын бір сәтке ойланбастан қиып, төгуге даяр.

Досым ханның жалғыз ұлы – мұрагері – менмін. Бетімнен қақпай, бұла өсірді әкем. Дегенмен, қажет деп тапқан сәттерде қатаң талап та қоя білді. Мемлекет ісіне ерте араласып, ел басқарудың қыр-сырына қанықтым. Әкемнің талап етуімен жыртық шапан жамылып, кедей-кепшіктің кебін киіп, бірге өмір сүріп жүрген кезім де болды. Сол үшін де әкеме алғысым шексіз. Қарашаның халін білмеген ханның хан болып не қайыры болуы мүмкін.

Жалғыз ұлы болғасын ба, әкем мені көзінің қарашығындай сақтады. Сыннан өткен сенімді екі досын – қос уәзірін қайда барсам да қасымнан қалдырмай, қосақтап, қосып беретін. Балалық қой, қалт еткен сәтті пайдаланып, бой тасалап, қашып құтылуға асығатынмын. Аңғырттық та болар. Қасымда солар жүрсе, қарадай қауіпке бас тігіп, жаныма жазым шақырмас едім ғой.

Нөкерлеріммен бірге аң аулап жүр едім. Ымырт үйіріліп, қайтуға жиналғанбыз. Кенет көзіме жұмбақ жарық шалынды. Сол жарыққа қарадай аңсарым ауғаны. Бойымды белгісіз күш билеп, ерік-жігерден айырды ма, білмеймін, қайдан келіп, қайдан тұрғанымды ұмытып, жылт-жылт етіп, өзіне тартқан жұмбақ жарықтың соңынан ере беріппін. Жан-жағымнан қаумалай қоршаған нөкерлерімнің қай уақытта жырылып, бөлініп қалғандарын байқамаппын да. Қасымнан бір елі қалмай, мені әрдайым көздерінен таса етпеуге тырысатын әкемнің уәзірлерін одан бірер сағат бұрын орманның бір

түкпірінде қалдырып, достарыммен бірге бөлініп кетіп едім. Емін-еркін сейілдеп, серуендемек болғанмын.

Кенет, кілт тоқтадым. Айнала – жым-жырт. Әлденеден үркіп, осқырынған аттың үні ғана естіледі. Шегірткенің шырылы да... шалынса-шы құлаққа. Жұмбақ жарық ғайып болған. Жан-жағыма қарай беруім мұң, белгісіз бір күш алып ұшты. Ұшуым әлемет болды – желдей зуладым. Көзді ашып-жұмғанша ай нұрына шомылған тау бөктерінен бір-ақ шықтым. Түн – сүттей жарық. Қара киінген қарулы адам шықты алдымнан.

– Сен – Досым ханның ұлы Нұрлыхан ханзадасың ғой.

Аты-жөнімді айтпай білген адамға таңдана қарап, басымды изедім. Таңданысымды үдеткен әлгі адамның жыланша ысылдап сөйлегені болды. Аузынан да жыланның айыр тілі ысылдап, сумандап тұрғандай. “О, тоба, – деп ойладым, қарадай ішім суып. – Қой, көзіме елестеген болар.”

Күдігімді сейілткен қара шапанды адамның өзі болды:

– Көзіңе ештеңе елестеген жоқ, – деді ол, қарсы алдыма келіп, бетіме қадала қарап. “Апыр-ау, ойымды оқып тұр ма? Сиқыршы болмаса етті?”

– Ойыңды оқып тұрғаным рас. Сиқыр туралы... Сенің оған қатысың жоқ. Тыңда, Нұрлыхан ханзада. Құлақ қойып, мұқият тыңда. Бір сөзімді жібермей, жадыңда сақта. Адам ретінде естіп тұрған соңғы сөздерің. Жарық күнмен қоштасар кезің келді. Әкең – Қасым ханның күнәсін өтеуге дайындал. Өтеу – міндетің сенің.

Зер сал, ханзада. Назарымыз неге саған ауғанын білесің қазір.

Біз бір өркендеп, құлаш жайған ордалы жылан едік. Жан баласының маңына жуымай, өсіп-өніп, өзімізбен-өзіміз өмір сүрдік. Мекен-жайымыз – сенің әкеңнің ордасының маңы еді. Күндердің күнінде жылан

ордасының күл-талқаны шықты. Досым хан орданы кеңейтпек болып, құжынап жатқан жыландардың бірін қалдырмай, қыруға әмір беріпті. Ғайыптан-тайып, бір жылан тірі қалса, бар орданың кегін қайтармай тынбайтынын білсе керек. Жылан тілін түсінетін ғұламасын жіберіп, бірер күн мұрсат берсе, өзіміз-ақ көшіп, ауып, қарамызды батырар едік қой. Ордалы жылан ондай құрметке лайық емес деп тапқан, тәрізі. Бірақ бұның саған қатысы жоқ, ханзада. Адамзатқа деген ішкі қыжыл, қатқан кек ерік бермей, тілімді шешіп тұрған. Қанды қырғыннан бассауғалап, амалын тауып, қашып шыққан мені мен бір ұрғашы жылан болдық. – Өңменімнен өткен суық жанарға еріксіз жалт қарадым. Сұр шапан киген сұрша әйел тесіле қарап тұр екен. Көзінде – кек. Көзімді бірден бұрып әкеттім. – Міне, менің серігім – содан бері. Екеумізді құтқарған орда иесі – ең кәрі де ең дана жылан болды. “Кегімізді қайтарындар. Аманат”, – деп қоя беріп еді ол бізді.

Ұзақ уақыт күттік сені, Нұрлыхан. Ер жетіп, кемеліне келер сәтінді күттік. Адам, – осыны айтып, ол ысылдай күліп алды, – ақымақ, қалай айтсаң да. Өз еркінен өзі ада, көрсеқызар, бейшара. Көзсіз көбелекше ойнаған оттың соңынан ерген сенен не сұрарсың. Өз обалың өзіңе енді.

Сені шағып өлтірсек те болар еді, алайда не үшін, не себептен өлгенінді айтып барып, көзінді құртайық деп шештік. Арнайы айла қолданып, тауға неге жеткізді деп тұрсың ғой; мақұл, ұғындырайын: өз Отаныңда сені жеңу мүмкін емес. Шыр етіп жерге түскен сәттен бастап әкең сені тылсым күштермен қоршап, арнайы қорғаныс берген. Ол тылсымның қуат-кілті қайда барсаң да қасыңнан бір елі қалмай, қапталдасып, үнемі еріп жүретін қос нөкерінде. Сол екеуінен ажыратудың амалын таппадық біз.

Одан әрі тындауға дәтім бармады.

– Енді, – дедім, тістеніп.

– Енді? – Бір нүктеге қадалып, ойлана сөйлеген қара шапанды адам маған кенет жалт бұрылды. Көзі – от. Иманыңды үйіре бер, ханзада. Шала-жансар қалпыңда жеткіземіз әкеңнің алдына. Жас өмірің не үшін қиылғанын айтып барып, адам айтқысыз азаппен жан тапсырасың, – әкеңнің көз алдында. Кегіміз сонда қайтады біздің.

Нұрлыхан... Сені өлтіріп, өлігінді осында қалдырып, сосын сенің бейнеңе еніп, ордаға барып, иен хандықтың билігін қолыма алсам да болар еді, бірақ. Адами өмірдің қажеті жоқ маған. Кек. Кек қана.

Жүрегімде үміт оты жылт етті.

– Соншалық әділ болсаң, соңғы тілегімді бер, – дедім.

Бұл бейшара қайда кетер деді ме, қара шапанды басын изеді.

– Жекпе-жек, – дедім бірден. – Нағыз жылан болсаң, ашық айқаста күш сынас.

Қара шапанды адам ойланбады. Өзі де соны күткен тәрізді.

– Мақұл, – деді бөгелместен. – Тек бір шартым бар. Жылан бейнесінде айқасамыз. Жәбір-жапа шеккен мен, төлем өтеуге тиісті – сен.

Келістім.

Сол-ақ екен, адам бейнесінен арылып, жылан кейпіне ендім. Айыр тілін жалаңдатып, ирелеңдеген қара жылан түр еді алдымда.

Шабуылды бастаған қара жылан болды.

Үш күн, үш түн үзбей алыстық. Жылан бейнесін жатырқасам да, жан керек, қорғануға мәжбүр болдым. Көзімді тырнап ашқаннан шынығып, жаттыққанымнан да болар, жылан айқасының әдіс-тәсілін меңгеріп, біраздан

кейін қара жыланға қарсы шабуылға шықтым. Үсті-басымыз қызыл-ала қанға боялып, жараланбаған жеріміз қалмады. Алайда, қара жылан екеуміздің арамызда орасан зор айырма бар еді. Оқтын-оқтын сұр жылан пайда болып, сыбайласының әлі құрып, дәрмені таусылған сәттерде бір бүйірінен ысылдап, дем беріп тұрды. Күш-қуатымды бойыма жиып, қасық қаным қалғанша айқасып, адамдық намысымды сақтауға бел буып едім. – Ханзада Ақеркеге елжірей қарады. – Шексіз алғыс Сізге. Мәңгі-бақи қарыздармын.

– Арзымайды. – Ақерке алаулаған жүзін бұрып әкетті. – Маған емес, еліктің лағына алғыс айтыңыз.

Жігіттің жүзіне көлеңке жүгірді.

– Япыр-ай, сұр жыланды жадымыздан шығарып алыппыз-ау. Аңдаусызда...

– Қам жемеңіз. – Ақерке сәл жымыды. – Мен тұрғанда жүрегі дауалап, бұл маңға келе алмайды ол. Керек десеңіз, бұл елден қарасын батырып үлгірді қазір. Ақерке ханша мен Баһадүр хан тұрған біздің елдің кез келген нүктесінде жауыз күштер тұрақтап, тұра алмай, бассау-ғалап, қашуға мәжбүр болады. Киелі топырағымыздың бізге берген бір қасиет-қуаты ол.

Ханзада енді еркін тыныстады.

– Е, бәсе. Өз жұбына көмекке келмегені содан екен ғой.

Жер танабын қуырған аттардың дабысы құлаққа шалынды. Көп ұзамай, тау бөктерін бетке алған қырық қыздың да қарасы көрінді. Топ басында – құралай. Ханшасын жалғыз қалдырмай, нөкер қыздарын жеткізген сол екен.

Еліктің лағын айналып-толғанып, құшағына қысқан Ақерке бөгелмей, іске кірісті.

– Ханзаданы бұл қалпында орнынан қозғауға болмайды, – деді ол – Гүлсімнің көмегі қажет.

Қырық қыздың басшысы – Гүлжамал Ақерке ұсынған бір тал шөпті алып, тұтатып жіберді. Шөптің иісі шыққан бетте алыстан бұлдырап, шөкімдей ақ бұлт көрінді.

– Уф, – деді Ақерке, ханзадаға қиыла қарап. – Енді – айығасыз.

Шөкімдей бұлт қас-қағым сәтте Гүлсімге айналды.

– Армысың, Нұрлыхан ханзада!

– Гүлсім ханша. Әкемнің туған қарындасы, – деді Ақерке мақтанышпен. Немере апасын ол жан-тәнімен жақсы көретін. Өлі күнге дейін жалғыз жүргені де жанына қатты бататын. Келбеті күндей көркем Гүлсім ару алып-ұшып, жан-жүрегін ұсынған қыруар хан-патшаның тауын шағып, келген іздерімен кері қайтуға мәжбүр етіп еді. Қарындасының еркіне Баһадүр хан да қол сұқпаған.

Гүлсім арудың тұрмыс құрудан бас тартқан себебіне сол ғана қанық-тұғын.

Сіңлісінің ойын айтпай білген Гүлсімнің жүзінен кұпия бір жымыиыс жүгіріп өтті. Сол жымыған қалпы өзіне өң мен түстің арасындағы бейуақ халде аңтарыла қараған ханзадаға үңілген. Нұрлыханның жүзін қолымен жайқап өтіп, көздері жұмылған бетте дем салуға кірісті. Көзді ашып-жұмғанша бүкіл денесін қаусыра қаптаған жарақаттың ізі де қалмай, Нұрлыхан ханзада құр аттай аунап шыға келді. Өз көзіне өзі сенбей, үстібасын ұстап қараған – сау. Ұшып тұрған ханзада бірден Ақерке мен Гүлсімге басын иіп, жүрекжарды алғысын білдірді.

– Әкем де қайғыдан қан жұтып, мені жоқтап жатқан болар, – деді ол – Алайда, жер-жаһанға мәшһүр Баһадүр ханның еліне келіп, табан тіреп тұрып, арнайы іздеп барып, дидарласып, сәлемімді бермесем, ханзада атыма лайық болмас.

Әрі – Ақеркедей қызды дүниеге әкелгені үшін алғыс айту – адамдық парызым.

Бұл сөздерді естігенде Ақеркенің жүзі ду етті.

Ханзадаға орманда жайылып жүрген қанатты аттардың бірін берген қыздар шерулетіп, күлкі-думан, ән-күймен Баһадүр ханның ордасына бет алды.

Сенен басқа әйел затын көрмей өтейін

Баһадүр хан Нұрлыханды күшәк жая қарсы алды. “Досым хан – оң-солымды аңдап, ат жалын тартып мінген жасөрім шағымнан басқыншы жауға қасқая қарсы тұрып, қатар соғысып, сан мәрте тойтарыс берген ескікөз досым, – деді ол – Оның ұлы – менің ұлым. Хош келіпсің, ханзада. Бой жазып, күш-қуат жинап, алаңсыз демалғайсың. Әкеңді ойлап, қам жеме; арнайы шабарман жіберіп, амандық-саулығыңды айтып, сүйінші сұраттырармын”.

Бұл шешім бәрінің көкейіне қонды.

Нұрлыхан ханзаданың өз еліне тап болуының тарихын естігенде Баһадүр хан ойға батып, тұнжырап, төмен үңілді. Сәлден соң басын көтерген:

– Обал-сауап, қасиет-кие сынды адами ұғымдарды ана сүтімен бойына дарытқан Досым ханның ордалы жыланды талқандау туралы бұйрық бере қоюы екіталай, – деді сосын, бурыл сақалын салалай, тарамдай сипап. – Адам нанғысыз. Түп-төркінін басқадан іздеген жөн болар. Солай ма, Гүлсім?

Гүлсім ханша ойлана бас шайқады. Қарындасының: “Сыр ашуға – хақым жоқ” деген ишаратын сөзсіз ұғынған хан сөзбұйдаға салмай, әңгімені бірден доғарды.

Жерұйықта жан-жүрегі түлеп, жұмақта жүргендей ғажайып, ерекше күйді басынан кешкен Нұрлыхан ханзада Баһадүр ханмен хош айтысып, өз еліне қайтуға асықпады. Жас жігіттің жан-жүрегін жаулап алған сиқыр-күштің есімі – Ақерке еді. Ақыл-естен айырған

таңғажайып сұлуға жан-тәнімен беріліп, махаббат отына еріксіз күйіп-жанған жігіт тәкаппар сұлудың жауап-үкімінен үркіп, бойын билеген алапат өрт-сезімді сездірмеуге күш салған. Тек жігіттің күрсінісі күн өткен сайын жиілеп еді. “Бүгін-ертең... Ақеркемен мәңгіге хош айтысып, өз жөнімді табуға тура келеді” деген ой жанын жегідей жеген. Сонда да болса сұлуға сыр ашып, сөз салуға жүрегі дауалап, дәті бармай-ақ қойды. Ақеркені күн сайын көріп, бірге жүріп-тұрғанының өзін қанағат тұтқан.

Кешкі бақта серуендеген ай мен күндей екі жасты сүйсіне тамашалаған Баһадүр хан жан-жүрегін кернеген сезімін жасыра алмады:

– Қарашы, қандай жарасады. Қос аққудай. Сыңарын адаспай тапқан аққу дерсің, расында.

Гүлсім ханша қатар жүзген қос аққудай екі жасқа ойлана көз тастаған. Ақберен ханзада ордада орналасқалы бері әуелден сөзге сараң ханшаның ағасымен ой бөлісіп, шешіліп, сыр ашуы тіпті сиреп кетіп еді. Ақеркемен Ақберенді қабағының астымен бағып, үн-түнсіз басын шайқайтын да қоятын. Қарындасының көңілін алаңдатқан жұмбақ жағдайды аңғарған сұңғыла хан біртіндеп сыр тартуға бекінген. Ақеркені Гүлсім өз қызындай сүйетінін ол жақсы білетін.

– Лауһулмахфузда белгіленіп, маңдайына жазылған жазмыштан пенде баласы қайда қашып құтылушы еді, – деді ай жүзіне кенеттен көлеңке түскен Гүлсім. – Кезінде Қыдыр баба арнайы айтып, ескерткен сынақ сәті тууда Ақеркенің. Қарсы тұрар қайран бізде жоқ. Тек тап басып, дер кезінде қол ұшын бере білсек... жағдайды ушықтырмай. Алаңдама, аға, – деді сосын, жүзіне қан жүгіріп. – Сен маған. Сіңлімді тағдыр-талайдың тәлкегіне бермеуге дәрменім әбден жетеді менің.

Баһадүр ханның қойғаны жалғыз сауал болды:

– Нұрлыхан ба?

Гүлсім үнсіз бас изеді.

– Аға... Ақеркенің таңдауына қарсы тұруға хақымыз жоқ. Жан-жүрегі қалаған жаннан айыра алмаймыз оны.

Хан ойға батқан қалпы екі жасқа үн-түнсіз қадала қарады.

Ақерке Нұрлыханға бұрылған. Жүзінде – алаң.

– Ханзада, сізге сауал қойсам...

Ауыр ойдан серпілген жігіт жүзі жанып, қызға жалт қарады. Жүрегін жандырған жалын-сезім алаулап, бетіне шыққан. Қарадай қысылып, абдыраған Ақерке қапелімде жігіттің жүзіне туралап қарай алмай, кірпігін төмен түсірді.

– Ақерке, сіздің әр сөзіңіз... Әр сөзіңіз – заң мен үшін.

Асып-сасып, еркінен айрылған жігіттің түрін көріп, қыз шек-сілесі қатып, күліп жіберді:

– Ханзаданың сөзі, керісінше, заң болса керек. Бұқара халық үшін. Бірақ... Жаныңызды жеген ой бар-ау, тегі. Әлде... денсаулығыңыз болмай жүр ме? Күрсіне бергеніңізге қарағанда... Еліңізді сағындыңыз ба?

Қыз сөзі жігіт тілінің күрмеуін шешкендей болды. Не айтып, не қойғанына есеп беруге мұршасы болмаған жігіт жүрек тұтқынына біржола беріліп, Ақеркенің қарсы алдына тізерлеп отыра кетіп, аяғын құшып, зарлай берді:

– Ақерке, жаным, жүрегім. Туралап төнген ажалдан шыбын жанымды құтқарып, алып қалған өзің едің, енді өмірімнің мәңгілік иесі, жүрегімнің әмірші-билеушісі өзің болшы. Сенен басқа әйел затын көрмей өтейін өмірден. Мен үшін бар ғаламда сен ғана барсың, Ақерке.

Буыны босап, бойын билеуден қалған қыз сылқ құлап түсе жаздады. Бұндай сөздерді ол Нұрлыханнан күтпеген. Жүрегі лүпілдеп жүре бергені несі?

– Нұрлыхан...

– Ақерке, жаным. Жарық таңым. Жүрегім.

Екі жас бірін-бірі үнсіз ұғынысты.

Ертеңінде екеуі Баһадүр ханның алдына келіп, тізерлей отырып, алақандарын жайған.

– Батанды бер, әке. Жүрегімнің таңдауы түскен жан – Нұрлыхан.

Баһадүр хан ойланбады. Екі жасқа мейірімін төге қараған ол алақанын жайып, ақ батасын берген. Қауіп-қатер, қастандық туралы алаң-ойды жадынан шығаруға бекінген еді ол “Тағдырдың жазуын... кезінде көрерміз. Жеңерміз де.”

– Қызыма Досым ханның өзі келіп, құда түссін, – деген. – Отыз күн ойынын, қырық күн тойын жасап, Баһадүр ханның қызына лайық сый-құрмет, қошаметпен аттандырамын елімнен.

Араға бірер күн салып, Досым ханға арналған тарту-таралғыны алып, шабарман-нөкерлердің қоршауында Нұрлыхан ханзада еліне аттанды.

Алғаш естуім, балам, ол туралы

Досым хан ұлын өлгені тіріліп, өшкені жанғандай шексіз шадыман-шаттық, қуанышпен қарсы алды. Нұрлыханды көргенде дүниеге қайта келгендей күйді басынан кешкен. Бақытты әке Баһадүр ханға алғысын жаудырып, қуанғаннан ұлын құшағына қыса берді. Алайда, жігіттің жүзін торлаған көлеңке-кірбің сейілер болмады. Өз әкесіне ол еріктен тыс күдік-күмәнмен қараған. Баһадүр ханның сөзі жүрегіне сына болып қадалып, ұйқы-күлкіден айырған суық сезімді ыдыратқандай болғанымен, еліне жетіп, әкесімен жүздескесін көкейдегі көп сауалды оған қалай жеткізерін білмеді. Бір есептен өз әкесіне күмән келтіргеніне де ұялған. “Әкем... титтейімнен мені әділдікке, адалдыққа баулыған әкем жазықсыз жыландарды сарайын кеңіту үшін ғана ажалға қиюы мүмкін бе?”

Досым хан ұлының қас-қабағынан жанын жегідей жеген ойды шүбәсіз сезініп, түйсініп еді. Нұрлыхан келген күннің ертеңінде орданың бас сиқыршысын шақыртып, кеңес ашқан хан ертеңінде таңертең аңға жиналған ханзадаға:

– Бөгеле тұр, балам, – деген.

Нұрлыхан бірден аттан түсіп, сарайға енді.

Ұлына қадала қараған хан:

– Сырынды ашу-ашпау өз еркінде, бірақ, күмәнің – орынсыз, – деді нықтап тұрып.

Нұрлыханның жүзі ду етті.

– Кешір, әке. – Келгелі бері тас-түйін түйіліп, әкесімен жүздесуден қашқақтаған жігіт бар оқиғаны бір демде жайып салды. ...Қара шапанды адам, сұр жылан, Акерке...

Досым хан ұлын зейін қоя тыңдады.

– Алғаш естуім, балам, ол туралы, – деген сосын, ұлына ойлана қарап. – Дегенмен, ескі досым Баһадүр маған күмән келтірмегенде... – Ар жағын Нұрлыхан айтқызбай ұққан.

– Әке! – Жігіттің үнінен өксік естілді.

– Балам, хан – көреген болуға тиіс. Бүкіл елдің тағдырын ертең қолыңа аласың. Қандай істің болсын байыбына жетіп, түп-төркінін тексермей, үстірт байлам жасамаған жөн.

– Рахмет, әке. Сен болмасаң...

Досым хан сол күні орда кеңесін құрды.

Алғашқы болып жауап берген сарай құрылысын басқарған бас уәзір болды.

– Жылан ордасы? Естімеппін, – деді ол, аң-таң қалып.
– Бір білсе, бұл жағдайдың қыр-сырын бас сәулетші білуге тиіс. Сарай салуға қажетті жерлерді тексеріп, дайындауға қатысты шараларды басқарған сол

– Жеткізіндер, бас сәулетшіні.

– Тақсыр, ол... хал үстінде.

Хан үн-түнсіз бас сиқыршыға иек қақты. Хан әмірін үнсіз ұғынған бас сиқыршы орнынан атып тұрып, сарайдың бас сәулетші тұратын бүйіріне бет алды. Арада жарты сағат өтер-өтпесте бар дертінен құлаң-таза айыққан бас сәулетші хан тағының алдына келіп, басын жерге жеткенше иіп, қошамет көрсетіп жатты.

– Түр! – деді хан, қаһарлы. – Жылан ордасын құртуға қатысты бұйрық берген кім?

Тикелей, тура берілген сауалдан бас сиқыршы қапелімде жалтарып, ой қорытып үлгірмеді:

– Мен едім, тақсыр, – деген сөзді қалай айтып салғанын аңғармаған. Әміршісінің өң-түсі түнеріп жүре бергенінен шақша басына қауіп бұлты мықтап үйірілгенін аңдап үлгірген аяр нөкер бас уәзір жаққа жалбарына көз салып, қаһарлы ханның алдына жалп етіп құлай кетті.

– Қасық қанымды қиыңыз, хан-ием!

Алайда, оның өтінішіне құлақ асар хан болмады.

– Дарға!

Нұрлыхан отырған орнынан атып тұрды. Бас уәзір де бірден ханның алдына келіп, шарт жүгінген.

– Тақсыр, жағдайыңызды түсінемін. Бас сәулетшінің алды-артын аңдамайтын жойдасыз мінезі жан дегенде жалғыз перзентіңізден айыра жаздады. Дегенмен, дат, тақсыр.

Досым хан бас уәзірге сүзіле қарады.

– Айт, датыңды.

Уәзір сайрай жөнелді:

– Жалғыз ұлыңыздың жанының садағасы. Бұлжымас заң ретінде сақталып, орындалып келе жатқан әділеттілік, қиянатқа жол бермеу, қан төкпеу туралы сіздің талабыңызды аяқасты етіп, қанішерлік, қаталдыққа орын берген бас сәулетшіге өлім жазасы лайық, бірақ, балаңыз аман-сау оралды ғой. Хан ием...

Нұрлыхан да үн қатпаған қалпы әкесінің алдына келіп, бас иген.

Досым хан бас сәулетшіге қадала қарап, үн-түнсіз біраз отырды. Сосын – басын изеген. Алды-артына қарауға мұршасы болмаған бас сәулетші ханнан көзін алмаған қалпы қолын жүрегіне қойып, біртіндеп кері шегіне берді. Сарайдан шыққан бетте жаны қалғанына сенер-сенбесін білмей, өз үйіне желдей ұшып, зулап жеткен ол дінкесі әбден құрып, сылқ етіп, төсегіне құлаған. “Құдайым-ай, қу жаным...”

Көңілі орныққан хан жалғыз ұлы аман-сау оралғанына арнап құдайы садақа беріп, ұлан-асыр той жасап, бұқара халықтың алғаусыз, шәксіз алғысына кенелді.

Той төмамдалып, ордадағы өмір байырғы қалпына қайта түскенде Нұрлыхан әкесі мен бас уәзірге айтатын әңгімесі бар екенін жеткізген. Көзін тырнап ашқалы бері бірге өскен ескі досы – бас уәзірді әкесі өзіндей көріп, сенетінін жақсы білетін Нұрлыханның да одан жасырын сыры жоқ болатын.

– Әке. Үйленсем...

– О, мұның ақыл, балам. Таңдауың – кім?

– Таңдауым... өмірлік, мәңгілік жан-жарым, жүрегімнің шуағы деп танығаным – Баһадүр ханның қызы Ақерке.

Қабырғасы қайысқан хан үн-түнсіз отырып қалды.

– Түсінемін, балам. Жүрегіңді ғашықтық оты шарпыған екен. Бірақ... Алақанына салып, аялаған жалғыз қызын Баһадүр хан жан баласына көзі қиып, бере қоярма екен?

Әкесін одан әрі қинауға Нұрлыханның дәті бармады.

– Әке, қуана бер. Батасын алып қайттым осы жолы. Досым хан өзі келіп, құда түссін деген. Сән-салтанатпен ұзатпақ қызын.

Досым хан бірден жолға жиналды.

Тойға арнаған қазына-байлығын артып, қыруар нөкерімен құдалыққа аттанған Досым хан орта жолға жеткенде ұлына бұрылды.

– Балам, Баһадүр ханның еліне бейсауат жан ене алмаушы еді. Жол ашатын арнайы сөзді білу қажет ол үшін. Құпия сөздерден бейхабар болсаң...

– Аландама, әке, – деді Нұрлыхан. – Баһадүр досың оны бірден ескерген. Құпия сөздер: "Баһадүр." "Ақерке." Дегенмен, ой-ниеті бөгде жандар Баһадүр ханның елінің қақпасын айқара ашатын бұл кілтке ие болғандарымен, шекараны бәрібір аттай алмайды деп еді. Ақ ниетті адамдарға ғана жәрдемін тигізеді бұл сөздер.

Көңілі орныққан хан басын изеді.

Айна

Сән-салтанаты барша әлемге таралып, аңызға айналған Ақерке ханша мен Нұрлыхан ханзаданың үйлену тойында жүзінен ой табы арылмаған жалғыз жан Гүлсім ханша болды.

– Сақ болғайсың, – деген ол Ақеркеге. Сөзге сараң ханшаның ескертуінде гәп бар екенін Ақерке бірден сезінген. Апайының жанын жегідей жеген беймаза ойды да аңғарып еді.

Ақерке Гүлсімге сұраулы жүзбен қадала қарады.

Сіңлісіне ойлана көз тастаған Гүлсім әңгімені әріден бастады.

– Тұрмысқа шығудан не себептен бас тартқанымды білесің бе?

Ақеркенің жүзі ду етті. Жылдар бойы оқталып, Гүлсімге қоюға батылы жетпеген сауалы. Өзі шешілсе...

– Әкем... ғана біледі-ау деймін себебін.

– Оның рас. Анаң марқұм, – бірер жыл бұрын қапыда көз жұмған аяулы анасын есіне алған Ақеркенің көзі

жасқа толып жүре берді. Сіңлісінің жүрегіндегі жазылмаған жараны аңдаусыз тырнап алғанын аңғарған Гүлсім оны құшағына алып, жұбата отырып, әңгімесін жалғастырды. – Таңшолпан ханым да білмей өтті сырымды. Ақерке... Ер адамға тұрақсыздық тән. Тұрлаулылық күтпе одан. Күтсең – өзінді-өзің саналы түрде тағдыр тәлкегіне айналдырдың деген сөз. Сақтандырғаным деп ұққайсың бұны. Жадында сақта... әрдайым.

Сосын, көзін бір нүктеге қадаған қалпы әңгімесін бастап кетті.

– Он жеті жаста едім. Сенің жасың. Ұлы ханның бұла өскен ерке қызы – өмірдің бар жақсылығы маған арналғанына шәгім жоқ-тын. Жер түбінде орналасқан елдің ханының тұңғышы – Ирек, – Гүлсім сәл кідіріп барып, әңгімесін қайта жалғады. – Жүрегімді бірден жаулады. Сонда да болса, сүйіктімді армансыз сынап, сын тезіне төтеп бере алса ғана келісімімді берейін деп шештім. Жүрегін ұсынып, жер-көктен жиылған жүздеген ханзада, патшазаданың арасынан жеке-дара озып шығып, жан баласына дес бермеген Ирек ханзада болды. Бұл менің оған деген сезімімді бекіте түсті.

Ақерке таңданысын жасыра алмады:

– Сен сиқыршы емессің бе? Сынамай-ақ, тануға мүмкіндігің бар ғой.

Гүлсім ащы жымиды:

– Қыз жігітке ғашық болғанда сүйіктісінің кемшіліктерін тану мүмкіндігінен айрылады. Сезім – соқыр. Сосын шығар, Иректі сынамағаным. Өз сезіміме сенбегеннен.

Таңдауым Ирек ханзадаға түскенін білгенде мен үшін сайысқа түсіп, бақ сынаған басқа ханзада, патшазалардың ұнжырғалары түсіп, жүздерін төмен салып, елдіелдеріне аттанды да, біз тойға дайындыққа кірістік.

Мен бақытты едім, Ақерке.

Иректің бұл өмірде бар екенін сезіп-білудің өзі мен үшін өлшеусіз бақыт еді. Той болатын күнді тағатсыздана күттім.

Көңілім, бірақ, күпті еді. Жамандық, қастандық я опасыздық орын алатын кезде көрініп, арнайы белгі беретін ақ киімді әйел көрінді көзіме. Қай жақтан, қандай қауіп келетінін егжей-тегжейлі түсіндіріп, ол қауіптің алдын-алудың амал-айласын да ұқтырушы еді, бұл жолы бетіме қадала қарап, үн-түнсіз біраз тұрды да: “Гүлсім... өзің ұғасың,” – деді де ғайып болды. Өңінде – мұң. Содан бастап сабыр-тағаттан айрылдым. “Не... күтуде?”

Әйелдің сөзінің әсері – өзім ойлап шығарған жамандыққа қатысты жағдай болғанда белгі беретін дабыл жүйесін іске қосып, өзімді-өзім іштей төтенше жағдайға даярладым.

Сол күні, түн ортасы ауа шырт ұйқыдан ояндым. Оятқан – дабыл жүйесі. Атып тұрып, киіндім де, бірден баққа бет алдым. Қасымда ақ киімді әйел пайда болған. Жол көрсетіп келеді.

Бақтың бір елеусіз бұрышына жеткенде кілт тоқтадым. Қарсы алдымда... қос қарсақ шағылысуда еді. Ай сәулесіне бөленген бауырлары ақ қайрандай жалт-жүлт етеді. “Неліктен... әкелді мұнда?” деп жан-жағыма қарасам, жол бастаушы әйел зым-зия ғайып болған. Көңілім әлденеден секем алып, бір бұтаның түбіне жасырынып, қос қарсаққа көз тіктім. Бірер сәттен кейін екеуі сілкініп, адам бейнелеріне енді. Жүрегім тас-төбеме шыға жаздады. Сасқанымнан өз аузымды өзім баса беріпшім. Аң бейнесіне еніп, түнгі бақта табысып жүрген өзімнің сүйікті нөкер қызым мен... Ирек еді. Қасымда кенет тағы да ақ киімді әйел пайда болды. Сол болмаса, білмеймін, не істер едім.

Ертеңінде ағама барып, бар жағдайды жайып салдым. Иректің бетіне қарағым келмеген. “Қандай шешім қабылдасаң да өз еркің, – деді ағам. – Қолғабыс қажет болса, қол ұшын беруге даярмын.” “Қолғабыс емес, келісімің қажет,” – дедім.

Сол күні Ирек пен нөкер қызым екеуін жарбандаған жапалақ бейнесіне енгізіп, Иректің еліне аттандырдым. “Анадан жаңа туғандай тыржалаңаш қалыптарыңда орда кеңесінің үстінен түсіп, масқараларың шықсын,” – болды соңғы сөздерім.

Содан бері екеуін де көрген емеспін.

Әрине, адам бейнесінен мәңгіге айыруыма болар еді, әсіресе, Иректі. Алайда, ұстазымның: “Жан баласына қиянат жасама” деген бір ауыз сөзі ұстады. Ұстазым – сенің анаң Таңшолпан ханым еді, Ақерке. Анамнан ерте айрылған мені бауырына басып, өз анамнан бетер қамқорлық көрсетіп еді. Жанымдай сүйетінмін оны. Тендесі жоқ сұлулығына қасиет-дарыны сай еді. Қасиетіне барша халық бас иген өз елінің мақтаныш-дауасы болатын. Адам ретінде қалыптастырып, сиқыр өнерінің қырсырына қанықтырған – сол Бар білгенін үйретті маған. Теңіз түбіне кетіп, апатқа ұшырай жаздаған бір тайпа елді құтқарамын деп қапыда қаза тапты ғой. Ол тайпа, қазір, өзің білесің, “Таңшолпан” деп аталады. Сол кезде... қасында мен болғанда. Әттең. Адамға мәңгілік өмір сыйлайтын дәру іздеп, жер түбіне аттанып кеттім ғой сол мезетте. Соны өзіме әлі күнге кешпеймін.

Ақерке үн қатпаған қалпы Гүлсімнің иығына басын сүйеді. “Қазіргі бақытымды анам көрсе ғой. Нұрлыханды таныстырар едім. “Қызым, сен үшін жаралған жан” я болмаса “Маңына жуыма” деп бірден айтар еді. Анашым...”

Қыздың ойын Гүлсімнің сөзі бөлді.

– Ақерке. Тағдырдың талай-сынағы күтуде сені. Айту – ауыр, алайда, ескерту – парызым. Нұрлыханға байланысты болмақ ол Қандай жағдай деп сұрама – айта алмаймын. Адамзаттың болашағын айту құқығы сиқыршыларға берілмеген. Тыйым салынған – әуелден. Сосын... әркімнің таңдау еркі бар. Нұрлыхан туралы мен саған не айтсам да, сен одан ажырамасың хақ. Таңдауың түскен жан сол, себебі. Алайда... Сақ болғайсың, сінлім. Саған тікелей қауіп төнсе, өзің білесің, маған бірден дабыл беріледі. Құстай ұшып, сол сәтте жетермін. Оған дейін – дәрменсізбін. Тағдырдың жазуына қарсы тұруға хақым жоқ. Әркім өз таңдауының қорытынды-салдарын басынан өткеруге тиіс.

Гүлсімнің соңғы сөздері Ақеркені елең еткізді.

– Нұрлыхан туралы айтып берші маған.

Гүлсім сінлісіне толғана қарап отырып, сөйлеп кетті:

– Бұл туралы айтуға рұқсат. Нұрлыхан екеуіңнің одағың болашақта ұлы одаққа айналмақ. Жылдар өте маңайдағы бар хандықты бір тудың астына біріктіріп, гүлденген кең жазираға айналдырып, қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған мамыражай заман орнатасындар. Ақтық демдерінді алғанша бір-біріңе сүйеніш-демеу болып, үбірлі-шүбірлі, немере-шөберелеріңнің өзі кең жазира даланың о шеті мен бұ шетін мекендеп, қоныстанған мерейлі ата-анаға айналып, алаңсыз да бақытты ғұмыр кешесіндер. Бірақ... Басы қатты болмақ өмірлеріңнің. Себеп – Нұрлыхан. Анасы марқұм жеңілтек жан еді. Көрсеқызар, тұрлаусыз болатын. Сол “дертінің” ұшығы Нұрлыханға берілген. Дегенмен, оның бойында әкесі Досым ханға тән дарқандық пен дегдарлық басым. Өмірдің ауыр сынақ-соққысы басынан әбден өтіп, тас гүрзіше тарс ұрып, мәңгіртіп кеткенде барып, біржола айығады ол бойындағы тұрлаусыздық салқынынан. Сосын – мәңгілік қорытынды жасайды.

Ал қазір... мына айнаны алғайсың. Жүрегін қобалжып, қауіп төнген сәттерде ғана қолдан оны. Өзіңе, ошағыңа төнген тікелей қауіп болмаса, қаз-қалпында мөлдіреп тұра береді. Сын сағат соққанда бірден түсі өзгеріп, тұманданып сала берер. Сол кезде: "Аш құпияңды, айнама" деп айту қажет. Қай тұстан, қандай жамандық келіп тұр, қалай қорғану қажет – қыр-сырына қанықтырып, бағыт-бағдар сілтеп отырады. Сенен басқа жанға ол сырын ашпайды. Өз еркінмен біреуге берсең ғана сол жанға қызмет көрсетуі мүмкін.

Досты сүйіндіріп, дұшпанды күйіндіріп, дүбірі жер-көкке жайылған үйлену тойы өтіп, екі жастың некесі қиылғасын Ақерке мен Нұрлыхан нөкерлерінің қоршауында екеуі алғаш жүздескен тауға бет алды. Жан жарымен кездестірген жерге барып, тәу етіп, жүрекжарды алғысын білдірмек еді Нұрлыхан. Ақерке болса, туған жерімен қоштаспаққа бекінген.

Екеуі алғаш жүздескен жерге келіп, армансыз сырласқан жас жұбайлар "Ақерке орманы" аталған орманға ат басын бұрды.

Орманға ену мүмкін емес еді. Ақеркені шығарып салуға жиналған аңдар мен құстар күннің көзін көлегейлеп, сайын далада сынадай саңылау қалдырмаған. Сүйіктілерін соңғы рет көріп қалуға асығулы бәрі. Енді қайтып жүздескенше...

Аңдардың арасынан суырылып, жолбарыс, аю мен құралай шықты. Аң патшасы – арыстанға қарап, бастарын иген үшеуі. Сосын барып Ақерке мен Нұрлыханға беттеді.

Тіл қатқан – маймақ болды.

– Ақерке, мені өзіңмен бірге алып кетпесең, ішім пысып өлемін, – деді ол, ойындағысын бірден ақтарып. – Туған орманым ешқайда кетпес, келіп тұрамын ғой.

Ал, сенен айрылсам... Айтпақшы, жалғыз емеспін, балашағаммен бірге көшемін.

Ақерке мен Нұрлыхан бұны естігенде ішек-сілелері қатып, күліп жіберді. Күлкілерін тыйған бетте жолбарыс пен еліктің лағына бұрылған:

– Сүйіктілерім, сендерді де бірге ала кетсек.

Жолбарыс пен құралай үн қатпаған қалыптары аюдың қасына барып тұрды. Сосын үшеуі:

– Сендер қайда болсаңдар, біз сондамыз, – деді.

– Бауырларым менің, – деді жүрегі елжіреп кеткен Ақерке.

Бұл кезде қос құда бас қосып, кеңес құруда еді. Досым хан Баһадүрден көңілін күпті етіп, жанын жеген дүдәмал ойын жасырмады.

– Құда, сенің ұсынысыңды қуана құп алып, ел билігін Нұрлыхан мен Ақеркеге беріп, сенің еліңе қоныс аударып, еліңді бірге басқаруға ойланбастан келісімімді берер едім. Жылдар бойы жүздесуге мүмкіндігің болмаған ескі досыңмен үзеңгілесіп қатар жүріп, өмірдің рахат-игілігіне кенелгенге не жетсін. Бірақ... Ордалы жылаңның соңғы өкілі – сұр жылан талма тұстан аңдып, жастардың тәжірибесіздігін пайдаланып, сүттей ұйыған елімді іштен ірітіп, лаң сала ма деген ой миыма келсе, түнгі ұйқым төрт бөлінеді.

Бірер жыл күте тұрайық. Екі-үш жылда өзі де сыр берер. Сосын, құда, сенің Жерұйығыңда орнығып, балалардың қызығын көріп, бірге өмір сүрерміз.

Баһадүр хан да бұл шешімді жөн деп тапқан.

Ғажайып қондырғы

Досым хан Ақеркені туған қызындай қабылдап, алақанына салып аялап, жүрегінің бар мейірім-шапағатын төгумен болды. Ақерке мен Нұрлыхан бір-бірінен

бір сәтке ажырамай, әрдайым бірге болуға ұмтылатын. Екі жастың бір-біріне деген қалтқысыз махаббаты ел арасында аңызға айналып, естіген жанның аузының суын құртты.

Қызын қатты сағынып, көңілі жабыққан Баһадүр хан да құдасына қонаққа жиі келетін. Ол еліне жеткесін ағасы жоқта ел билігін қолына алған Гүлсім де іле-шала Досым ханның еліне жол тартатын. Жан-жүрегімен қадірлеп, қатты мақтан тұтатын құдасын көрген сайын Досым ханның көңілі тасып, бір жасап қалатын. Баһадүр ханның шексіз даналығы мен бойынан асып-төгілген қасиет-қуатына қайран қалып, құдасының бойындағы асыл қасиеттерін қабылдауға ұмтылатын-ды Досым хан.

– Әке, Ақеркені менен де артық көресің-ау деймін, – дейтін кейде Нұрлыхан, әкесіне әзілдеп әрі еркелеп. – Келініңнің әр сөзіне тақ тұрасың.

– Е, балам, – дейтін Досым, ұлына ойлана қарап. – Ақерке – жер бетіне жүздеген жылда бір келетін біртуар, дара тұлға. Жастыққа тән жеңілтектікпен қадір-қасиетін бағамдап, бағалай алмай, жүрегін жаралап аласың-ау деп қауіптенемін кейде.

Өз ұлының “қыр-сырын”, “ұңғыл-шұңғылын” жетік білетін Досым ханның қауіпі де тегін емес еді.

Досым ханның елінде той-думан, тамашаға толы алаңсыз, бейқам өмір біртіндеп жалғаса берді. Мамыражай, тымық тірліктің көбесін сөгер қауіп бұлтынан титтей де қылаң болмаған. Сонда да болса, қырағылығын үдетпесе, әлсіретпеген Досым хан сұр жылан алда-жалда тұтқиылдан соғып, тосыннан шабуыл жасаған жағдайда қолданар қарсы шараларды қамдастырып қоюды жадынан шығармаған-ды. Көңіліндегі күдігімен ол ұлы мен келінімен бөлісуді жөн көрмеген. “Бір жыланның лаңынан арашалап, алып қалуға өзімнің де қауқарым жетер.”

Бір қарын майды қашанда бір құмалақ шіріткен. Жылан ордасына қатысты оқиғадан кейін хан иесінің сенімінен айрылып, әр қадамы қатаң бақылауға алынғанын аңғарған бас сәулетші біртіндеп бірнеше жыл бойы жадында жүрген жоспарын жүзеге асырудың амалын қарастырды. “Аһ, оһ, ауырдым. О дүниеге аттанып кетпесем етті,” – деп әуелі төсек тартып, көзі алақтап, тілі салақтап, аузынан ақ көбігі ағып, сылқ түсіп, жатып қалды. Үздіксіз үш ай бойы “төсек тартып”, хал-жағдайының мүшкілдігіне дос-таныстарының көзін әбден жеткізген бас сәулетші – Құдияр күндердің күнінде атының аузы-басын тұмшалап, табанындағы тағасын алып, аяғын киіз байпаққа орап, көзге түртсе көргісіз айсыз қараңғы түнде қара киім киініп, жан баласының көзіне түспеуге тырысып, қуыс-қуысты тасалап, түн қараңғылығын жамылып айшылық алыс сапарға аттанды. Бет алысы – Құддыс ханның елі еді.

Арып-ашып, азып-тозып, жағы қуарып, көрінгеннен қайыр сұрап, ел шетіне әрең іліккен ағасын көргенде Құддыс ханның бас сиқыршысы Шайық көзіне еріксіз жас алып:

– Жаным-ау, сені мұндай халге жеткізіп, бейшарабайқұсқа айналдырған кім? – деді ағасының алдына тәтті-дәмді тағамды үйіп-төгіп.

– Сен сұрама, мен айтпайын, – болды Құдиярдың есін жиып, өзіне-өзі келген бетте аузынан шыққан алғашқы сөздері. – Жылан ордасын талқандау туралы бұйрығым өзіме бөле болып жабысып, басымнан айрыла жаздадым. Ғайыптан тайып, қылша басым талша ұшпай, аман қалдым әйтеуір. Бірақ, басқан ізім андулы қазір. Бар үміт – тірі қалған сұр жыланда.

– Тоқта. Тоқта. Басынан бастап түсіндірші. – Шайық ағасына қарады. – Тетігін басқан бетте маған жеткізетін ұшқыш жамылғы сыйлап едім ғой. Одан қалай айрылып

жүрсің? Қысылтаяң сәттерде байланысқа түсіп отыратын қондырғы да соңғы кездері мүлдем жауап бермейді.

Құдияр бетінен оты шығып, төмен қарады.

– Сен мені білесің ғой, інім. Оның бәрінен бір жыл бұрын айрылғанмын. Жетесіз ақымақ деп сөгіп жүрме - өзім де өлейін деп отырмын. Бұрнағы жылы бір сайқалмен таныстым. Басыма бәле болып жабысты ол Жантәніммен беріліп, бар құпиямды ашып жүрсем, бар қазына-байлығым мен сен берген сиқырлы заттарды алып, аузымды аңқитып, аяқасты ғайып болды. Содан бері... көрген емеспін.

– Ім-м... – Шайық ойға батып, біраз отырды. – Енді менен қандай жәрдем күтудесің?

– О, сенің көмегің қазір ауадай қажет. – Көзі жанып, алақанын ысқылаған Құдияр орнынан атып тұрды. – Қасым ханды талма тұстан ұру керек. Менде бір жоспар бар.

Ағасының сөзін естіп, Шайық басын шайқады.

– Оған қыруар қаржы қажет. Әрі – уақыт.

– Ол жағын ойламады дейсің бе, інім? Ағаңның басы істейді, саспа. Әйел затына әлсіздігім болмаса, мен дегенің... – Сағасынан асып, лепіре жөнелген бас сәулетші інісінің ызғарлы көзқарасынан ығып, біртіндеп істің жөніне көшті. – Құддыс хан Гүлсімге өле ғашық емес пе. Ал оның ұлы Тауыс ханзада Ақерке десе кеудесінен шыбын жанын суырып беруге даяр. Оларды уыстарына түсіру үшін екеуі ештеңеден тайынбайды. Дүниенің тұтқасын ұстаған Құддыс хан үшін алтын, асыл сөз болып па, тәйірі.

– Дұрыс айтасың, шақшабас. – Шайық ащы жымыды. – Тек, әлемді билеген Баһадүр ханмен тіресеміз деп қайғыдан қан жұтып, аяғымыз аспаннан бірақ шықпаса...

– Жарайды, енді, – Құдияр бүрк етті. – Жаны қысылғанда жалғыз ағаңа себің тимесе...

– Мақұл, – деді Шайық, біраз ойланып барып. – Сенің... көңілің үшін. Құддыс ханмен өзім сөйлесермін. Бұл мәселенің жай-жапсарын маған қалдыр. Ал өзің, бөгелмей, еліңе қайт. Қалған өміріңе жетерлік сабақ алған шығарсың, енді басыңа бөле іздемей, бетегеден биік, жусаннан аласа, неғұрлым елеусіз де жатаған ғұмыр кеш. Елден аттанғалы ай өтті дейсің бе? Ізіңе түсіп үлгірмей тұрғанда... Міне, мына жамылғыны алып, оранғайсың. Қас-қағым сәтте қалаған жеріңде тұрасың. Мына алтын, – Шайық Құдиярға бір дорба алтын ұстатты. – Қалай шашсаң да адамша өмір сүруіңе жетеді. Екі жарым жыл күт мені. Сол мерзімде жетіп үлгірермін. Бет-бейнемді өзгертіп келуім мүмкін. Орданы дүрліктірген хабар арқылы білерсің мен туралы. Сенімен жүздеспесем, ренжіме. Күдік тудырудың қажеті жоқ. Ал, әзірше, қайыр-хош. Сақ бол. Жүздесу қажет болғанда өзім белгі беремін.

Құдияр үнсіз басын изеді.

Шайық сиқыршы ертеңінде Құддыс ханның алдында тұрды.

Бас сиқыршысын Құддыс хан қаһарлана қарсы алды.

– Ұры иттей тіміскілеген жымысқы ағаң елімнің маңына жуымасын деп ескертіп едім ғой. Хан бұйрығын жадыңнан шығардың ба, сиқыршы?! Әлде өзінді күдірет иесі деп танығаннан саумысың?

Бір уыс болып бүріскен Шайыққа қарап айызы қанған Құддыс хан қарқ-қарқ күлді. Әміршілерінің қас-қабағын аңдыған жандайшап-уәзірлері қоса қарқылдап, орданы бастарына көтерді.

– Өзіңді құрбақаға айналдырып жіберейін дедім де, шектен шыққан қылығыңның түсінік-себебі болса керек деп бөгелдім. Сөйле!

Зәре-иманы ұшқан Шайық хан тағының алдына жалп етіп құлады. Тұмсығы бұзылып, мұрны қанаса да, ондай “ұсақ-түйекке “ назар аударуға мұршасы жоқ. Теңдесі жоқ сиқыршы ретінде танылған Құддыс ханның қол астындағы халық қашанда қарадай үркіп, өз көлеңкесінен қорқып болатын. Қаһарын төккен сәттерде хан жанына жақпаған адамды кез келген мақұлыққа айналдырып жіберетін-ді. “Масқара, аяқ астынан...” Құты қашқан сиқыршы маңдайын жерге ұрып, бассауғалап, зарлай берді.

– Ләббай, тақсыр. Әміріңізге құлдық. Арсыз ағамды қабылдағаным рас. Қайтейін, бірге туған... Жанымды қазір алсаңыз да бейілмін, бірақ. – Жалбыр қастары жапқан кірпігін көтеріп, әміршісінің қас-қабағын аңдаған сиқыршы оның тағатынан айрыла бастағанын аңғарған бетте бөгелмей, іске кірісті. – Жанға жағымды жаңалық ала келіпті Құдияр ағам бұл жолы. Кереметтей ұсыныс жеткізді маған. Қасым ханды талма тұстан ұрып, хандығына лаң салып, Нұрлыханның көзін құртып, Ақерке ару мен Гүлсім ханшаны қолға түсірудің жолын көрсетті. Тек... алтын қажет. Сосын – уақыт.

Сиқыршының сөзін естігенде Құддыс қарадай абдырап, әбден есі шықты.

– Құдиярдың... басы істейді осы. Өзіміздің миымызға мұндай ой неғып келмеген? Бөгелме, іске кіріс. Қазынадан қанша алтын қажет болса да, ал Қандай затқа болсын қажеттілік туындаса, бірден өзіме кел. Ал, іске сәт!

Баһадүр ханмен құдандалы болғалы бері Досым ханның елі бұрынғыдан бетер көркейіп, гүлденген үстіне гүлденіп, қарыштап, қатты дамыды. Құдасының ақыл-кеңестерін жүзеге асырып, ел басқару тәсілдерін жетілдіріп, кемелдендірген сайын бұқара халық береке-бірлік, ынтымаққа бас ұрып, молшылық-тоқшылыққа

толы мамыражай заман орнады. Жоқшылық, таршылық атаулы біртіндеп біржола ығысып, жетім-жесір, кем-бағалдар мемлекеттің арнайы қамқорлығына алынды. Бұл халықтың Досым хан мен Нұрлыхан, Ақеркеге деген махаббатын үдетіп, күшейте түсті. Жаугершілікті кәсіп еткен көрші мемлекеттер бұл елге басқыншылық жорыққа аттану туралы ойды жадыларынан мүлдем шығарды. Досым хан әр ойын, әр шешімін Нұрлыханмен, Ақеркемен ақылдасып қана қабылдайтын. Ондағы ойы, бір жағынан, ақыл – жастан, ұлы мен келіні арқылы өз ойын сарапқа салып, екшеп, ой-пікірлерін ескеру болса, бір жағынан, ертең ел тізгінін қолдарына алатын Нұрлыхан мен Ақеркемен ғұмыр бойы жинаған бай тәжірибесімен бөлісіп, бойларына сіңіру еді. Уақыт өткен сайын Досым хан келінінің кемел ақылына тәнті болып, Аллаға шүкіршілігін айтып, амандығын тілеумен болды. Ұлы мен келініне қарап, ханның көз жанары қуаныш, мейірімге толып, жүрегі шаттық әнін салатын.

Күндердің бір күнінде... Иә, күндердің бір күнінде Досым ханның өмір ағысын басқа бағытқа күрт бұрған төтенше оқиға орын алды.

Сәске түс ауа хан сарайында сақалы белуарына түскен, жібек зерлі шапан киіп, белін шарт буған бейтаныс біреу пайда болды. Уысында – көз қарықтырып, жалт-жұлт еткен дөңгелек зат. Бейтаныстың бір ноқатқа тұрақтамай, жаң-жаққа жүгіріп тұрған көзқарасы көңілге күдік келтіргенімен, қолындағы жалтылдаған жұмбақ заттың сырын білуге Досым ханның қарадай аңсары ауды.

– Сізге сыйлық, хан ием, – болды бейтаныстың алғашқы сөздері. Өзіне қаһарлана қараған қарулы нөкерлерге көзінің астымен қараған жібек шапанды алақанын жазып, әлдене деп күбірлеп, дем салуы мұң, – жалт-жұлт еткен дөңгелек жерге домалап түсіп, бір

демде күміс түстес төрт бұрышты, төрт тағанды таңғажайып қондырғыға айналды. Жұмбақ затты еріксіз тамашалаған ханға сұқтана көз сүзген жібек шапанды зуылдап, сөйлей жөнелді.

Жер-көкті жеті айналсаңыз да, мұндай кереметтің көлеңкесін де таппайсыз, тақсыр. Саналы ғұмырымды сарп етіп, көз майымды тауысып, жер-көктегі кітап атаулыны ақтарып, Сізге арнап әдейі жасаған дүнием. Дүниенің кілті – осы. Адамның шектеулі мүмкіндігін шексіздік кеңістігіне шығарып, жан-дүниенізді тәтті ләззатқа бөлейтін шексіз рахат көзі де осы. Үш бөліктен тұрады бұл қондырғы. Басқару тетігі, міне, қолымда. Тетікті бір бұрағанда қас-қағым сәтте жер бетінің қалаған нүктесінде тұрасыз. Келесі бұрағаныңызда өткен өміріңіздің қалаған сәтіне қайта оралып, қателіктеріңізден қорытынды шығарып, бақытқа бөленген шақтарыңызды басыңыздан қайта өткересіз. Үшінші рет бұрағанда – таңғажайып тамаша мың бір түн әлеміне еніп, ойын-сауық, той-думанға кенеліп, үр қыздарынан өткен өңшең арулар мен лыпып тұрған көріп көз тоймас керемет көркем бозбалалармен бірге шаттық-шадыман, рахатқа батып, өмірдің бар қызығына бөленесіз.

Қондырғыға жер өлшемі жүрмейді. Тетікті басып, өміріңіздің белгілі бір уақытын анықтап қойсаңыз болғаны, айталық, жарты сағат я он минут, қондырғыда айлап-жылдаған өміріңізді өткізіп, өзіңіз белгілеген сәтте жер бетіне қайта оралуыңызға болады. Бұдан басқа да қызықтары толып жатыр. Мен тек басты қасиеттерін ғана тізбелеп шықтым.

“Тілі тәтті, – деп ойлады бейтанысқа зер сала қараған хан. – Кім біледі... Жанымды жаһаннамға аттандыру туралы әміршісінен арнаулы тапсырма алған жансыз болмаса.”

Өңменінен өткен уытты көзқарасқа төтеп бере алмаған зер шапанды жүзін төмен салып, қарадай қысылып, қуыстана берді. Хан көңілінде бұл күдік тудырған. Ұрының арты – қуыс болмаса етті.

– Һм, – деді Досым хан, бейтанысқа сынап қарап, біраз отырғасын. – Өзіңізді таныстырып өтсеңіз.

Сол-ақ екен, өз еркі өз қолына тигендей сезінген бейтаныс бірден тілінің тиегін ағытты.

– Тақсыр, адамзат атаулыдан ауаша, тау-тастың қойнауын тасалап, фәни жалғанның алдамшы қызығынан баяғыда баз кешіп, бар ғұмырын ғылымға арнаған міскініңізбін. Жылдар бойғы еңбегімнің қорытынды-жемісі ретінде осы қондырғыны құрастырып, өзіңізге арнайы алып келіп, тарту етпек едім. Сіздің... ғафу өтінемін, хан ием. Біз байқұстың бар еркіміз Сізде ғой. Көлеңке оймен әкелді деп күмәндансаңыз, сенімді адамдарыңыздың бірін менімен бірге ішіне енгізіңіз. Сөзімде титтей жалғандық болса, сол айтсын. Сосын – өзіңізбен бірге еніп көрейін ішіне.

Хан жан-жағын ойлана шолды.

Оң жағында отырған бас уәзір ханның алдына келіп, басын иді. Досым ханның өміріне өз өмірін баяғыда садағаға берген жан еді ол

– Хан ием, рұқсат етсеңіз, мен енейін.

Бас уәзіріне өзіндей сенетін хан бөгелмеді.

– Мақұл Рұқсат.

Арада жарты сағат уақыт өтті.

Орда іші – тым-тырыс. Демін ішінен алған халықта үн жоқ.

Шаттыққа толы көңілін баса алмай, жүрегі лүпілдеп, аузына тығылған бас уәзір қондырғыдан түскесін өз-өзіне келе алмай, біраз отырды. Аптығын басқан бетте:

– Керемет, – деген. – Хан ием, Сізге лайық сыйлық. Нанбасаңыз... бірге енейік. Көзіңізбен көрсеңіз...

– Жарты сағат, – деді хан, ене беріп. Үшеуі қондырғыға кіріп, көзден ғайып болды.

Әкесінің соңынан еріксіз ұмсынған Нұрлыхан орнынан тұра беріп, қайта отырды. Қобалжыған көңілін басуға тырысқан. “Бас уәзір... аман-сау шықты ғой.”

Жеңілтектік көрсету – ханға жат қасиет. Көңілін жайлаған шексіз қуанышты сырт көзге сездірмеуге күш салған Досым ханның ризалығы бір ғана сөзбен білінді.

– Ақерке, Нұрлыхан. Ішіне еніп, көріңдер, – деген.

Араға он минут салып, екеуі қондырғыдан атып шықты. “Айтса – айтқандай” болды екеуінің пікірі.

Сый-құрметке бөленген өнертапқыш-ғалым қондырғыны қалдырып, өз мекеніне оралды. Мұртынан күлген ол: “Көерерміз... енді” деген көзінде жұмбақ от ойнап.

Қондырғы Досым ханның жүрегін әбден жаулады. Бірте-бірте оны құдасы Баһадүр ханға көрсетіп, бар қызығын бірге бөлісуге аңсары ауған.

Ұлымен, келінімен ақылдасып, көңіліндегі ойымен бөліскен Досым хан бірде орда кеңесін шақырды.

– Нұрлыхан мен Ақерке бас қосып, шаңырақ көтергелі де үш жылдың жүзі болды, – деді ол – Сұр жыланнан хабар бола ма деген дүдәмал-қауіп сонда да болса ел тізгінін қолымнан жібермей, ұстай тұруға мәжбүр етті. Ол қауіп бүгін сейілгендей. Үш жылда бір хабар болса етті.

Асыл – тастан, ақыл – жастан. Хандықтың билігін ұлым мен келініме беріп, Баһадүр құдама барып, ел аралап, қарттықтың қызығын көрсем деймін.

Тіл қатқан – бас уәзір болды.

– Хан ием, рұқсат болса, мен де бірге аттансам. Орнымда қалдырар ізбасарым, соңымнан ерген тұяғым, Хақназардың жан досы – Нартайым бар. Әміршісіне сүйеу болмаса, бөгет бола қоймас деймін.

Бұл ұсынысты хан сөзге келмей, қабыл алды.

Хақназардың салтанатты түрде такқа отыруына арналған той-думан бір айға созылды. Бал татыған шараптар суша ағып, құлақ құрышын қандырған әсем ән мен тәтті күй әуелеп аспанға өрледі.

Арада ай өткесін Досым хан мен бас уәзірі бір топ нөкерлерімен бірге ел-жұртымен хош айтысып, қондырғыға еніп, көзден ғайып болды.

Хандықтың тізгінін қолына Нұрлыхан алды.

Сен мені танымадың ба, Нұрлыхан!

Қасым ханның бағытын бұлжытпай ұстанған Нұрлыхан мен Ақерке халықтың көңілінен шыға білді. Сүйікті ханы мен ханымы үшін кез-келген жан бір сәтке де ойланбастан жанын пида етуге даяр еді.

Бас уәзір – Нартай да досына таяныш-тірек бола білді.

Жарты жылға созылды бұл мамыражай өмір.

Нұрлыханның балалық шақтан бойына сіңген сүйікті кәсібі саятшылық құрып, аң аулау еді. Дегенмен, Ақеркемен бірге сейіл-серуен құрып, саятшылыққа шыға жүріп, ол біртіндеп жан жарының өмірлік фәлсафасын қабылдап, қорғансыз, әлсіз аңдарды індетіп, аулауды біржола доғарған болатын. Керісінше, жыртқыш аңдардан жапа шеккен аң-құстарға араша түсіп, өмірлерін қорғауды әдетке айналдырып еді. “Маған аңшы-саятшы емес, орманшы атағын беру керек” деп күлетін ол кейде осыған орай.

Нұрлыхан бұл жолы аңға әдеттен тыс ұзақ жиналды. Беймәлім бір күш адымын еріксіз тұсап тұрғандай, ілгері басқан аяғы кері кетіп, жүрген жүрісі мандымай-ақ қойған. Көңілі әлденеден секем алып, қарадай қобалжыса да алған бетінен қайтып көрмеген қызуқанды хан: “Саятшылық үшін сәтсіз күн” деген бас сиқыршының ескертпесін елең етпей, ер қаруы – бес қаруын сақадай

сайлап, аңшы дос-нөкерлерімен бірге аңға аттанған. Сүйген жарын сапарға шығарып салу ежелгі дағдысына айналған Ақерке Нұрлыханмен хош айтысып, сәт-сапар тілеп, сарай алдында қала берді. Жас ханымның мөлдіреген көзінен елжірей сүйген хан атының басын бұра беріп, қалыптасқан дағдысынан жазып, Ақеркеге қайырылып қарап барып аттанды. Күйеуінің көзіне тұнған жұмбақ мұң жас ханымның жүрегін еріксіз шым еткізген. Сол-ақ екен, тұла-бойын белгісіз зіл қара тас басып, қарадай еңсесі түсті. Қара бұлттай қаумалап, қоршаған түнек-ойға бой алдырмауға күш салған Ақерке: "Апыр-ай, Гүлсім айтқан сын-сағат соққаны ма шынымен? – деді өз-өзінен дегбірі қашып. – Нұрлыхан да соны сезбесе етті."

Нұрлыхан аңнан қас қарая бір-ақ оралды. Өңі – әлем-тапырық. Өрт сөндіргендей. Сарай алдында күтіп тұрған Ақеркеге көз қиығын салмаған қалпы бейтаныс, бөтен адамдай үн-түнсіз өтіп кеткен. Хан иенің оң қапталын ала келе жатқан Нартай ханымға қарап, басын иді. Ләм деп жақ ашпаған қалпы жан баласына тіл қатпай, түнеріп, үнсіз жатып алған Нұрлыхан ертеңінде таң сыз бере атын ерттеп, алқын-жұлқын аңға аттанды. Ертеңінде – тағы. Ойда жоқ бұл суыт жүріс азды-көпті бір айға созылды. Арада аттай бір ай өткесін хан қабағынан қар жауып келіп, үн-түнсіз бүктүсіп жатып қалған. Өзі жатқан бөлмені қара түнек көлеңкеге ораған хан мемлекет билігін Нартай мен Ақеркеге беріп, өзінің жан баласымен жүздесіп, тілдесуге зауқы жоқ екенін айтып, бұл әлемде Нұрлыханның бар екенін ұмытуды өтінген. Күйеуінің тосын қылығынан секем алған Ақерке Нартайды шақыртты. Көзімен жер шұқып, өміршісінің елде-жұртта жоқ оғаш қылығы үшін Ақеркенің алдында жерге кіре жаздаған бас уәзір көрген-білгенін жасырмады.

– Аңға аттанған күні алдымыздан ай мүйізді әппақ марал пайда болды. Сілтідей тынып, тұрып қалыппыз. Есін жиған Нұрлыхан болды. “Бұл менің меншігім болуға тиіс!” деп қиқулап соңына түсті. Соны күтіп тұрғандай, марал да жалт беріп, ай мүйізі күнге шағылысып, күншығысқа бет бұрған. Хан иеміздің соңынан іле-шала аттанғанымызбен, оның арғымақ ақбозының бауыры жазылғасын әбден қаны қызып, шаңына ілестірмей кететіні мәлім, бірер сағаттан соң көз жазып қалдық.

Қас қарая оралды хан ием. Қабағы – суық. Жан-жағына танымаған жандай жатырқай қарайды. Жүзінде жұмбақ күлкінің табы тұныпты. Көзі бір нүктеге тұрақтамай, жан-жағына жалтандап, қарай береді. Бар айтқаны: “Ғажап.” Басқа сөз жоқ. Содан бері... осы.

Ақерке ойға батты. Гүлсім берген сиқырлы айнаны алып, жұмбақ жәйттің сырына үнілуге бұған дейін дәті бармаған ханым енді өзі үшін одан басқа үміт жоқ екенін айқын ұқты. Тұрмыс құрғалы бері қажеті болып, әжетіне жарамаса да, сүйікті апасының аманатын көзінің қарашығындай сақтаушы еді. “Аш құпиянды, айнама”, – деді ол ақырын, айнаның бетін алақанымен сипап өтіп. Сол ақ екен, айнаның беті толқып жүре берді. Келесі сәтте көз алдында ай мүйізді ақ марал жарқ етті. Ақеркенің жүрегі толқып, дүрсілдеп жүре берді.

Орман. Марал Нұрлыхан. Беймәлім аңды індете қуған хан. Орманның шетіне жетіп, кенет көзден ғайып болған аң. Жан-жағына аңтарыла қарап, ақ маралды іздеген Нұрлыхан. Марал ғайып болған тұста кенеттен пайда болған жібек шатыр. Шатырдан шыққан көз жауын алып, үлде мен бүлдеге бөленген сұлу қыз.

– Сен мені танымадың ба, Нұрлыхан?! – деп сыңқылдай күледі ол. Ессіз жандай өзінен көзін алмай

қадала қараған ханға қарай қыз қолынан шашылған бу түстес жұмбақ зат. Әл-дәрмені құрып, қарадай сылқ құлаған ханға қадала қарап тұрып, буға айналып, жоқ болған ару. Бірер минутта есін жиып, шатыр тұрған орында басын тоқпақтап, бейтаныс аруды іздеп, ала-сұрған Нұрлыхан.

Айна беті толқып барып, байырғы қалпына қайта оралды. Ақерке ауыр күрсінді. Төніп келген қауіп бұлт-тын ол жазбай таныған. “Бекем бол, Ақерке. Сын сағат... басталды. Бойындағы бар күшінді жиғайсың. Нұрлыхан өтер өткел – осы.”

Қырық күнге созылды Нұрлыхан ханның қараптан-қарап кара жамылған жұмбақ жатысы. Фәни жалғаннан біржола баз кешіп, адам атаулыны танудан қалған хан бірде жер-әлемді күлкі-думанға бөлеп, кернейлетіп, сырнайлатқан тамаша-тойдың лебі құлағын жарып, орнынан еріксіз атып тұрған. “Хан... адам баласының бетін көрмей жатқанда бұл не басыну? Неткен бейбастақтық.” Орда есігін күзеткен нөкерлердің біріне ол дереу ел әміршісінің тыныштығын алған нақұрыстарды алдына салып, айдап келуді тапсырған. Араға аттай бір сағат салып, өзер оралған нөкер қаһар төгіп, қадала қараған ханға туралап бет бұра алмай, әлсін-әлсін бас иіп, тізерлей келіп, уысындағы тілдей қағазды ұсынды. Бағжаң етіп, қағазға көз тіккен Нұрлыхан өз көзіне өзі сенбей, қайыра қарады. Сол! Бейтаныс сұлу. “Кім берді?” болды ханның аузынан шыққан алғашқы сөз. “Сурет... иесі”. Ханның көзінен жарқылдай шашылған от-лепке төтеп бере алмаған нөкер тағы төмен тұқырды. “Өртеп жібермес пе екен? Баста” болды ханның сөзі.

Көзді ашып-жұмғанша сән-салтанаты асқан қырық шатырдың ортасында ерекше көз тартқан ең ірі жібек шатырға асыға жетіп, есігін серпи ашқан Нұрлыхан

тәрде отырған сұлудың аяғын құшып, аузына келген сөзді айтып, балпылдай берді. Ханға қарап, кекесінмен жымыған сұлу:

– Армысың, Нұрлыхан хан! – деді саңқ етіп.

Сонда ғана өзінің оғаш қылығын бағамдаған Нұрлыхан бойын билеп, тіктеліп, шатыр иесінің амандық-саулығын сұраған.

Той-думан, тамаша артық-кемі жоқ үш күнге созылды. Көрер көзге өзгеріп, құлпырып жүре берген Нұрлыхан құшағындағы сұлудан басқа бар әлемді ұмытты. Араға үш күн салып, із-түзсіз жоғалған ханның соңынан қуып келген Нартай бастаған уәзір-нөкерлерін көрген Нұрлыхан өзін Салиха деп таныстырған сұлуды сарайына шақырып, өзімен бірге алып жүрді.

– Ақерке... қалай қарар екен? – деп жегідей жеген қауіп-оймен бөліскен Нартайға алая қараған хан:

– Ақерке... кім ол? – деді ақырын. – Кіріспе, Нартай.

Нартай үн қатпаған қалпы Салихаға ойлана қарады да, атының басын ханның оң қапталына бұрды. “Әліптің артын бағып... көрерміз. Дәл қазір – қайран жоқ.”

Той-думан хан ордасында жалғасын тауып, буын-буынды алып, бойды балқытқан қанқзыл шарап сел болып ақты.

Күйеуінің жұмбақ қылығына ләм деп тіл қатпаған Ақерке ақыры бар жайға өз көзімен қанығуға бел буған.

Сенімді серігі Гүлжамалды ертіп, Ақерке сарайдың той өтіп жатқан бөлмесіне енгенде Нұрлыхан Салиха сұлуды аймалап, елтіп, балқып, бар әлемді ұмытуда еді. Ханымды көрген бетте сарай сазшылары саз-әуендерін кілт тыйған. Жан біткеннің назары ханым мен ханға ауды.

– Не... жетті? – деген Нұрлыханның барқыраған дауысы естілгенде сазшылар аспаптарын қолдарына амалсыз қайыра алды.

Үн қатпаған қалпы өзіне ойлана қараған Ақеркеге шарап уытынан қызарып, домбығып, ісіп кеткен көздерін керенау көтерген Нұрлыхан ә дегенде өз көзіне өзі сенбеген. Білегімен көзін уқалап, қайта қараған ол Ақеркенің қарашығымен қарашығы түйіскенде қарадай қып-қызыл болып, от болып лаулап, алаулап жанып жүре берді. Ақыл-санасын шараптың тұтқынына беріп, ерік-жігер атаулыдан мақұрым қалып, тойымсыз нәпсінің құрдымына өз еркімен беріліп, шым батса да: “Сенен басқа әйел затын көрмей өтейін” деп сол үшін жанынан баз кешіп алған аяулы, асыл жарын көргенде Нұрлыханнның жан-жүрегі елжіреп, лүпіл қағып, дүрсілдеп жүре берді. Ақеркеге жүзін көтеріп, көз түйістіруге енді дәті шыдамаған хан еріксіз алға ұмсынғанда сайқалдана күлген сиқырлы үн шықты:

– Қатыннан... қаймыққаның не, хан ием? Қанша жерден... ханым болса да. – Соңғы сөз уытты кекесінге толы еді.

Жағынан біреу шапалақпен осып жібергендей төмен тұқырған Нұрлыхан сылқ-сылқ күлген қалпы өзіне шарап толы құтыны ұсынған Салиха сұлуды құшағына қысқан қалпы Ақеркеге:

– Кет, – деген. Сосын: – Көрінбеші, – деді. Үнінде қажу бар еді.

Ақерке кілт бұрылды. Гүлжамалға да қарамаған.

Екеуі сол күннен бастап бөтен, жат адамдарға айналды. Тіл қатысып, жүздесу жайына қалған. Шарап уыты басын айналдырып, Салиха сұлудың тұтқынына мықтап маталған Нұрлыхан өзінің кім екенін, қайдан келіп, қайдан тұрғанын ұмытып, бейдауа бір есірік хал кешкен.

Ақерке сол түні көрер таңды көзімен атырды. Қаумалаған қорған-ойдың құшағында қалған ханым тығырықтан шығарар жолды іздеген. Миына келген

алғашқы ой Гүлсіммен ақылдасу я болмаса әкесіне хабар беру болды. Ол ойдан, бірақ, бірден бас тартты. “Нұрлыханды таңдаған өзім. Мерзімінен бұрын дабыл қағып, әкемнің жүрегін ауыртқаннан не өнер. Өз отбасымның шырқын өзім де сақтап алармын. Бірер айда... анықталуға тиіс өзі де. Сабырға жеңдірейін. Әліптің артын бағып көрейін.”

Жерұйық

Талықсып барып, таң қылаң бере ұйқыға бойын жеңдірген Ақеркенің көзіне алғашқы болып іліккен өзінің сүйікті құралайы болды. Еліктің лағы бұған көзі жәудіреп, ойлана қарап отыр екен. Көзінде – мұң.

– Ақерке, – деді ол өң мен түстің арасындағы әрі-сәрі халде өзіне аңтарыла қараған ханымға. – Ақылға сыймайтын таңғажайып, тамаша жәйттерді басыңнан кешсең де, түсініксіз, жұмбақ жағдайларға куәгер болсаң да, – титтей де таң қалмағайсың. Қалыпты жағдай ретінде қабылда, аяулым. – Үні мейірімге толы еді.

Соны айтты да Ақеркенің жүзін алақанымен ақырын жасқап өтті. Ақеркенің көзі еріксіз жұмылған.

Көзін ашқанда сөзбен айтып жеткізгісіз керемет сұлу қызбен бірге аспан төсін тіліп, ұшып келе жатқанын бірақ аңғарды. Ақеркенің өзіне-өзі келгенін көріп, қыз құпия жүзбен сәл жымыды. Сол-ақ екен, жарқыраған аспанда жұлдызша ағып, зымырандай зырлаған қос ноқат пайда болды. Дем арасында екеуі ауыздығымен алысқан арғымақ ақбоз қанатты аттарға айналды. Бастарын шұлғып тұра қалған қос арғымаққа екеуі сөз айтпастан қарғып мініп, жұлдыздары жымындаған аспан төрін тілгілеп, айшылық жерді демде алып, ұшып бара жатты.

– Ұшудың қандай ғанибет екенін өзің көріп, сезсін деп көлігімізді кейінірек шақырып едім, – деді қыз сәлден

кейін Ақеркеге бұрылып. – Ұша беруге де болар еді, бірақ, жол шалғай. Сені текке шаршатып, әлсіретіп алам ба деп қорықтым. Ал арғымақтар, – қыз пырағынын сауырынан сипады, – үш жылдық қашықтықты үш сағатта алады.

Қам-қайғы, жамандық атаулыны жадынан шығарып, көз жанарын ұрлаған түнгі аспанды сүйсіне тамашалаған Ақерке үнсіз басын изеді. Алыстан арбап, өзіне тартқан сәулелі нұрға ой-назары еріксіз ауған. Нұр-сәуле бірте-бірте ұлғайып, зорая келіп, гауһар, ақық, зүбәржат сынды алтын, асыл тастардан соғылған салтанатты сұлу елге айналды. Қарықтырып, көз қаратпайтын сұлу елдің мінсіздігі соншалық, көрген жанды ақылдан адастырып, таң-тамаша етіп, еріксіз таңдай қақтыратын. Тіл жетпес таңғажайып сұлулығымен қатар бұл елдің басты қасиеттерінің бірі адам жанын мейірім-шапағат, шуаққа бөлеп, көңіл-күйін көтеріп, уайым-қайғы атаулыны біржола ұмыттырып жіберетіндігі еді.

Қала толы – қарақұрым халық. Жүздерінен қуаныш нұры төгіліп, баға жетпес асыл киімдерге малына киінген халықтың аузында бір ғана сөз:

– Ақерке. – Ақерке деген жалғыз сөз аспан төрін жаңғырықтырып, жер-әлемді жаулап алғандай.

Қанша жерден танданбаймын десе де, Ақерке бұл жұмбақ құбылыстың төркінін түсіне алмай, қасындағы қызға аңтарыла қарады. Қыз болса, өзін бастарын жерге жеткенше иіп, қошеметтей қарсы алған халыққа күлімдей қарап, бас изеуде.

Ақеркенің есімін үздіксіз қайталап, қуаныштан жүздерінде нұр ойнаған қарақұрым халықтың арасынан қолдарына шара толы қымыз бен бал-бауырсақ ұстаған қыз бен жігіт бөлініп шығып, бастарын иіп, екеуіне дәмтүз ұсынды. Қымыз бен бауырсақтан дәм татқан бетте қаумалай қоршаған халық екеуін сән-салтанаты асқан

сұлу сарайға енгізіп, бастарын тағы бір иді де, Ақерке мен қасындағы қызды оңаша қалдырып, сарайдан шығып жүре берді.

– Ханым, бәрі дайың, – деді соңында қалған жас жігіт. Қыз үнсіз бас изеді.

Оңаша қалған бетте өзіне дегбірсіздене көз тіккен қонағына қыз күлімдей қарады.

– Мың бір түнге тап болғандай болып отырғаныңды білемін. Ақерке. Мен сенің егізіңмін. Екеуміз осы елдің өміршілеріміз. Халық сенің дидарыңды көргенде ақыл-естен адаса қуанып жатқандарының себебі – сағынғаннан.

– Мен... Жер тұрғыны емеспін бе. – Ақерке таңданысын жасыра алмады.

– Әрине, – қыз жымиды. – Алайда, Жер – сенің уақытша тұрағың. Мәңгілік мекен, Отаның осы – Жерұйық. Ақерке. Тек таңдаулы жандарға ғана мәлім құпияны ашайын. Тіршілік иесі атаулыға тек жақсылық қана тілейтің, адамгершіліктің үдесінен дәйім шыға білетін ақ ниетті адал жандар жерге уақытша, өз міндеттерін атқарып, адамзаттың көзін ашып, жан-дүниелеріне Махаббат, Сұлулық, Тазалық нұрын сіңіру үшін жіберіледі. Жер бетіндегі кесімді мерзімі тәмамдалғасын олар өз Отандарына оралып, қуаныш-бақыт, шаттыққа толы мәңгілік ғұмыр кешеді. Сондай санаулы, сирек жандардың бірі – сен. Өздерінің кім екенін сендей жандар жер бетінде білмей өтеді. Өз міндеттерін адал атқарады, дегенмен. Біз тектес ғарыштық бауырлары сын сағатта оларға медет болып, рухтарын сүйемелдеп отырады. Дәл осы сөздер жерге жеткен бетте жадыңнан шығады. Менің де кім екенімді ұмытасың. Сен үшін сүйікті еліңе айналамын.

...Көзің жұмылып, фәнимен хош айтысып, мәңгілік сапарға аттанғасын өз Отаныңа ораласың. Шат-шадыман, думанды, қызықты өмір басталады сонда.

Ақерке оны елти тыңдады.

Таңғажайып тамаша той үш күн, үш түнге созылды. Құрақ ұшып, қас-қабағына қараған жүздері мейірім-шапағатқа толы көркем, сұлу адамдар мен жан-жүректі бақыт құшағына бөлеген ғажайып сұлу қаланы қимағанымен, жерде қалған әкесі – Баһадүр мен жан-жары Нұрлыханды ойлап, елегізген Ақерке егізіне белгі берген. Келгелі бері Ақеркені алақанына салып күткен ол еріксіз күрсінді. Сосын – басын изеген.

Жұлдызша жанған қанатты пырақтарға мінген қарақұрым халық Ақерке мен оның егізі – Алуаны ақшаңқан белдеу бейнесінде белгісіздікке жол тартқан Құс жолына дейін шығарып салды. Сосын... бәрі бір сәтте көзден ғайып болған.

Кеудесін кернеген қуаныш, шаттық сезімі біразға дейін Ақеркенің бойын жылытып, жүрегіне нұр сеуіп жүрді.

Бұл сезімнің сейілуіне сарайдағы кездесу себеп болды. Гүлжамал бастаған нөкер қыздарын ертіп, сарайды аралап, серуендеп жүрген Ақеркенің құлағына:

– Сарайдың бұл бөлігі кейінірек салынған-ау, шамасы, – деген дауыс шалынды.

Салиха сұлудың сиқырлы күлкісін жазбай таныған Ақерке бірден іш жиып, басқа есіктен шығып, кетуге асыққан. Дегенмен, қалт тоқтады. Нұрлыханның жауабын естігісі келген.

– Иә, бұл жерде бұрын жылан ордасы болған.

– Жылан ордасы? – Әйелдің үнінде пайда болған соны серпін Ақеркені еріксіз дір еткізді. “Төркіні... тегін емес, тегі, бұның”. – Ол ордаға не болды екен?

– О, ол ұзақ оқиға. Ол туралы ойламай-ақ қойшы, жаным. Қарашы, қандай әдемі. – Салиха, бірақ, шегінер болмады.

– Нұрлыхан, кімнің... әмірімен ол орда орнынан көшірілді екен?

– Жаным, сен жыландарға осынша құмар деп кім ойлаған. Амал нешік. Құрып кетті ол орда қазір. Атай көрме, менің де, әкемнің де қатысымыз жоқ. Бас сәулетші – Құдияр екен өз бетімен бұйрық беріп, жайына жатқан жылан ордасының түбіне жеткен.

– Ол жауызға, – әйелдің үнінен ашу аңғарылды. – Қандай жаза қолданылды?

– Әкем басын алмақ болып еді, мен араша түстім. – Нұрлыхан бейғам жымыды. – Жалғыз ұлымның жанының садағасы деп бір уыс қанын кешті әкем. Қазір – сарайда. Бірақ, бас сәулетшілік мансабынан айрылған.

Осы сәт үшеуі бір-біріне қарама-қарсы келіп, бетпепет түйісіп еді. Қапелімде жалт беріп, бұрылып үлгірмеген Ақеркенің зәре-құтын ұшырып, ақыл-ойын сансыратқан Салиханың көз түбінде тұнған өшпенділік оты болды. Нұрлыханға қараған көзқарасында – кек жанып тұр.

Ақеркеге бейтаныс, бөтен адамдай немқұрайды қараған Нұрлыхан Салиха сұлуды аш белінен қыса құшып, некелі жарына тіл қатпаған қалпы қасынан өте берді.

Бұл масқараға Ақерке ләм деп жақ ашпағанымен, тазалықтың үлгісі ретінде танып, бас ие сыйлайтын Ақеркенің намысы жерге тапталғаны әдетінше ханның оң жағында келе жатқан бас уәзір Нартайдың жанына қатты батты.

– Хан ием, – деген ол, тамағын қырнап. – Сізге жөн айтар менің жолым жоқ. Хақым да жоқ. Бірақ... Ақеркедей асыл затты қорлауға...

– Асыл зат деймісің, – Нұрлыханның үнінен ызғар есті. – Біреудің қаңсығы біреуге таңсық деген. Жұбат енді. Тіпті... қидым саған. Аузыңның суы құрып жүрсе.

Нартай қап-қара болып, түтігіп кетті.

Сонда да өзін қолда ұстауға тырысқан.

– Әттең, – деді ақырын. – Хан атағыңыз бар, затыңыз дәл қазір бекзадалықтан әдірам қалып тұрса да. Әйтпесе... – Демін терең алып барып, сөзін әрең жалғады. – Өкінесіз, хан ием. Айтпады деменіз. – Соны айтты да, бұрылып жүре берді.

– Басын алмайсың ба бұндай шектен шыққан тексіз құлдың. – Салиха қылымси күліп, Нұрлыханның мойнына асылды. – Қанден күшік бүгін шәуілдеп үрсе, ертең балағыңа жармаспасына кім кепіл.

Нұрлыхан ойлана бас шайқады.

– Нартайдың жөні басқа. Мен үшін басын бәйгіге сан мәрте тіккен қандыкөйлек жан жолдасым. Жалғыз досым жалғандағы. Айтсын. Ауыз өзінікі. Ертең-ақ келер кешірім сұрап.

Ақеркені Нартай бақ ортасындағы хауыздың қасынан тапты. Үн қатпаған қалпы басын иіп, қожасының басыздығы үшін үнсіз кешірім сұраған бас уәзірге Ақерке баяу бұрылды:

– Нартай, – деді ақырын. – Салиханың көзінен өшпенділік отын көрдім. Нұрлыханға қастық жасап жүрмесін. Сақта оны.

Мән-жайды үнсіз ұғынған Нартай иығынан ауыр жүк түскендей Ақеркеге қарап басын иді де, кері бұрылды.

Құдияр

Құдияр алты ұлдың үлкені еді. Арамза, мерез мінезі бесіктен белі шықпай жатып байқалған тұлабойы тұңғышынан әкесі әбден масқарасы шығып, ел бетіне қарағысыз жағдайға жеткесін адам ретінде күдер-үмітін үзіп, біржола бас тартып, үйінен қуып шығуға мәжбүр болған. Оған, бірақ, қыңа қойған Құдияр болмады. Ел ағасының әлпештеп алақанға салып, аялап отырған

бүлдіршіндей қызының ар-абыройын айрандай төгіп, ата-анамды жерге қараттым-ау деген ой миына кіріп те шықпаған. “Өнерім аман болса, асырар” деп ала дорбасын иығына ілген де, зар илеп, алақанын жая еңіреген анасына да бұрылып қарамастан кете барған.

Ата-анасы көз жұмғасын бауырларының арасынан Құддыс ханның бас сиқыршысы Шайықты тауып, сонымен ғана араласқан. Шайық екеуі басқа бауырлары туралы сөз де қозғамайтын.

Соқыр сенімі Құдиярды алдамады. Ел шетіндегі шіріген байға барып жалданып, сарайын соққан жас сәулетшінің даңқы жер жарып, ұзамай Досым ханның құлағына жеткен. Жас сәулетшіні шабарман жіберіп, арнайы алдырған хан оның өнерін жан-жақты сарап-сынаудан өткізгесін ордада қалдырған.

Хан көңілінен шыға білген сәулетшінің өнеріне тәнті болған әмірші бірде:

– Отбасын құрып, отағасы атанатын мерзімің де келгендей. Көңілің жарасып, жүрегің табысса, қалаған қызыңмен қосайын. Бірақ, біреудің еркіне қол сұғып, зорлап жүрме, – деген.

Ұзамай Досым хан жер қайысқан қалың қолды басқарып, алыс сапарға шықты. Өзіне қарсы соғыс ашқан көрші мемлекеттің патшасына қарсы жорыққа аттанып еді ол. Баһадүр ханға Досым ханның ұқсастығы – соғыс өртін ешқашан өз еркімен тұтатпайтын. Алайда, туған жерін кез-келген басқыншыдан қасық қаны қалғанша қорғауға әрдайым даяр-тұғын.

Досым хан жорықтан жеңіспен оралды. Соғыста қолға түскен тұтқындар да аз емес еді. Тұтқындардың арасынан сарбаз киімін киген сұлу қыз Құдиярдың көзіне ерекше түсті. Ағаларымен бірге соғысқа аттанған жау сардарының қызы еді ол.

– Іздегенімді енді таптым, – деп алақанын ысқылаған Құдияр қыздың қасына жетіп келіп, бұрымынан жұлқа тартып, өзіне қаратқан. – Тү-у, кереметі-ай. Сұлуым, енді, жазған пақырыңның, һм... – Одан әрі сөз таппай, тұтығып қалған. Қыз Құдиярдың басынан аяғына дейін асықпай, шолып шықты. Сосын басын сілкіп қалып, қолын қағып жіберген.

– Қолыңызды... тарта ұстасаңыз, жазған пақыр...

Ду күлкіге үдірейе жалт қараған Құдиярдың қаны басына бірақ шапшыды. Тұтқындар ішектерін ұстап, түйіліп қалыпты. Қыз ғана үнсіз. Хан алдындағы Құдиярдың беделін білетіндіктен оның бассыздығына тыйым салмай, сырттай бақылауға мәжбүр болған түменбасы да алақанымен бетін көлегейлеп, мырс-мырс күледі. “Қап, мынаның тапайдың тал түсінде масқарамды шығарғаны-ай.”

– Қара мұны. Әспенсіп. Ханға барып, рұқсат сұрап, некелеп алғалы жүрсем. Ой-дөйт деген. Иттің басын... Табанымды жалайтын күңіме айналдырам мен сені, кара да тұр. – Соны айтып, сұлудың қолаң шашын бірнеше бөліп, білегіне орап, дырау қамшымен сабауға ыңғайланған. – Көрсетейін мен саған.

Күлкі атаулы сап тыйылған. Оның себебі, бірақ басқа еді; түменбасы мен тұтқындар тосын күлкінің себебін білуге асығып, өздеріне бет түзеген Досым ханды көрген болатын. Ханды көзі шалған бетте қыз шашының жұлынғанына қарамай, басын жұлқа тартты:

– Дат, тақсыр!

– Айт датыңды, – деді хан өзіне меңірейе қараған Құдиярға босат дегенді ишаратпен білдіріп.

– Сіздің шексіз әділдігіңіз, әділеттілігіңіз туралы дақпырт-даңқ өз еліңіздің шекарасынан асып, аңыз болып біздің елге де жетіп жатады. Тұтқын болсам да, адаммын, адам болғанда әлсіз, нәзік әйел затымын, хан

ием. Анаңыздың ақ сүтімен өтінемін, құтқарыңыз мені мына нақұрыс, нойыстан. Әйтпесе... Бодандыққа берсеңіз де, қорлығына төзе алмаспын. Екі дүниеде обалым мойныңызда болады онда, хан ием.

– Көңілің қалаған қызды ал дегенсіз, – деді Құдияр, айылын жимай.

– Көңілің табысып, жүрегің жарасса дегенмін, – деді Досым хан, шаршаңқы. – Өзгенің еркіне зорлап билік жүргізгеніңе жол болсын. Жазықсызды жәбірлеу – жабайылықтың белгісі. Бұл қылығың үшін дарға асса да болар еді, бірақ, кешірдім бір жолға. Елу дүре, – деген сосын, жендеттеріне иек қағып.

Құдияр сосын бір ай бойы сарайда көрінбеді.

Досым хан қызға бұрылған:

– Қалауың кім?

Қыз өзімен бірге тұтқынға түскен сарбаздардың бірін нұсқады:

– Сөз байласқан адамым осы еді.

Қырық түйеге жүк артып беріп, басқа тұтқындармен бірге Досым хан екеуін еліне аттандыруға бұйырғанда, қыз бен жігіт келіп аяғына жығылды:

– Хан ием, бізді өз қамқорлығыңызға алсаңыз. Боданыңыз болуға бел будық. Адал қызмет етуге ант етеміз.

Екі жас сонымен Досым ханның елінде қалып, біраз уақытта бақуатты отбасыларының қатарына қосылған.

Бұл оқиға Құдиярдың кеудесінде қанды кек болып қатып еді. Намысым аяққа тапталды деп шешкен ол Қайдағы бір төмен етектіге жығып берген ханды кешіре алмаған. Әрі өзінің өжеттігінің арқасында уысынан сытылып шығып кеткен сұлуды көрген сайын іші күйіп, өртеніп, өле жаздайтын. Дегенмен, қолдан келер дәрмен жоқ, құдіретті ханға қарсы тұрар қауқар қайда, бармақ шайнап, іштен тынуға тура келетін.

Сарай құрылысын кеңітерде жылан ордасының үстінен түскен Құдияр аспаннан іздегені жерден табылғандай қуанған. “Оңтайлы сәт, міне, осы.” Ордалы жыланнан тірі қалғаны туыстары үшін кек алмай тынбайтынын ол жақсы білетін. Қара шұбар жылан мен сұр жыланға бой жасыруға мүмкіндік берген де Құдияр еді. Қуып жетіп, жаншып өлтірмек болғандарды:

– Не қылар дейсің, тәйірі. Жүре берсін, – деп әдейі тоқтатқан.

Қара шұбар жыланның мерт болғанын естігелі бері Құдияр сұр жыланның Досым ханның ордасын ойрандар сәтін күтумен болған. Сұр жыланның айналып соқпай тынбайтынына зәредей күмәні жоқ еді. Нұрлыхан таққа отырғалы бері жан баласына қажеті болмай, елеусіз қалған Құдиярдың құлазыған көңілін жұбатар жалғыз ой хан шаңырағы шайқалып, ортасына түскен күнді көріп барып өлетіндігі еді. Қара терге малшынған Құдияр түн ортасында өз-өзінен шошып оянды. Аузында – жексұрын кермек дәм. Тамсанып, кереуеттің жанындағы шөлмекке қолын соза берген Құдияр қара түнекті қақ жарып, өзіне арбай қадалған отты сәулені көріп, еріксіз жүрегін ұстай берді.

– Кім? – деді сосын қыр-қыр етіп, жан-жағын қармана. Қырсыққанда қымыран іриді деп, қапелімде майшам тапсашы.

– Әуре болма, Құдияр, – деген әйелдің үні шыққанда сәулетшінің тісі-тісіне тимей сақылдап, тұла-бойын ызғар буып жүре берді. – Есеп айырысуға қара түнек қолайлы.

– Есеп?

– Жылан ордасын талқандауға бұйрық берген сен ғой.

– М-м-мен. Менмін.

– Неге? – Үн өктем. Нық.

Әзірейілдің алдында тұрғандай үрейі ұшып, қарадай қалтыраған Құдияр бұлтаруға мұршасы болмай, имандай шынын айтты:

– Досым ханнан өшімді алу үшін. – Сосын, өзінің кіммен сөйлесіп тұрғаны санасына жеткендей жан-жағына қармана қарап. – Сені... мен құтқарып едім ғой, – деді күбірлеп. Сөзі, бірақ, қараңғыда айқын естілді.

– Ха-ха-ха! – Қарлығыңқы үн Құдиярдың буын-буынын тұсап, матап тастады. – Жауды аяған жаралы, Құдияр. Өміріңмен қоштаса бер. Бауырларым үшін, – деді сосын, ақырын.

Ысылдай төнген сұр жыланның айыр тілінен қайда қашып құтыларын білмей, жандәрмен қабырғаны қарманған Құдияр келесі сәтте сылқ етіп құлап түсті.

Махаббат — сынақ

Хауыз шетінде, өзіне үнсіз ойлана қараған Гүлжамалға Ақерке: “Аттарды ерттеші. Орман аралап, сейілдеп, серуендеп қайтайық, – деген.

Орманда алдарынан қорбаңдаған маймақ пен асыр сала секірген жолбарыс шықты.

– Ақерке, бізді ұмыттың ғой, – деді маймақ, қорбаң қағып, өкпесін жасыра алмай. Достарын көріп, көңіліндегі кірбіні сейілгендей болған Ақерке еркелей келіп, тізесіне асылған жолбарыстың жалынан ұстап, арқасына шықты. Сүйікті иесін серуендетіп, орман аралай шапқылаған жолбарыс кенет кілт тоқтап:

– Ақерке, сені Теңіздің ұлы патшасы қонаққа шақырған, – деді.

– Теңіз... – Ақеркенің жүзі жылып, мейірім шуағына бөленіп жүре берді. Таңғажайыптарға толы теңіз әлемі: “Мені жадыңнан шығарғаның қалай?” деп кінә артып, томсырая қарап тұрғандай.

– Теңіздің ұлы патшасын көрмегелі де бірер жылдың жүзі болыпты-ау. Ренішті де болар маған.

– Жоға, ренжіп... Сен дегенде шығарда жаны басқа ғой оның. Ақерке қызыма жеткіз, аунап-қунап, демалып, көңіл көтеріп қайтсын деп арнайы сәлем айтып еді.

– Сәлем? Ақерке, сенбе бұл суайтқа. Қарашы апарып... – Аяқ астынан пайда болған аюдың ашулы үні орманды жаңғырықтырып жіберді. – Бұрын шыққан мүйізден кейін шыққан құлақ озды деп... Әй, теңіз патшасы сәлемді екеуімізге бірге айтып еді ғой. Қуын қарашы, Ақеркемен бірге барып, сый-сияпат көріп қайтпақ. Мен қайда қалады екенмін?

Жолбарыстың жалы селк-селк етті. Күлгені.

– Досым-ау, мен әуелі Ақеркеге мән-жайды түсіндіріп, сені сосын қоспақ едім ғой. Теңіз әлеміне Ақеркеге қашанда болсын жол ашық; ал сен екеуіміз онда бір-бірлеп ене алмайтынымыз бесенеден белгілі емес пе.

Торсаңдаған аюды сабасына түсіруге біраз уақыт кетті.

Жолбарыс кенет аюға қарап, елеусіз ғана бас шұлғыды. Аю да басын изеген.

– Енді бізді өз бейнемізде көресің.

Қас-қағым сәтте екеуінің орнында жалт-жұлт етіп, жарқырай жанып, көз қарықтырған алтын киім киген көріп көз тоймайтын көркем сұлу жігіт пен күміс түстес киімі сынапша сырғып, назарды еріксіз өзіне аударған әдемі жігіт ағасы пайда болды.

Ақерке екеуіне аңтарыла қараған. Өз көзіне өзі сенер емес. “Менің сүйікті жолбарысым мен аюым – мен десе жанын беруге даяр ақкөңіл, адал достарым – осылар ма? Кімдер... бұлар?”

Оның ойын айтқызбай ұққан жолбарыс жігіт жымия күлді:

– Сәт-сағаты соққанда ұғарсың бәрін, Ақерке. Ал қазір, аттандық.

– Қорықпа. Бізге сен, – деді аю досы Ақеркеге күлімдей қарап.

Үшеуі қол ұстасқан қалыптары аспанға көтеріле берді. Келесі сәтте қалықтап, ұша жөнелген. Көзді ашып-жұмғанша көкшуда толқындары аспанға атылған ақжал теңіздің жағасынан шықты. Теңіз толы – қарақұрым халық. Сайдың тасындай іріктеліп, көз тартқан өншен көкжасыл сауыт киген сарбаздардың қақ ортасында – балдыр түстес сақалы желбіреп, беліне түскен теңіз патшасы. Ұлы патшаны қос қапталынан бірінен-бірі өткен ғажайып сұлу тоғыз ұлы қоршауда.

– О, теңіз халқы тұтасымен бізді қарсы алуға шығыпты, – деп жымыды жолбарыс. Сосын, Ақеркеге бұрылды. – Бізді бұрынғыша жолбарыс, аю деп атай бер. Өз есімімізді... білдіруге хақымыз жоқ.

Теңіз патшасы бұларға құшағын жая ұмтылды. Жолбарыспен, аюмен төс қағыса құшақтасқан ол:

– Қызым-ау, сені сағынып, теңіз тұрғындары тайлы-таяғы қалмай, құрылыққа жол тартты ғой. Кәрі атаңды осынша зарықтырып, қайда жүрсің, қарғам-ау. Көз түгіл, көңілден бұл-бұл ұшып, көрінбей кеттің ғой, – деп Ақеркеге өкпе-назы мен сағыныш, махаббатын бірдей білдірген ұлы патша оны мейірлене құшағына қысып, маңдайынан емірене иіскеді.

Әке мейірімін сезінгендей, Ақеркенің жүрегі еріп жүре берді.

Теңіз патшасының сән-салтанаты тасып-төгілген сарайына үшеуі қол ұстасып, қатар енді.

Бітім-болмысы әуел бастан Жер әлемінен ерек жаралған сырлы саз, тұнған нұрға толы теңіз түбін армансыз аралап, балауса, бейғам балалық шағын бастан кешіп, көңіл шөлін қалауынша қандыруға мүмкіндік алған Ақерке арада апта өткенін де аңғармаған. Жан-жүрегін жадатып, жабырқатқан зілмауыр ойдан сәл де болса арылып, еңсе-бойын тіктеген мезет еді бұл күндер.

Аса құрметті, қадірлі қонақтарын Теңіздің ұлы патшасы мен әкесінің әр сөзіне тақ тұратын тоғыз ұлы тікден-тік тұрып, жандары қалмай күтті. Әкелік алғаусыз ақ көңілмен тоғыз ұлын да жанымен жақсы көріп, мақтаныш, сүйеніш тұтқанымен, Теңіз патшасының төртінші ұлы – Төремұратты елден ерек іш тартып, арқа сүйеп, үміт артатыны Ақеркеге әуелден мәлім еді. Ақыл-парасат, пайымына көрген жанды ақыл-естен адастырар сыртқы сұлу келбеті сай патшазаданың өзіне деген ынта-ықыласы бөлек екенін байқаған ол теңіз түбінде асыр салып, бала кезден бірге өскен досына деген алғаусыз, пәк сезімін сақтауға ұмтылғанымен, қарадай қобалжып, алабұртып, алабөтен қиналған еді. Жас жігіттің жүрегін өртеген балауса сезім сынық көңіліне нұр, шуақ құйғанын іштей еріксіз мойындауға да мәжбүр-тін.

Ақеркенің бойындағы алай-түлей сезімді аңғарған Жолбарыс досы:

– Саспа, – деді бірде. – Бәрі де ойдағыдай.

– Теңіз түбімен хош айтысар сәт те туғандай, – деді Ақерке, оған ойлана қарап. – Теңіздегі бір апта жердегі төрт тәулікке теңелгенімен... Нұрлыхан... қандай тірлік кешуде екен.

– Нұрлыхан? Дәл қазір оған төніп тұрған қауіп жоқ. Қауіп төнсе, қазір жер бетінде саған төнуі мүмкін. Күн-Атаның да бізді күтіп жатқанын ұмытпаған шығарсын. “Ақерке қызым мені мүлдем ұмытты” деп ерін бауырына алып, тулап жүрген. Теңізге келіп тұрып, Күнге соқпай кетсең...

– Оның да рас. – Ақерке күліп жіберді. – Күн-Атам соңымнан қуып келуі де кәдік. Немесе, жер бетін қара түнек қапасқа айналдырып, тоң-торыс теріс қарап жатып алуы да мүмкін. Айтпа деймін, рас. – Балалық шағы есіне түскен Ақерке шек-сілесі қатып, күліп жіберді. – Баяғыда Төремұрат екеуіміз жасырынбақ ойнап, жайын балықтың

бауырына тығылып, Күн-Ата қызымды жайын жұтып қойды деп жер бетін қара түнекке бөлеп, қара жамылып, қайғырып, жатып алған. Мені көргенде қуанғанын көрсең. Айналып-толғанып, қасымнан шықпай қойды. Серуендетіп, әкем екеумізді бір ай бойы күймесімен алып жүрді.

– Баһадүр ханның елі, сөйтіп, бір ай бойы қараусыз қалды де.

– Неге? Гүлсім бар ғой. – Туған жерін есіне алған Ақеркенің ақша жүзін мұң шалып өтті.

– Байқа енді. Күн-Атаң соңыңнан қуып келмесін. Ескі достығын ұмытып, Теңіз патшасына қарсы соғыс ашып жүрсе, қызымды жібермедің деп.

Ақерке күліп жіберді.

– Ой, одан ондай шығуы мүмкін.

Қонақтары қайтуға бет алғанын біліп, Теңіз патшасының нұрлы жүзін көлеңке шалып, шудаланған жасыл сақалы бір уыс болып, бүрісіп қалды. Дегенмен, көңіл кірбіңін сездірмеуге тырысқан ол қисапсыз қыруар керуенге теңіз түбінің небір інжу-маржанын тиеп, қадірменді қонақтарын лайықты сый-құрметпен аттандырудың қамына кіріскен.

Қадірменді қонақтарын теңіз халқы ұлы дүбір думантоймен шығарып салды.

– Ұмытпа бізді, – деді Төремұрат Ақеркеге елжірей қарап. – Анда-санда болсын ат ізін салып тұр.

– Өздерің де... келіндер. – Ақеркенің дауысы дірілдеп жүре берді.

– Көрдің бе, қызым. – Ұлы патша бойын билеген мұнды басуға тырысып, дауысын көтере сөйлеген. – Сенімен бірге Күнге аттанайын деп едім, теңізде дауыл тұрады деп сиқыршыларым дабыл қағып, теңіз түбінде бола тұруымды талап етіп жатыр. Балаларға сенбейді, антұрғандар.

– Әлі талай кездесерміз, ата. Баһадүр әкем, Досым атам, бәріміз бірге бас қосып, қуана қауышар сәт алыс болмаса керек.

Теңіз халқы Ақеркемен қымай қоштасып, соңынан ұзақ уақыт қарап тұрды.

Ақеркені көргенде Күн-Ата күймесіне сыймай, ұшып кете жаздады.

– Балам-ау, сені сыртыңнан бақылап, сүйсінгеніміз болмаса, дидарласып, жүздесуден қалдық қой, – деп әңгімесін ол да базынадан бастаған. Сосын, күліп, қолын сілтеді. – Жә, жә, қойдым. Қызым-ау, енді саған еркелемегенде кімге еркелейін. Мына балаларыма жөн айтудың, тегі, жөнін таппайсың. Бұл фәниде өмір сүріп жатқанымға азды-көпті бес-алты мың жылдан асты деп кез-келгені кеудесін ұрады, енді... – деп өзіне күлім қаға қараған қабағына кірбің орнай қалған қызы – Шолпанға ол шолжаң қағып, күле қарады. Жас шағына қайта оралғандай. – Өз қызым келді, енді сен...

Шолпан күліп жберді.

– Әкетай-ау, Ақерке кеткесін тағы маған қарайсың ғой.

– Қарағым-ау, сенсіз таң атушы ма еді. Таң Шолпаны деп тегін атай ма сені. Ақеркені анда-санда бір көргенде еркелеп жатқаным-дағы. Кәне, екеуің екі жағыма отырыңдар. Кеттік. Ақерке аспан әлемін шарлап, Күн-Атасымен бірге бой жазып, қыдырмағалы қанша жылдың жүзі болды десеңші.

Аспан әлемін армансыз аралап, серуендеп қайтқасын Ақерке Шолпанға бұрылған:

– Сырласып, сөйлессек.

Жас ханымның жүрегін жеген жады-ойға әуелден қанық Шолпан, дегенмен, сыр білдіре қоймады.

– Ақерке, жүр, баққа барып, асықпай әңгімелесейік. Әке, қызыңды маған бірер сағатқа бере тұр, – деп сөзінің соңын әзілге сүйеген.

Күн-Ата елп етті.

– Мақұл, қызым.

Өз-өзінен абдырап, қарадай асып-сасқан Ақерке көкірек түбіндегі түйткіл-ойды сөзге айналдырып сабақтай алмай, біраз қиналды.

– Шолпан... Тіршілік иесі атаулыға махаббат сезімін сыйлап, жүректерді ерітіп, оята білу құдіреті әу бастан саған берілген. Сауалыма жауап берсең...

– Әрине, Ақерке.

Көңілін тоқтатқан Ақерке шешіліп, сөйлеп кетті.

– Мәңгілік жарым деп жер-жаһаннан жаныммен қалап, жүрегімен сүйген жалғыз жан – Нұрлыхан. “Сенен басқа әйел затын көрмей өтейін” деп ант-су ішіп еді. Қазір... Шолпан, махаббат – азап па, тозақ па? Жан жарым деп таныған жанның опасыздығын көзіммен көре жүріп, бас тартып, безіне алмадым. Неліктен?

Көзіне тұнған жасты тыя алмай, төмен қараған Ақеркенің шашынан аялай сипаған Шолпан ауыр күрсінді:

– Жаным-ау, адам тағдыры – Алланың қолында ғой. Алайда махаббат – азап та, тозақ та емес. Махаббат – сынақ. Рух сынағы. Сүю арқылы өркендеп, дамиды адам. Немесе, керісінше, кері кетіп, адами қасиеттен жұрдай болып, өз табиғатынан ада-күде ажырап тынады.

Сәл шыда, Ақерке. Шешуші сәт таяу. Жаныңды... қатайтып алма бәрінен бұрын. Нұрлыхан... өзі ұғады. Сол сәтте – кешіре білгейсің. Кешірімсіз махаббат – махаббат емес.

– Яғни махаббат – өзінді ұмытып, сүйгенің үшін өмір сүру деген сөз ғой.

– Иә, солай, аяулым.

– Балам, сені енді көзімнен таса етпеймін, – болды Күн-Атаның Ақеркеге қоштасарда айтқан сөзі. – Анда-санда адамдардың арасынан ұрлап әкетіп, қонақ қылып тұрмасам. Оған жеткізбей, өзің де келіп тұр. Көрдің бе,

сенімен серуендеп, бірге жүргеннің өзіне жастық шағым қайта оралғандай болды. Кәрі атаңды бір жасартып тастадың.

– Атамаңыз, – деді Ақерке күліп. – Қарттықтың ауылы алыс Сізге. Сіз деген қылшылдаған жігітсіз ғой.

– Қарашы қуын. – Күн-Атаның шек-сілесі қатты. – Шалдың көңілін көтермекші, ә.

– Күн-Ата, – деді Ақерке, еркелей үн қатып. – Сіздің шапағат-шуағыңызды көрген кез келген жан Сізге жиырма бестен артық жас бермейді.

Күн-Атамен, Шолпанмен, оның басқа да бауырларымен қимай қоштасқан Ақерке оларға енді мүмкіндігінше жиірек келіп тұруға уәде берген. Нұрлыханға асығулы еді ол. Опасыз жарына деген аландаушылық сезімінен арыла алмай-ақ қойған.

Жерге қайта қонған бетте Жолбарыс пен Аю аң бейнесіне еніп, орманға аттанды.

Қорғанысың мықты екен

Қарадай жүрегі өрекіпген Ақерке сарайға енген бетте өз-өзінен елегізіп, Нұрлыханды іздеді. Салиха сұлуды қолтықтап, гүлзарды аралаған жан-жарын көріп, жүрегі орнына түскен ол өз жайына қарай аяңдаған.

– Ханым, – деген Нартайдың сөзі кілт тоқтатты.

– Нартай?

– Ғафу өтінемін, беймезгіл... мазанызды алсам.

– Жоқ, айта бер.

Нартай ойын ірікпеді.

– Ақерке, Салиха Нұрлыханға қастандық жасайды-ау деп қауіптенбейсіз бе? Көзінен... өшпенділік отын оқимын дәйім. Сақтансақ я болмаса сақтандырсақ.

Ақерке ойланып барып, баяу үн қатты:

– Ол туралы мен де ойладым, Нартай. Салиханың сыры ашылар сәт таяу. Сәл шыдайық. Жұмбақ... шешілуге тиіс.

Нартай үнсіз басын иді.

Ақерке түн ортасында өз-өзінен шошып оянды. Түс көріпті. Түсіне Гүлсім енген. “Тұр, – деп бұны оятып жатыр. – Тұр да, қолына айналды ал.”

Жан-жағына елегізе қараған Ақерке мең-зеңі шығып, біраз отырды. Терезеден түскен ай сәулесіне көз тіккен ханым кенет: “Айна”, – деді өзіне-өзі. “Неге айнаны айтты екен?” Ішкі бір күш түрткі болып, қолына дереу айнаны алған. Үңіліп, қарай беріп, айнаның бетін алақанымен жапқан ол бойын билеген үрейді жеңіп, қайта қарады. Сол, өзі. Айна-қатесіз. Ысылдаған сұр жылан бұған қарай жылжып келеді. “Рахмет, Гүлсім,” – деді ішінен Ақерке. Аллаға сиынып, киімін киген ол қолына қанжарын алып, төсегіне қайта жатты. Келесі сәтте ысылдаған сұр жыланның дыбысы естілді. Есік алдындағы найзалы күзетшілердің көзіне шалынбай, елеусіз енген сұр жылан Ақеркенің жанына жақындағанда адам бейнесіне еніп, Салиха сұлуға айналды. Ауаны қармаған ол қолына ілінген қанжарды алып, Ақеркеге төнген. Езуінде кекесін күлкі ойнаған әйел:

– Ақтық сәтінді қарсы алуға дайындал, Ақерке ару, – деп жалт-жұлт еткен қос жүзді қанжарды қақ жүрекке бағыштап, сілтей бергенде ай сәулесіне шағылысып, жарқ еткен Ақеркенің қолындағы қанжарды көріп, қарадай ытырынып, кері шегінді.

Сәл дыбысы шықса сақадай-сай тұрған күзетшілер кіріп келетінін сезген Салиха сұлу – сұр жылан мысы құрып:

– Қорғанысың... мықты екең, – деді ақырын. Соны айтты да, буға айналып, жоқ болды.

Жорык

Ақеркенің алдында бетпердесі шешіліп, сыры ашылған Салиха өз жанынан үріккен. Нұрлыхан өзінің кім екенін білмей тұрғанда Ақеркеден ажыратып, бөліп әкетуді ойлаған сиқыршы сұр жылан таң ағарып атқан бетте жылдар бойы сұрыптап, жұптап, әбден жетілдірген жоспарын жүзеге асырудың қамына кіріскен.

– Хан ием, – деді ол Нұрлыханға наздана, еркелей сөйлеп. – Жорыққа шығып, жаугершілікпен айналыспаған хан хан ба, тегі? Қылышыңызды тот басып, қарайып қалғаннан саумысыз?

Нұрлыханның қаны басына шапты.

– Сөзіңнің жаны бар, сұлуым. Бейбітшілік, татулық деп, соғыстың дәм-ләззатын ұмытуға айналыппын. Дегенмен, қапелімде... қайда жорық жасаған жөн екен?

Салиханың көзі жарқ етті:

– Ойланатын не бар, хан ием. Ең ірі олжа – Баһадүр хан емес пе.

– Баһадүр?! – Нұрлыхан ыршып түсті. – Ойнасан да, ойлап сөйле, Салиха. Ақеркенің елі – менің елім. Қайын атама қарсы шығып... Өлер бала молаға қарай жүгіредінің кебін киер жағдайым жоқ, шырағым.

Салиха теріс айналды.

Нұрлыханның жаны шыға жаздаған.

– Не болды, жаным? Жыламашы. Басқан ізіңе құрбандық болайын. Бірақ, енді...

Салиха қорс-қорс етті.

– Сүйемін дегенің өтірік екең, хан ием. Жеме-жемге келгенде жалт беріп, Ақеркеге айырбастап жібердің ғой. Түсінікті-і...

– Ақеркесі несі? – Нұрлыхан басын ұстады. – Жүрегімнен оны жұлып тастағалы қай заман. Сен ғана жүрегімде, жаным. Мақұл, дегенің болсын. Бір айдан кейін жорыққа аттанамыз.

– Ертең. – Салиханың даусы саңқ етті. – Ертең аттанамыз. Ал бүгін – аңға шықсақ.

– Шықсақ, шығайық, – деді Нұрлыхан, құлықсыз.

Хан жүрегі әлденеден секем алғандай. “Осы мен... не істеп жүрмін?” деген беймаза ой миын бір осып өтіп, өз-өзінен жоқ болды. Көзін алмай, өзіне қадала қараған Салиха сұлуға еріксіз ұмтылған хан ғашығын құшағына қыса берді.

Қас қарайғанша аң аулап, әбден сілесі қатқан Нұрлыхан келе төсегіне жығылған. Таң ата бөлмесіне еніп, ұйқыдан оятқан Ақеркені көрген хан жындана жаздады.

– Ханым... – адасып жүргеннен саумысыз, – деді езуіне кекесін күлкі үйіріліп. Күлкісі, бірақ, сол заматта жоқ болды. Үн қатпаған қалпы өзіне қадала қараған Ақеркенің көзінде шексіз мұң бар еді. Уланған санасына сәуле түскен Нұрлыхан Ақеркені жаңа көргендей аңтарыла қарады. “Жаным-ау, бұл менің жан жарым емес пе.” Ол ой, бірақ, сол сәтте өз-өзінен жоқ болды.

Ақерке Нұрлыханға сиқырлы айнаны ұсынды.

– Жорыққа аттанып бара жатқаныңды білемін. Алла төреші саған. Қас жауыңмен бірге аттанып барасың, бар өтінішім – осы айнаны ала кет. Бірде болмаса, бірде жәрдемі тиер.

“Қандай жау? Осы... не айтып тұр?” Жылт еткен күмән-ойға бой алдырып, айнадан бас тартуға тырысқанымен, өзіне жалбарына қараған Ақеркенің бетін қайтаруға дәті бармаған Нұрлыхан айнаны алып, төс қалтасына сала берді.

Жеңіл күрсінген Ақерке кілт бұрылып, шығып кетті.

Ертеңінде есік пен төрдей қарагер атты ойқастатып, қыруар қолды басқарып, Нұрлыхан хан жорыққа аттанды. Жорық туын алып жүруді Нартайға тапсырған. “Тіктеп ұста. Көш шақырым жерден көрінетін болсын”

деген хан, қоқиланып. Төгілген жібек шатырды тігіп, сәлден соң қосынға Салиха сұлу қосылды. Салихаға ілескен қарақұрым қолды көріп, Нұрлыханның қолындағы қаруы жерге түсе жаздады. “Жаным-ау, бұл... неткен қол?!” “Хан ием, мен де ханым емеспін бе, – Салиха сұлу сылқылдай күлді. – Көлденең көзге көрінбегені болмаса, сарбаздарым бір сәтке де алыстап, ұзаған емес. Кез келген сәтте көмекке келуге даяр. Ал қазір... Ортақ істі бірігіп атқарған жөн ғой. Жорыққа бірге шықсақ, несі айып?” “Рахмет, жаным, – деді жүрегі елжіреп, еріп жүре берген Нұрлыхан. – Олжаның тең жартысын қылдай бөліп, сенің сарбаздарыңа үлестіремін.” “О не дегенің. Сенің мерейің – менің мерейім. Жер жүзін тітірентіп, жан баласы бетіне келіп көрмеген Баһадүр ханды жер жастандырсақ, одан артық қандай олжа болмақ.”

Ақеркемен Нұрлыхан қоштаспаған. Жорықтан жеңіспен оралғасын ол Ақеркені біржола талақ тастап, Салиха сұлумен некесін қидырмаққа бекінгенді.

Шерулетіп, әндетіп, қалың қосын Баһадүр ханның елін бетке алып, жолға аттанды. Жан-жүрегі еріксіз қаумалаған қалың күдіктен арылуға күш салған Нұрлыхан кернейлетіп, дабылдатып, сән-салтанат, думанмен шеру тартып жүруге бұйрық берген. Қайын атасының еліне жақындаған сайын көз алдына Ақерке, Баһадүр хан, өз әкесі – Досым хан елестеген Нұрлыхан өз-өзінен елегізіп, алаң-тағаттан айрылып, пұшайман халге түскен. Салиханың да сырын ұқпай, көңіліне еріксіз күдік енген еді. Нұрлыханды бұрын бір сәтке де көзінен таса етпей, әрдайым қасынан табылатын Салиха сұлу жол бойы шатырынан шықпай, өзінің әскербасыларымен мәжіліс құрумен болған. “Япыр-ау, бұл ненің белгісі? Салиха менен айниын деп жүргеннен сау ма?”

Қас қарая қалың қол тоқтап, ауқаттың қамына кірісті. “Осында түнейміз” деген Нұрлыхан.

Салиха шатырын оңаша, аулақ жерге апарып тікті. Сүйгенінің қылығынан сыр алғанымен, Нұрлыхан іштен жегідей жеген қалың ойдан арылуға тырысып, түнге қарай қосынды өзі аралап шықпақ болған. Кенет... кенет көзі жан-жағына ұрлана қарап, Салиханың шатырына қарай бұқпантайлап беттеп бара жатқан өз қолбасшысына түсті. “Мәссаған, безгелдек...” Жүрегі аузына тығылған Нұрлыхан бас қолбасшы шатырға енгенше тасада тұрған қалпы тапжылмай қарап, бақылаумен болды. Сосын барып тыныстаған. “Міне, мәселе қайда.” Дәл осы сәтте есіне сап етіп, Акерке берген сиқырлы айна түсті. “Қас жауыңмен бірге аттанып барасың деп еді. Дегенмен, қарап көрейінші.”

Шатырына енген бетте Нұрлыхан айнаны қолына алды. Сиқырлы айнада – сылқ-сылқ күлген Салиха сұлу. Оған табына қараған өз қолбасшысы. “Маған ерсең, әлемнің әміршісіне айналасың. Ал әлемнің тұтқасын қолыңа алуыңа бөгет болар жалғыз жан – Нұрлыхан. Ол жауыздың көзі құрымай тұрып, екеуміз қосыла алмаймыз.” “Әміршім, жанымның әміршісі, – дейді қолбасшы, қалжалақтап. – Оның көзін... құртудың қандай амалы бар?” Салиханың қабағы қатуланып жүре берді. “Міне, мына қанжарды алып, түн ортасы ауғанда Нұрлыханның шатырына енесің. Қорықпа, ол еш алаңсыз тәтті ұйқыда жатады. Қанжармен қақ жүрегінен бір ұрсаң, саудасы біткені емес пе.” Салиха ұсынған болат жүзді қылпылдаған қанжарды алып, қынына салған қолбасшы оның аяғын құшып, ақыл-естен адаса тәу еткен қалпы шатырдан жылыстап шыға берді...

– Жалған! – деді Нұрлыхан, айнаны шатырдың бұрышына бірақ лақтырып. – Салиха мен екеуміздің

арамызға от салу үшін Ақеркенің әдейі жасаған айла-шарғысы. Салиха маған қастандық жасаса... ха-ха-ха.

Торға түскен арыстандай ыңыранып, шатырдың ішін ерсілі-қарсылы кезген Нұрлыхан кенет миына сап етіп, бір ой түсіп, айнаны қайта көтеріп алды. “Осы, Гүлсімнің сиқырлы айнасы емес пе. Ол айнаның жалған мәлімет беруі... кәдік, тегі.” Айнаға қайта қарағанда жүзінде сиқырлы күлкі ойнап, тәтті ұйқыға алаңсыз берілген Салиха сұлуды көріп, өзіне-өзі сенер-сенбесін білмеген Нұрлыхан аш қасқырдай алқымнан алып, жан-жағынан қаумалаған қалың күдікті біржола серпіп тастап, көңілі жайланып, ұйқыға бет қоюды ойлаған. “Е, бәсе, Салиха маған қастандық ойлауы... Алжыған айнаға сеніп, мен де...”

Түн ортасы ауа Нұрлыхан Ақеркенің: “Нұрлыхан, жаным, аш көзіңді. Қапы қалма. Сақ бол Сақтаң,” – деген сөзінен оянды. Өз-өзінен елегізіп, қарадай ауа қармаған ханның көз алдына қанжар ұстаған қолбасшысы елестеген. Нұрлыханның бойы тітіркеніп жүре берді. Жоқ, елес емес, шындық. Жүзінде жымысқы күлкі ойнаған қолбасшы кереуеттің шымылдығын серпіп, қанжарын бұның қақ жүрегіне бағыттауда. Қара терге малшынып, жаны мұрнының ұшына келген Нұрлыханның аузына алғаш түскен сөз: “Тәйт!” болды. Ұйқыда жатқан ханды қанжармен қақ жүректен бір ұрып, о дүниеге аттандырып жібермек болған қолбасшы қарадай абдырап, қолынан қанжары жерге сылқ түскенін де аңғармады. “Кешір мені, хан ием, – деп жылап жіберген. – Қылша мойным талша. Қу жанымды қия гөр.” “Тұр, – деді Нұрлыхан. Зілсіз. Дәл осылай болатынын білгендей. – Сыбайласыңды ашып айтқаның жөн болар.”

Дәл осы сәтте шатырдың есігі айқара ашылып, Салиха сұлу кіріп келді. Көзінде – от. Өшпенділік оты.

Қолбасшыға жиіркене қараған ол өзіне тіктеп қарай алмай, бұқпантайлап, бұға берген міскінді адам құрлы көрмей, аттап өтіп, Нұрлыханмен бетпе-бет келіп тоқтаған. “Бетпердемізді ашатын сәт туды-ау деймін, – деді ол, езуіне кекесін күлкі үйіріліп. – Сенің жаныңды жаһаннамға жіберу туралы бұйрық берген менмін. Білемін, бұл жолы жаныңды сақтаған – Ақерке.”

Нұрлыханның жүрегі тас-төбесіне шықты. Салиха сұлудың кім екені жетесіне сол сәтте ғана жетіп еді. “Масқара, менен өткен қылмыскер болмас. Қас жауымды қойныма салып... адам атына лайықпын ба осыдан кейін. Кешір мені, Ақерке.” Өз-өзінен күңіренген Нұрлыханның санасына Салиха сұлудың сөздері талып жетті: “Мына бейшараны бекер таңдаған екенмін. Ержүрек жауынгер ретінде белгілі болғасын қолы қалт етпес деп едім. Одан да гөрі өз әскербасыма айтқаным жөн екен. Дегенмен, әлі де кеш емес. Соңғы сәтің туды, Нұрлыхан. Сені... құртып, Баһадүр ханның күлін көкке ұшырсам, Ақеркеге арашашы табылар ма, тәйірі. Досым хан Шайық сиқыршының сыйлығының рахатына батып, еліне жеткенде жермен-жексен болған қу қорғанды құшып, қанды жасы көзінен аққан сәтке куә болам мен әлі. Сонда ғана кегім қайтып, кеудемді кернеген от-жалыннан сәл де болса арылармын. Қос хандықтың орнында сосын өз хандығымды құрып, бүкіл әлемнің билігін қолыма аламын.”

Нұрлыханда – үн жоқ. Тіл-ауыздан айрылғандай. Бірақ, миын балға болып шаққан ой тыным таптырар емес. “Қандай... қайран бар? Бұл тығырықтан қайткенде жол табуға болады? Қап, Ақеркені алып шыққанымда...”

Нұрлыханның ойын айтқызбай ұққан Салиха сұлу – сұр жылан мысқылдай күлді.

– Ақеркеге үміт артпай-ақ қой, хан ием. Ұзамай, ол да сенің соңыңнан аттанады. Армансыз қауышарсындар... ана дүниеде.

Келесі сәтте Салиха сұлудың орнында ирелендеген сұр жылан тұрды. Ысылдай демалып, қыбырсыз қатып қалған қалпы өзінен көз алмаған Нұрлыханға қарай жылжи бергенде:

– Сап, сұр жылан! – деген саңқ еткен Гүлсімнің дауысын естіп, ирелендеп солай қарай бұрылған.

Сұр жыланның соңы

Жалғыз қалған Ақерке аш қасқырша алқымынан алып, жан-жағынан анталай қоршап, тынысын тарылтқан күмән-ойдың тұтқынына еріксіз берілді. Уайымы – Нұрлыхан. “Салиха – сұр жылан қапысын тауып, қапияда...” “жазым етсе” деген ой тілінің ұшында тұрғанымен, оны миынан қууға тырысқан.

Өз-өзінен теңселіп, сабыр-тағаттан айрылған Ақерке бір елі қасынан қалмай, көлеңкедей еріп жүрген Гүлжамалды да аңғармаған. Тынысын тарылтқан тымырсық сарайдан баққа шығып, кеудесін кере терең демалған ол өзіне қарай құлдыраңдап жүгірген елігін көріп, елжірей құшағына қысты. Құралайының ержетіп, ересек елікке айналмағанына ол назар аудармайтын. Неге? Ол жағын ойлаған емес. Құралай өзіне алғаш кезіккен қалпы қалғанын ол қалыпты құбылыс ретінде қабылдайтын.

– Құралайым, жүрегім алай-түлей, – деді Ақерке, мұңын шағып. – Нұрлыханды сұр жыланмен жібергенше, өзім неге еріп кетпедім деп те ойладым. Бірақ... намысым бөгет болды. Енді, міне... жазатайым... Ойлауға да қорқамын.

– Гүлсімге хабар жібер, – деді елік, кенет тіл қатып.

– Гүлсімге?

– Сол ғана – араша түсе алар. Ежелгі жауы – сұр жыланға жер бетінде соның ғана шамасы жетеді. Өз

апайыңның өнері асқан керемет сиқыршы екенін ұмыттың ба?

– Рас, – деді Ақерке, ойлы. Сосын, даусын шығарып:

– Гүлсім! – деген. – Нұрлыханды құтқара гөр. Сұр жылан – сонымен бірге. Қазір оған жаң-жақтан қауіп төнуде. Тезірек жет, Гүлсім! – Өз әкесі, елі туралы Ақерке ойламаған да. Баһадүр ханның еліне ханның өз еркінсіз жыбырлаған жан баласы жылжып өте алмайтынын ол өте жақсы білетін. Ғайыптан-тайып, Нұрлыхан мен Салиха Баһадүр ханның еліне жеткен күнде де тектен-текке арамгер болып, ақыр соңы өз бастарымен қайғы болып кететіндеріне оның титтей де күмәні жоқ еді. Ақерке үшін мәселе бұл жерде Нұрлыханның Баһадүр ханның еліне аман-сау жетер-жетпесі беймәлім екенінде болатын. Жорыққа аттанған бетте сұр жылан амалын тауып, Нұрлыханның көзін құртуға тырысатынына Ақеркенің шәгі болмаған. Сарыуайымға салынғанына да себеп – сол еді. Ақ-адал көңілін аяқасты етіп, көлденең көк аттыға алтын басын айырбастап кеткенімен, өмірлік жарым деп таныған жалғыз жанды жамандыққа қиса да, жазымға қия алмаған Ақерке. “Кебенек киген келеді деген. Кебін кигеннен сақтасын.”

Қалың ойдан қалжыраған Ақерке әлі құрып, төсекке құлай бергенде терезеден ақ кептер ұшып кірді. Жерге түскен бетте кептер Гүлсімге айналған. Жылдар бойы жүздеспеген сүйікті апайын көріп, кеудесін лықси кернеген алапат қуаныштың әсерімен Гүлсімді қапсыра қысып, құшақтаған Ақерке көзінен ұрлана аққан мөлдір моншақ – жас тамшыларын да аңғармаған. Аңғарса да, көз жасына назар аударар халде емес еді ол.

– Гүлсім! – деп ес-түссіз қайталай берді Ақерке. – Гүлсім... – Бір ауыз сөздің аясына Ақерке сөзбен айтып жеткізгісіз бар өксік, сағынышын, жүректі жегідей жеген жәбір-жапасын бірақ сыйғызған еді.

Жанындай жақсы көретін аяулы сіңлісін құшағына қысып, еркелете аялаған Гүлсім оның жас толы жанарына үңіліп ұзақ қарады.

– Жүдеп кетіпсің, – деді сосын, басын шайқап.

Ақерке үн қатпады.

– Қарағым-ау, қу сүйегің қалыпты ғой.

Гүлсім ауыр күрсінді.

– Мақұл, дегенің болсын, – деді сосын, ақырын. – Нұрлыханды құтқарғың келсе... Бөгелмейік, Ақерке. Әр сәтіміз – санаулы.

Ақерке үнсіз басын изеді.

Келесі сәтте қос ақ кептер көк жүзін тіліп, қатарласа ұшып бара жатты. Кептер бейнесіне енген Ақерке мен Гүлсім еді олар.

– Үлгіреміз, – деді Гүлсім, қалың қосынның қарасы көрінгенде. – Уайымдама.

Ақ кептер бейнесінде шатырдың алдында тұрып, сұр жыланнның сөзін алаңсыз тыңдаған Гүлсім Нұрлыханға тікелей қауіп төнгенде ғана өз қалпына келіп, шатырға енген-ді.

Гүлсімнің өзі түгіл аты естілсе, зәре-иманы ұшып, жаны мұрнының ұшына жететін сұр жылан тұла-бойы түгел дірілдеп, зәресі зәр түбіне кеткеніне қарамай, өзін-өзі қолда ұстап, сыр бермеуге күш салды.

– Енді алдымнан шықпа деп едім... Өз тағдырыңды өзің таңдадың, – деді Гүлсім ақырын.

Екеуінің таныстығының түп-төркіні тереңде жатыр еді. Гүлсім онда он жетідегі буыны бекімеген балауса жас өрім болатын. Ақеркенің анасы – Таңшолпаннан сиқырдың сырына қанығып жүрген кезі еді. Жаратылыс – күдірет бойына ерекше дарын берген зерек шәкірт ұзамай ұстазын басып озатынын да аңғартып үлгірген.

Көрші елдердің бірінен жел айдаған қаңбақтай қаңғалақтап, Таңшолпаннан араша сұрап, алтын зермен

өрнектелген жібек шапанының дал-дұлы шығып, сақал-мұрты істіктелген ер адам жетті. Келе жерге бас ұрып, құдайдың зарын қылған. Сол елдегі бай-манаптардың бірі екен.

– Ханым, өзіңізден қайран болмаса...

Айтуына қарағанда, мемлекетті жылдар бойы мүлтіксіз басқарған патшайым аяқ астынан ақылынан адасып, бір ауыз сөзі үшін өлімге баруға даяр өз нөкерлері мен төлеңгіттеріне адам айтқысыз азап шектіріп, адам бейнесінен айыруға кіріскен. Қара халықтың көрген күні – күн емес. Жабайы аңдарды айтақтап, жазықсыз жандарды қан-жоса қылудан ләззат алады екен.

– Таңшолпан ханымға барып бас ұрып, араша сұрап, басымыздан өтіп жатқан жағдайды жасырмай айт деп мені нөкерлердің бірі босатып жіберді, – деді міскін, зар илеп. – Әйтпесе, ендігі терім тірідей сыпырылып, бойым бір елі ұзарып, төмен қарап дарға асылып тұрар едім. Мұндай... қанқұйлы жауыздықты кім көрген. Кім ойлаған бұлай болуы мүмкін деп.

Жапа шеккен жанның әр сөзін қалт жібермей тыңдап, мән-жайға әбден қаныққан Гүлсім Таңшолпанға қарап, басын иген.

Таңшолпан басын изеген еді.

Жұмбақ жәйттің қыр-сырына қанығып, Гүлсім құпияның кілтін тауып үлгіргенін Таңшолпан айтқызбай білген. Дұға оқып, сүйікті шәкіртін жан-жақты қорғап-қоршап, өз күштерін көмекке берген Таңшолпан оны көрші мемлекетке алаңсыз аттандырып еді. Сонда да болса, сыртынан бақылап, қажет болса, өзіне бірден хабар беруі үшін сиқыршыларының бірін бақылаушы ретінде аттандырған.

Қас қағым сәтте көрші мемлекетте тұрған Гүлсім бөгелмей, бірден хан сарайына енген. Тақта отырған патшайым қарсы алдында тұрған уыз жас қызды көріп,

өз-өзінен қалтырап, қарадай сасқаны соншалық, басындағы тәжі жерге ұшып түскен. Оған назар аударуға патшайымның мұршасы да болмады.

– Өз бейнеңе ен, – деді Гүлсім, ақырын.

Сол-ақ екен, патшайымның орнында ирелеңдеген сұр жылан пайда болды. Тақты қоршаған уәзірлер ішектерін тартып, қорыққандарынан тас мүсінге айнала жаздаған.

– Тескен Тау асырып, құртып жіберген патшайымды жеткізі!

Гүлсімнің бұйрығы сол сәтте орындалды. Таққа келіп, топ еткен патшайым жаң-жағына аң-таң қарай бергенде жерде жатқан тәж өз-өзінен ұшып барып, басына қонған.

Уәзірлер ду қол шапалақтап, сарай ішін жаңғыртып жіберді.

– Жазықсыз жапа шеккен жандардың бәрін қайыра қалпына келтірі!

Бұл бұйрық та бірден орындалған.

– Итке – ит өлімі, – деген Гүлсім, сұр жыланға жиіркене қарап. – Қанқұйлы қылмысыңа қарай адам айтқысыз ауыр азаппен өлтіруге де болар еді. Бірақ... Кештім бір жолға. Көзіме енді түспеуге тырыс. Адамдардың ішкі ісіне араласушы болма.

Содан бері сұр жылан Гүлсімнің өзі түгіл есімі естілген жерден алды-артына қарауға мұршасы болмай, құйын-перен қашып-безіп жоғалатын.

– Адамзаттың ішкі ісіне араласуға тыйым салып едім ғой.

Сұр жылан ысылдай сөйледі:

– Адамзаттың өзі бізге – жыландар тұқымына қиянат жасаса ше? Мен тек кегімді алуға ұмтылдым бұл жолы. Өз өкілеттілігімді асырған жоқпын.

– Асырдың, – деді Гүлсім, ызғарлы. – Жазықсыз жандарға жапа шектіріп, гүлденген мемлекеттерді жермен жексен етіп, жер бетінде өз билігіңді құруға ұмтылдың.

Бұл – басқа қылмыстарыңды айтпағанда. Жауап берер сәт келді.

– О, мұрсат бер, – деді сұр жылан ысылдап. – Күш сынасып көрейік.

– Мақұл, – деді Гүлсім.

Ақерке жанұшыра жүгіріп келіп, Гүлсімді құшағына қысты.

– Мен – біргемін, – деді сосын. – Оны неге айтқанын өзі де аңғармады.

Гүлсім мен Салиха сұлудың бейнесіне енген сұр жылан шатырдың алдына шықты.

– Қосының – құрыған, – деді Гүлсім, қысқа қайырып.

– Білемін, – деді сұр жылан, төмен тұқырып.

Жапан далада өткен алапат айқас кейін аңызға айналып, жүздеген жыр-дастанның өзегі болып, көптеген ғалымдардың өз болжамдарын жасап, адамзат пен қатар әлем иелері арасындағы байланыс туралы талай жаңалықтарды ашуына себепкер болып еді.

Салиха бірден сұр жыланға айналды. Гүлсім де жылан бейнесіне енген. Өз бейнесінде өзін сенімді сезінген сұр жылан қарсыласының мысы басып бара жатқасын жандәрмен жалын шашқан алапат отқа айналды. Сол сәтте суға айналып үлгірген Гүлсім телегей-теңіз болып төгіліп, от-жалынды біржола бүркеп, сөндіре бергенде титтей ұшқын бөлініп ұшып шығып, адамға айналды. Ер адам бейнесіне енген ұшқын әп-сәтте Салихаға айналып, Нұрлыханның алдына барып, бас ұрды:

– Нұрлыхан, жан жарым менің, туралап келген ажалдан құтқара көр. Араша түсе көр маған. Сүйгенім – сен деуші едің ғой.

Нұрлыхан оған жиіркене қарап, теріс айналды.

Өзіне үнсіз қадала қараған Гүлсімге еріксіз бұрылған Салиха аузы жыбырлап, дұға оқуға кірісті. Сол-ақ екен, аспан айналып, жерге түсе жаздап, жарқ-жүрқ еткен

нажағайлар шатырлай жанып, жердің ішкі қыртысы сыртқа шығып, сырт-сырт етіп жарылып жүре берді. Бір ғажабы, жарылған жер адамдарды жұтып алудың орнына тұрған халық тұтасымен бар асай-мүсейімен бірге аспанға ұшқан. Бұл жағдай бір сәтке ғана созылды. Келесі сәтте бәрі қалпына келіп, аспан ашылып, күн күлімдеп, жер-әлемнің қыртысы жазылып жүре берді. Салиха сұлу ирелендеген сұр жыланға айналып, “ыс-ыс” етіп ысылдап, өз құйрығымен өз денесін ұрған қалпы біртіндеп ауаға сіңіп, біржола жоқ болды.

– Бітті, – деді Гүлсім, қасынан екі елі ұзамай, айқас бойы бірге болған Ақеркенің маңдайынан аққан терді сүрте беріп. – Сұр жылан... өшті өмірден.

– Рас па? – Ақерке Гүлсімді құшағына қысып, бетінен сүйе берді. – Рахмет. Шексіз алғыс. Рахмет, Гүлсім!

– Рахмет, Гүлсім, – деді Нұрлыхан да оның алдына келіп, кеудесіне қолын қойып.

– Маған алғыс айтқанша... – деді Гүлсім, сәл жымып.

Жүзі өртенген Нұрлыханның Ақеркеге қарауға дәті бармаған. Кешірім сұрауға да батылы жетпеп еді.

Басын көтергенде Нұрлыхан аспанда ұшып баратқан қос кептерді көріп, дір етті.

Сүйіктісінің орнын сипап қалған хан суып баратқан жүрегін ұстап, кілт құлай берді.

Таусылмас Теңіз, Мүжілмес Тау, Алжыған кемпірдің үңгірі

Есін жиып, өзіне-өзі келгенде Нұрлыханның байқағаны басынан сүйеп отырған Нартай болды. Әрегіректе әскербасылары ұйлығып тұр. Көздерінде – үрей.

Айнала – тым-тырыс. Құлаққа ұрған танадай. Өлі тыныштық.

– Су, – деді Нұрлыхан, кезерген ернін икемге зорға келтіріп. Әскербасыларының бірі беліндегі су құйған құтысының аузын жол-жөнекей ашып, ханға қарай тұра ұмтылды. Келе құтыны Нартайға ұсынған.

Су ішіп, жан шақырған Нұрлыхан Нартайға жалыныш пен үмітке қатар толы назарын тіккен.

– Нартай...

– Әу.

– Ақерке... мені кешіре ме? – Үнінде – діріл. Оған, бірақ, мән беруге мұршасы жоқ. Сардарларымның алдында хан басымды төмендеттім-ау деген ой да қаперіне кіріп-шығар емес.

Нартай басын шайқады. Сосын, ауыр күрсінген.

– Қайдам. – Үнінде екіұшты дүдәмалдан гөрі үмітсіздік басым.

– Өзім, бәріне өзім кінәлімін. – Нұрлыхан орнынан ширақ тұрды. – Қолыммен істегенімді мойныммен көтеремін. Екі дүниеде кешпейтін күнә жасадым. Ендігі өмірім – Ақеркенің садағасы. – Жүзінен ащы жымиыс орын тепкен. – Ақерке болмаса, сүйегім қурап, қара жердің қойнында жатар едім. Еһ!

Соны айтты да, бойын тік ұстаған қалпы шатырға еніп кетті. Ене беріп, Нартайға иек қаққан.

Бас уәзірдің уәжіне Нұрлыхан иілмеді. Нартайды бас етіп, қалың қолды кері қайтарған.

– Мен я әкем оралғанша хандықтың тізгіні толығымен өзіңнің иелігінде. Сенімімді ақтайтыныңа сенімім кәміл Ал, қайыр-хош. Тілеуімді Алладан тіле.

Соны айтқан да, қарагер арғымақтың тізгінін бұрып, Баһадүр ханның еліне аттанған.

Баһадүр ханның еліне Нұрлыхан ене алмады. Шекара межесіне тұяғы ілікпей жатып, қарагер ат өзіне жат тарпаң мінез танытып, құлақтарын қайшылап, өз-өзінен ытырынып, қара сүмекке малынып, кері қашқан.

Андаусыз, бейқам отырған Нұрлыхан аттан ауып түсе жаздап, зорға дегенде әрең түзелді. Бойын беймәлім бір алапат үрей билеген. Жылдар бойы сыналған сенімді серігі сын сағатта сыр берді ме деп қорыққан. Сенгені – сол ғана. Мәссаған, безгелдек.

“Ала-бөтен мінез танытып. Жын жетті ме, не болды?” Үрейдің көкесі алда екені оның санасына әлі жете қоймаған еді. Қайын атасының еліне еш бөгетсіз еніп үйренген жігіт оның жат ниетті жауды қойып, ойы бөтен келімсектер үшін де алдырмас қамал, асу бермес бөгет екенін зерделеп, түсінер халде емес-тұғын.

Қарагер ат мың салса, бір баспай, бұрын-соңды байқалмаған бөгде мінез көрсетіп, езуінен ақ көбігі ағып, көзі аларып, шекара жаққа беттер болмады. Қарагерден қайран жоғына көзі жеткен Нұрлыхан, ақыры, тәуекелге бел буып, Баһадүр ханның еліне жаяу-жалпылап болса да жетейін деп шешкен. “Ақеркенің бұл да бір сынағы болар. Күнәсін... жусын дегені ме.”

Аттан түсіп, ел шетіне аяғын іліктіргенде Нұрлыхан құбыжық көргендей қарадай шошынып, өз бойын билеуден қалып, жандәрмен кері қашқан. Әудем жерге жетіп барып, ентігін басып, терең тыныстап, демалған ол өзінің енді бір қадам ілгері аттауға дәті жетпейтінін түсінген. Қарагер аттың қандай жәйтті басынан кешіргенін енді ұққан ол еріксіз бас шайқады. “Ғажап... Алапат, құбыжық қорқыныш. Есепсіз үрей. Сыры... неде екен?” Алайда, бұл жұмбақ сырды шешуге дәрменсіз екенін ол өте жақсы білетін. Еріксіз бас шайқап, бармағын қырши шайнаған Нұрлыхан бұрын Баһадүр ханның еліне ақ ниет, бейбіт көңілмен, кіршіксіз таза сеніммен келгендіктен ғана ене алғанын ұққан. Бұл жолы... “Баһадүр. Ақерке” деп сиқырлы сөздерді қанша жерден қайталаса да, өрнекті қара қақпа селт етер емес.

Тосын ой оның жүрегін қанжарша осып, тіліп өтті. “Ақерке... менен біржола бас тартқаны ма? Түңілгені

ме... соншалық.” Жүрегі суып жүре берген. “Сен... оның орнында, кешіре алар ма едің?” Өз сауалына өзі бас шайқай жауап берді. “Екіталай.”

Алайда, адамды алға жетелер – үміт, ой-санада жылт еткен соқыр сезім еріктен тыс алға ұмтылдырған. “Жоқ, Ақеркемен жүздеспей, ешқайда кетпеймін. Айтқаным – айтқан; қолыммен істегенімді мойныммен көтеремін. Еліне өзім ене алмасам, Ақеркенің я Баһадүрдің ел сыртына шығуын күтемін. Бірде болмаса, бірде... түптің түбінде олар да басқа мемлекеттермен қарым-қатынас жа-сауға тиіс қой.”

Осы оймен көңілін бекітіп, жүрегін демдеген Нұрлыхан жылт еткен жан иесін аңдып, шекара түбінде қалды.

Бұл үміттен бірақ қайран болмады. Тырс етіп дыбыс беріп, жылт етіп көрінген жан баласы болмай, Нұрлыханның есепсіз үміт-сенімі ауаға сіңіп, ыдырауға айналды. Жан-жүрегін кернеген шексіз сағыныш пен өзегін өртеген ащы өкініштің ыстық запыранына төтеп бере алмай, аспанға қарап, шалқасынан түсіп жатқан Нұрлыхан бірде өз көзіне өзі сенбей, атып тұра жаздады. Ұшқыш кілем. Кілемде – жан-жағына шұғылалы сәуле шашып, көрген жанның жүрегін еріксіз жаулаған Ақерке ару. Қасында – Гүлсім. Сосын... Нұрлыханның жүрегі атқақтай соқты. Алақанын шапаттап, анасына шаттана қарап, мәз-майрам болған үш жасар сәби. Нұрлыханның көзі бұлдырап, жүрегі шаншып жүре берді. Нариман! “Бауыр еті – баласын ұмытқан менен өткен қылмыскер болмас. Иә... Салиха – сұр жыланды кездестіргенде... ерні кеберсіп, көзі қарауытты. – Ақерке... жүкті еді ғой. Өң мен түстей. Нартайдың сүйінші сұрағаны есімде. “Ұл деген не, тәйірі. Ақеркенің сәбиін де перзент деп. Ақ қошқардай ұл тауып беремін өзім” деп Салиха сол күні аңға алып кетіп еді ғой. Одан кейін... ұят-ай, масқара, Нариман туралы өзім де сұраған емеспін.

Әке болып, бала қызығын да көрмеппін. Кейінірек оны, Ақерке, сұр жыланнан қауіп күтті ме, Баһадүр ханның еліне жіберді деп естігенмін. Алайда, оған мән беретін мұрша болды ма мен бейбақта.”

Еңсесін жаншыған ауыр ойлар енді басқа бағытқа бет түзеген. “Тоқта. Сонда... Ақерке менің өзім түгіл көлеңкемді де көргісі келмегені ғой. Жер бетімен жүруді қойғаны...” Осы сәт оның назарын басқа бір сурет аударып, тартып әкетті. Сән-салтанаты асқан Баһадүр хан көгілдір аспандағы ақ шарбы бұлттармен астасып, шағы-лысқан есік пен төрдей ақ боз атқа мініп, шеру тартып, ауада жүзіп барады. Құдды жерде келе жатқандай. Жан-жағынан қаумалай қоршап, қас-қабағын аңдыған уәзірлерімен алаңсыз әңгіме-дүкен құруда.

Нұрлыхан жерге кіре жаздады. Өзінің кімге айналғанын ол енді ұққан. “Сүйген жарым бас тартса... Қайын атамның алдындағы қадірімнен ада-күде арылсам. Жан дегенде жалғыз перзентіме әке болып жарытпай, қайдағы бір қаңғыған сиқыршының жетегіне ілесіп, адам атынан біржола айрылсам... Өмірден қандай үміт күтудемін? Жер бетінде мен қимайтын не қалды? Қарабет болып өмір сүргенше ақ-адал өліммен өз күнәмді – өзім үшін жуайын. Әкем мені түсінуге тиіс.” Осыны айтып, қылшылдаған алмас қанжарын қынынан суырып алып, жүрегіне қадай берді.

Құлағына кенет қарагер аттың оскирынған үні жеткен. Алапат қара дауыл көтеріліп, алмас қанжар жүрегіне қадалудың орнына сарт етіп барып қынына қайта енді. Қарагер атқа мінген Нұрлыхан белгісіз күштің билігімен аспанда ұшып бара жатты.

Көз қарықтырар жарыққа шыдас беріп, тура қарай алмаған Нұрлыхан жүзін төмен салып, сәл тұрды. Басын көтергенде көргені тақта отырған қайын атасы – Баһадүр

хан болды. Көзіне жас толған Нұрлыхан хан тағын құшақтай жығылды. Үн қатуға – мұрша жоқ. Тұла-бойын тұтасымен ұят пен азап өртеп барады. Бас көтерсе, көнеки. Бәрінен бұрын қайын атасымен, Ақеркемен жүздесуден қорыққан. Кешірім сұрауға да дәті бармайтындай. Сөз... не берер.

Құлағына кенет:

– Апа, – деген үн шалынды. – Апа, мына қорқынышты кісі кім? Неге... тұрмайды, апа?

– Жоқ, балам, олай деме. Бұл кісі – әкең сенің. Алыс жолдан қажыған ғой. Жүре ғой, балам.

Жердің тесігі болса, Нұрлыхан сол сәтте ойланбастан кіріп кетер еді. Жүрегі соғуын мәңгілікке тоқтатуын тілеген. Бірақ... сәт-сағаты соқпай, жүрек жүрісінен жаңылсын ба.

Баһадүр ханның үні құлағына талмаусырап жетті.

– Жуынып-шайынып, демалып, тынығып ал, балам. Өзіңе-өзің келгесін, сөйлесерміз.

“Балам” деген бір ауыз сөз Нұрлыханның тілім-тілімі шыққан жүрегіне тамған тамшы ем-дәрумен тең болды.

Басын көтергенде ол Баһадүр ханды көре алмады.

Үш күннен кейін Нұрлыхан Баһадүр ханның тағының алдында тұрды. Басын иіп, төменшіктеп тұрған ол Ақеркенің:

– Армысын, Нұрлыхан! – деген үнін естігенде еріксіз селт етті. Хан тағында Баһадүрдің орнында Ақерке отыр еді. Нұрлыханның жүзі жанып жүре берді. “Жетпегені осы еді. Өз әйелімнің алдында бас июім...” Кеудесін қарып өткен намыс отымен қатар ұят та бас көтерді. “Ақеркенің алдындағы қылмыс-күнәмді басымды оған қанша жерден исем де өтеп, жуа алмасым анық. Жалған намысқа берілу... не теңім, тәйірі.” Ол Ақеркенің шұғылалы, нұрлы жүзіне ұрлана қарап, өз үкімін дегбірсіздене күтті. “Тек... біржола қумаса екен.”

– Үш шартым бар, Нұрлыхан, – деді Ақерке сабырлы, салқын қалпы. – Жердің бетін көктеп өтіп, Тескен Таудың түбіне жетіп, мекен-тұрағы жан иесі атаулыға беймәлім Таусылмас Теңіз, Мүжілмес Тау, Алжыған Кемпірдің үңгірін табуға тиіс боласың.

Мүжілмес Тауда мәңгілік бақыт гүлі өседі. Бақыт гүлін иіскеген жан уайым-қайғы атаулымен біржола хош айтысып, шат-шадыман шаттыққа толы толыққанды ғұмыр кешеді. Неғұрлым көп адам иіскеген сайын гүлдің жұпар-қасиеті, кемудің орнына, керісінше, арта береді.

Таусылмас Теңіздің түбіндегі жартастың шатқалында жасырынған жалғыз құты бар. Құтыдағы судан қалауынша сіміріп бір жұтқан адам кәрілікке бой алдырмай, мәңгі жас ғұмыр кешеді. Бір ұрттаған жан айықпас дерттен құлаң-таза ада болып, демде сауығып, адам қатарына қосылады. Құтыдағы су – түпсіз. Таусылмайды.

Алжыған Кемпірдің үңгірінде... жазықсыз жапа шегіп, сиқыр-күштің құрбандығына айналған мыңдаған жандар азап шегуде. Соларға азаттық беру қажет. Сенімді серігінді кемпірдің жанынан табарсың.

Соны айтты да, Ақерке үнсіз қалды.

Нұрлыхан қолын кеудесіне қойып, басын иді де, мүдірмей сөйлеп кетті:

– Ақерке. Қанша жерден кешірім өтініп, жер бауырлап, бас исем де, сенің алдындағы күнәмді жуа алмайтынымды жақсы білемін. Қоштасар сәтте өтінерім: кешір. Кешіруден бас тартсаң... Сенің алдындағы қылмысымның қаншалық ауыр екенін жақсы білемін. Бетіме түкірсең де, бейілмін қазір.

Ұзақ сапардан... аман-сау оралам ба, кім біледі. Күнәмді сәл де болса жуу үшін дәруіштердің салтымен жаяу-жалпылап жолға аттанбақпын. Қарагер ат... аман-сау оралсам, осы жерден мініп қайтармын.

Үн-түнсіз отырған Гүлсім кенет тамағын кенеді:

– Қарагер ат сені Алжыған Кемпірдің үнгірінде күтеді. Бұл – менің саған жәрдемім.

Ақерке Гүлсімге ойлана қарады да, қойды. “Өз еркің” дегендей.

Нұрлыханның үні қарлығып жүре берді.

– Ұлым... Нариманды кетерімде бір көріп, иіскеп кетсем... Кім біледі... қауышу... маңдайыма жазылған ба.

Ақерке толқынысын жасыра алмады.

Томпаң қағып, жүгіріп, осы сәтте Нариман да енген. Келе Ақеркеге ұмтылды.

– Апа, қайда жоғалып кеттің. Гүлжамал сені қазір келеді, қазір келеді деп... әбден ішім пысты.

– Әуп деші, апа.

Баланың аты – бала. Анасының тақта отырған ханым екенінде шаруасы қанша.

Ақерке еріксіз жымыды. Қылығы тәтті-ақ ұлының.

Өз бойын билеуден біржола қалып, тұла-бойы шымырлап, бұған дейін басынан кешпеген кіреуке-мұнның еркіне берілген Нұрлыхан бар әлемді ұмытып, баласына қарай еріксіз ұмсына түскен. Бар ойы – құшағына бір қысып, құшырлана бір сүю.

Өзіне қарай құшағын жая ұмтылған бейтаныс адамды көріп, қарадай үріккен Нариман зәре-құты ұшып, апасынан пана іздеді.

– Апа... – Ақеркенің етегіне тарс жабысқан.

Нұрлыхан состиып тұрып қалды.

– Нариман, ақылың бар ғой. – Сасқанынан Ақерке не айтып, не қойғанын аңғармады. – Балам. Ол... әкең ғой сенің.

– Әке? – Нариманның көзі бағжаң етті. – Әкең тү-у алыста деуші едің ғой.

– Міне, сені іздеп келіп отыр. – Ақерке көзіне үйірілген жасты жасырып, теріс айналды.

Нұрлыхан қолын баласына тағы да созды:

– Нариман. Ұлым. Сәбиім. Жүрегім менің.

Ақерке үн қатпаған қалпы Нариманды Нұрлыханға ұсынды.

Сәбидің аңқыған тәтті, жұпар иісін құшырлана, қанбай жұтқан Нұрлыхан ұлын шөпілдетіп сүйе берді.

– Балам, балам менің, – тарам-тарам ағып, сақалын жуған көз жасына қарауға мұршасы да жоқ.

– Әке, – деді Нариман кенет. – Әке. – Сәби жүрегін жарып шыққан үн Нұрлыханның жүрегін шексіз шаттық, бақытқа бөлеген. Ұлымен бірге болу үшін ол осы сәтте қандай құрбандыққа болсын баруға даяр еді.

– Ақерке, мұрсат, – деді басын көтеріп.

– Мақұл, – деді Ақерке. Соны айтты да, бұрылып қарамаған қалпы шығып жүре берді.

Үш күн бойы сарайда болып, ұлымен армансыз қауышқан Нұрлыхан Ақеркеге алғысын жаудырып, жаяу-жалпылап алыс сапарға аттанды. Нариманды қолынан ұстаған қалпы Ақерке оның қарасы үзілгенше көз алмай, қадала қарап, ұзақ тұрды.

Өткінші қызықтың соңынан қуған жан мәңгілік рахаттан құр қалады

Жылдар бойы жер шарын шарлап, темір таяғы тебендей, темір етігі теңгедей болған Нұрлыхан Мүжілмес Тау мен Таусылмас Теңіздің өзі түгіл ізін де таппай, өмірден әбден түңіліп, жылтылдап алға жетелеген үміт оты, ақыры, біржола өшті. Елсіз-күйсіз шөл дала, сахараға тап болып, аптап ыстықта әбден өкпесі өшіп, аштық пен шөлдің азабын бірдей тартқан ол ақтық сәтім соқты-ау деп түйген. “Әттең, – болды талмаусырап, талып бара жатып, миына келген соңғы ой. – Ақерке мен Нариманды,

әкемді көріп өлсем, арманым болмас еді.” Нұрлыхан таңдайын жібітіп, бойына нәр берген жұтым судан талмап жатып оянды. Сонда да болса, өзіне-өзі сенбеген. “Түс көріп жатқан шығармын. Түсі несі... о дүниеде емеспін бе. Мен бейбаққа жұмақ қайда, тамұққа түстім бе екен. Бірақ, тамұқта су болушы ма еді?” Сол сәтте кенет көзін ашқан. Аша беріп, қайта жұмды. Өз көзіне өзі сенбеген. Ми қайнатқан аптап ыстық, сахара шөл дала... ғайып болған. Жатқан жері – шалғыны майысқан балқұрақ көл жағасы. Гүлдердің жұпар иісі ішпей-жемей мас қылып, бойды алып барады. Жалт-жұлт еткен қанатын қағып, көз арбай ерсілі-қарсылы ұшқан сансыз көбелек... Ғажап.

– Нұрлыхан – Тосын үннен селт етіп, есін жиған Нұрлыхан басын көтере беріп, сылқ құлады. Үн иесін сонда да аңдап үлгірген. Жолбарыс! Ақеркенің жолбарысы. Апыр-ау, ол қайдан жүр?

– Сапарға шыққалы бері соңыңнан ілесудемін, – деді Жолбарыс. – Бір қапталыңда мең, келесі қапталыңда аю жүріп отырды. Жол бойы кездескен бәле-жаладан қағып отырдық. Алайда, өміріңе тікелей қауіп төнгенге дейін көзіңе көрініп, қол ұшын беруге хақымыз жоқ еді. Аю қазір демалып жатыр. Есінді жиып, өзіңе-өзің келгесін асықпай жолға шығармыз.

Біреп күннен кейін жолбарысқа салт мінген Нұрлыхан Мүжілмес Тауға аттанды. Аң тарланын ерттеген адамды көріп, көптеген жан жағаларын ұстап, көз көріп, құлақ естімеген құбылысты ауылдастарына айтуға асыққан. Жолбарыс болса, басын шұлғып қойып, бүлкек қаққан қалпы бейсауат жандарды қаперіне де ілмей, сапарын үнсіз жалғастыра берді.

Күндердің күнінде жолбарыс алыстан мұнартып, көз жанарын арбаған алып таудың түбіне келіп, тізе бүкті.

– Осы жерден хош айтысуға тиіспіз, – деді ол Нұрлыханға. – Мүжілмес Таудың түбіне жеттің. Алда әлі талай

сынақ күтуде. Бекем бол. Бәрі өзіңе байла-нысты. Ал, қайыр-хош.

Соны айтты да, жалт бұрылып, жоқ болды. Нұрлыхан өз көзіне өзі сенбей, жолбарыстың ізіне қайта қараған. “Ауаға сіңіп кетті ме... ғажап.”

Аңтарылып сәл тұрған ол Мүжілмес Таудан көз алмай, қадала қараған қалпы алға аттады. “Қандай сынақ күтуде енді?” Алға аттауы мұң, ашық аспан аяқасты түнеріп, дауыл тұрып, боран ұйтқып, қар борап жүре берді. Жер-көкті еңсені езген қараңғы түнек жапқан. Бағыт-бағдардан айрылып, сең соққан балықша мәңгіріп, мең-зеңі шыққан Нұрлыхан қарыс қадам аттауға мұршасы болмай, бетіне ұрған қардан жүзін қалқалағанда құлағына: ” Нұрлыхан, бері, бері жүр!” деген сыңғырлаған сұлу үн мен сыңқ-сыңқ күміс күлкі шалынды. “Не де болса, талайымнан көрдім” деп күлкі шыққан бағытқа бет алған Нұрлыханның көз алдынан кенет қып-қызыл от жарқ етті. Құбыжықтар! Қара-құрым. Нұрлыханның бойы суып жүре берді. Көрген жанның зәре-құтын ұшырып, ақыл-естен ада етер құбыжықтар бірін-бірі басып-жанши үймелеп, қарқ-қарқ күліп, сойдиған сау-сақтарын сермеген сайын жан-жаққа қызыл-жасыл от шашырап, жарқ-жүрқ етіп нажағай ойнап, қара түнекті тіліп өтуде.

– Нұрлыхан хан, берірек, бізге қарай. Бұл сәтті біз күткелі қай заман. Жүрегіңді суырып, қаныңды сорғалатып, шіркін...

– Әй, тоқтандар. Мені күтпей... маған да бір кесек ет қалдырыңдар. Хан етінің дәмін татып көрейін, ха-ха-ха!

Құлақ тұндырған ащы дауысқа жалт бұрылған Нұрлыхан үш аяғына кезек-кезек сүйеніп, құйрығын білеп, еңкендей жүгірген жалғыз көзді құбыжықты көріп, жүрегі айнып, теріс айналды.

Құбыжықтар болса, қаумалап, төне түскен.

– Иманыңды үйіре бер, Нұрлыхан!

Нұрлыханның бойын кенет қуаныш кернеді. “Тілсіз, мылқау табиғатпен текке алысып, мән-мағынасыз үсіп өлгенше, құбыжықтармен айқасып, таза ажал құшқаным анағұрлым артық емес пе.”

Қарадай ширығып, қылышын қынынан суырып алып, қарсы алдындағы құбыжыққа құшырлана сілтеді. Ханға қарай қол ұстаса тап берген бірнеше құбыжық болат қылыштың дәмін біраз татып, еңсеріле құлап барып, “ха-ха-халап” өз-өздерінен ғайып болды. Қалғандары да солардың ізін құшқан. Тұра қашып, бой тасалауға тырысқан соңғы құбыжықтың шұбатылған күйрығынан бойын билеген жиіркенішке қарамай, шап беріп ұстаған Нұрлыхан:

– Кімсіңдер? Қалай, қайдан пайда болдыңдар? – деп сұрап үлгірді.

– Біз – қанішер, қара ниетті жауыз-сұмдардың түнде түстеріне кіріп, күндіз естерінен кетпей, зөре-құттарын алатын астралдық құбыжықтармыз. Мекеніміз – Мүжілмес Тау, – деп барып үні өшкен құбыжық өз-өзінен еріп, жоқ болды.

Маңдайынан аққан терді сүртіп, жан-жағын шола қарап, ойланып біраз тұрған Нұрлыхан қылышын қынына салып, қараңғыда қармалап жүріп, бір ықтасын тауып, бой жазбақ болып, отыра беруі мұн: “Ой, мені мыжып кеттің!” деп шар еткен баланың даусынан жылан шаққандай шошынып, қапелімде атып тұрды. “Елсіз-күнсіз айдалада қайдағы бала?” “Көмектесіңдер. Өлтіріп жатыр!” деген әйелдің дауысын естіп, еріксіз тау қойнауына үмтылған Нұрлыхан: ”Дұрыс. Дұрыс. Міне, осылай жүр” деген сынғыр күлкі мен сынқылдаған дауыстарды естіп, еріксіз қалт тоқтады.

– Кімсіңдер, – деді сосын, бетіне ұрған қарлы боранды кері серпіп.

– Біз – жаңғырықпыз, – деді бірін-бірі жаңғырыға қайталаған сыңғыр үндер. – Жүре бер. Тура жүрсең, жол табасың.

Әбден әлі құрып, діңкелеп, аштық пен шөлдің азабын бірдей тартқан Нұрлыхан тауды аралап, адасып, азды-көпті үш күн жүрді. Көрмеген жердің ой-шұқыры көп, тау-жартастан тырапай асып, домалап, қол-аяғын сындыра жаздаған сәттері де аз болмады. Қай бағытқа қадам басса да, жаңғырықтар сыңқ-сыңқ күліп, жанынан қалар емес.

– Нұрлыхан, былай жүр, былай. Ой, қайда кеттің, құлайсың ғой.

Ол аздай:

– Қасыңда құбыжықтар емес, біз жүргеніміз жақсы ғой, солай емес пе, – дейтіндерін қайтерсің.

Нұрлыханның ақыры олармен сөз жарыстырып, уәж қайтаруға да шамасы қалмады. Өз басымен өуре.

Үш күн, үш түн өткенде қарлы боран өз-өзінен тыйылып, аспан шайдай ашылып, жарқ етіп күн шыққан. Сәнсалтанаты келіскен хан сарайын көріп, Нұрлыхан өз көзіне өзі сенбей, состиып тұрып қалды.

– Айдалада ақ отау, аузы-мұрны жоқ отау дегендей, тау ішінде аякасты жарқ етіп пайда болған бұл сарайдың сыры неде болуы мүмкін, – деп көзін құшырлана уқалаған ол: “Елес болар” деп ұры ойдың жетегіне берілген.

Сарайдан үлде мен бүлдеге бөленіп, көрген көздің жауын алған керемет сұлу әйел шықты. Басында – тәж.

– Хош келдің, Нұрлыхан хан! – деп зордың күшімен өрең тұрған Нұрлыханға иіле амандасқан ханым кенет жан-жағына қаранып:

– Ойындарың қанды ма, жүгірмектер, – деді жұмсақ үнмен.

– О, әмірші, қанбағанда.

– Несін айтасың, армансыз бір рахаттандық.

– Рахмет!

Жан-жақтан жамырай шыққан дауыс иелерін – жаңғырықтарды көріп, Нұрлыхан шалқасынан түсе жаздады. Жылт-жылт етіп жарқыраған жарқырауық көйлектер киген құртақандай қыздар көк жүзін жауып, титімдей қанаттарын желбірете желпіп, бірін-бірі қуалай ұшып жүр. Өз көзіңмен көрмесең, сенбейтін-ақ құбылыс.

– Менің құртақандай қолғанаттарым ғой, – деген ханым Нұрлыханды сарайға енгізіп, әл-ауқат, ас-суын беріп, үш күн, үш түн демалдырып, сый-құрметке армансыз бөледі. Мүжілмес Таудың иесі осы – Хадиша ханым екен.

– Нұрлыхан, – деді ол үш күн өткеннен кейін, қонағын арнайы қабылдап. – Бар бөгет-асулардан өтіп, қиындық-қатерді жеңіп, Баһадүр ханның еліне қайыра оралсаң да, Ақерке сені қабылдай қоюы екіталай. Одан да өміріңді уайым-қайғысыз ең рахатта өткізіп, менімен бірге қалып, Мүжілмес Таудың билігін қолыңа алсаң қайтеді. Бұл таудың қазына-байлығы жер бетін тұтасымен асырауға артығымен жетеді. Қаласаң, сенің еліңе қоныс аударайық. Сенімен бірге болу үшін мен неге болсын бейілмін.

Қарадай ытырынып, тітіркеніп жүре берген Нұрлыхан жарқ етіп төгілген ашу отын жасыра алмай, Хадишаға төне түсті:

– Мазағың ба бұл, азабың ба? Әлде қонақ ретінде қарсы алып, құрметтегеніңнің ақысын талап етудесің бе?

Жүзі жанған Хадиша орнынан атып тұрды:

– Жан иесі бұлай намысыма тимеп еді...

Екеуі бір-біріне жеп қоя жаздап, қадала қараған қалыптары ұзақ тұрды. Сабасына түсіп, өзің-өзі қолына алған Хадиша болды.

– Түсінемін, Нұрлыхан, – деді ол, ақырын. – Салиханы есіңе алып, жүзіме салық қылып тұр деп ойладың ғой. Жолдан бір тайған жан тағы да таюы мүмкін деп есек-дәменің еркіне берілгеннен айтып тұрған жоқпын бұл ұсынысты. Керісінше.

Мен саған он жылдан бері ғашықпын. Алғаш көргеннен. Кім біледі, ессіздік, соқыр сезім де болар. Уақыт қойнауына сіңіп, жоғалар да бұл сезім. Барға қанағат, жоққа салауат. Мені сүймеген жанның соңынан жүгірер есер емеспін. Алла берген ризыққа тәуба. Өзіңмен жүздесіп, дастарқандас болып, өз сарайымда қарсы алғаныма бақыттымын. Көңіліңе ауыр алма. Сезімнің еркіне беріліп, аңдаусыз айтқан сөздерімді, шамаң келсе, ұмытқайсың. Кешір. – Соны айтып, ол көзімен жер шұқып, үнсіз қалды. Нұрлыханның бойын ұят қысқан.

– Керісінше, сен кешір мені, – деді ол, толқи сөйлеп. – Қаласаң, мәңгі дос болайық.

– Мақұл – Хадишаның үні жарқын шықты. – Мәңгілік бақыт гүлі туралы ойламай-ақ қой. Ақеркеге оны өзім беріп жіберемін. Барған бетте алдыңнан шығады. Ал қазір... Жатып, демал, бойыңа күш-қуат жина, қаласаң, тау ішін аралап, сейілде.

Мүжілмес Тауды Нұрлыхан армансыз аралап, әбден тамашалады. Саф ауаны кеудесін кере, сіміре жұтқан ол тау қойнауына тереңдеп еніп кеткенін аңғармаған. Хош иісі жер-көкке жайылып, ішпей-жемей мас қылған қызыл-жасыл гүлдерге толы тау баурайын аралаған Нұрлыхан өзіне қарай құшағын жая ұмтылған жан жары – Ақеркені көріп, жүрегі тоқтап қала жаздады.

– Құдайым-ау, елес пе? Өңім бе әлде түсім бе.

Осы сәт таудың сол жақ бөктерінен Салиха сұлу көрінді. Құстай ұшқан Салиха Нұрлыханға қарай тұра ұмтылғанда Ақерке өз-өзінен тіксініп, қимылсыз, қалт тұрып қалды. Келе өзіне жабысқан Салихаға назар

аудармай, Нұрлыхан бір шетте өзіне ойлана қарап, үн-түнсіз тұрған Ақеркеге қарай қадам баса бергенде ол өз-өзінен ауаға сіңіп, ғайып болды. Нұрлыхан состиып тұрып қалды.

Салиха сақылдап, сақ-сақ күлді:

– Ақеркеге менімен иық теңестіру қайда. Сен мендіксің, Нұрлыхан. Мендіксің.

– Аулақ, аулақ, сұр жылан. Жолама, жолама маған.

– Сұр жылан? Шыныңды айтшы, Нұрлыхан, сұр жылан емес, адам болсам, Ақеркені талақ тастап, сен мәңгіге менімен қалар едің ғой.

– Жоқ. Сен сиқырмен басымды айналдырып, дуалап алмағанда сүйген жарымнан ажырамай, Ақеркеден басқа әйел затының бетіне қарамай өтер едім.

– Сиқырмен? Сонда менің сиқырым ғана кінәлі болды ма? Сиқырға бой алдырсаң, несіне адам болып, жер басып жүрсің, бейшара. Бір елдің тағдырын қолында ұстаған хан дейді-ау сені де. – Осыны айтып, Салиха өз-өзінен жоқ болды.

Нұрлыхан мәңгірген қалпы жан-жағына алақтай қарап, ұзақ тұрды.

Қонағының қабағы келіспей отырғанын кешкілік Хадиша бірден байқаған. Жегідей жеген күмән-ойды Нұрлыхан да жасырмады. Оның сөзін зейін қойып, мұқият тыңдаған Хадиша ауыр күрсінді:

– Е-е, таудың адам өзінің арымен кездесіп, өткен-кеткеніне есеп беретін баурайында болған екенсің. Ал енді, сауалыңа жауап берейін. Сенің бойыңда әу бастан тура жолдан таюға деген бейімділік болған. Жеңілтектік атаулыдан ада, Ақеркеге деген махаббатың кіршіксіз таза жан болсаң, Салиха – сұр жыланның арбауына берілмес едің. Тап басып, бірден таныр едің. Жүрегіңдегі махаббат... сездірер еді саған. Бірақ. Сені құртқан – тәкаппарлық, Нұрлыхан. Өзіңді Ақеркеден жоғары

қойып, сүйген жарыңды қадірлеп, қастерлей білмегендіктен мүлт кетіп, шалыс қадамға бой алдырдың. Құдай қосқан жалғандағы жалғыз қосағыңның өмірін сол арқылы тозаққа айналдырдың. Алайда, ол, шын мәнінде, даналық таныта білді. Сені де, өзін де қорғай білді. Сұр жыланның кім екенін ол бірден сезген еді.

Хадишаның әр сөзі тас гүрзі болып, еңсесін езіп, көзімен жер шұқыған жігітке жаны ашыды ма:

– Есесіне... өмірлік сабақ алдың, – деді әйел, ақырын.

Нұрлыхан үн қатпаған қалпы серіппеше атылып, тысқа атып шықты. Біраз жүріп, оралған. Аузынан шыққан алғашқы сөз:

– Ендігі өміріме кепілдік бар ма? – болды. – Сондай оқиға енді қайталанбайтынына кепілдік бар ма?

Хадиша басын шайқады:

– Мен саған кепілдік бере алмаймын, Нұрлыхан. Сенімен жүздесіп, жаным бір жасап қалып еді. Жолымыз... айрылар сәт туды-ау деймін. Жер бетінде саған кепілдік бере алатын жалғыз жан бар. Теңіздің ұлы патшасы. Аяғына жығылып, тілегіңді жеткізгейсің. Алаңдама, жол көрсетіп, жеткізіп салар жолбасшың – осында. – Соны айтты да, қолын сілтеді. Ақеркенің ескі достарының бірі – аю пайда болғанда Нұрлыхан өз көзіне өзі сенбеді. Сосын барып жолбарыстың сөздері есіне түскен.

Хадишаға қарап, басын иген Нұрлыхан бір-ақ ауыз сөз айтты:

– Жолығармыз.

– Арманым – Ақеркемен танысу, – деді Хадиша, мұңды жымыиып. – Есіміне қанық болғаныммен... дидарласу – арманым.

– О, Ақеркемен міндетті түрде таныстырамын. – Нұрлыханның жүзі жанып жүре берді. – Келесі кезек – менен. Сарайыма шақырып, арнайы қонақ қылармын.

Нұрлыханды аю Таусылмас Теңізге бір демде жеткізді. Ақшулан толқындары аспанға атылған ақжал теңізге ол тандана әрі үрке қараған.

– Көзінді жұм да, теңізге ен, – деді аю, Нұрлыханның үстін елеусіз сипап өтіп. – Суға батпайсың. Қорықпа. Құрылықта жүргендей сезінесің өзіңді. Ал, жолың болсын.

Нұрлыхан көзін жұмып, ақшулан толқындарға бірақ сүнгіді.

Көзің ашқанда... өзіне-өзі сенбеген. Інжу-маржан, зүбәржат, ақықтардан соғылған таңғажайып тамаша сұлу әлем көзін қарықтырып, ақылынан адастыра жаздаған. Кенет жер-көкті үрейді ұшырған қорқынышты гуіл кернеді.

– О, біздің Ақерке досымызға қаншама азап шектірген Нұрлыхан хан өзі келіп, өз еркімен қолымызға түскенін көрмейсің бе. Бұдан артық олжа болмас. Көне, кім? Алғашқы кезек кімдікі?

Нұрлыхан жанынан қасым болды.

Үш-төрт қатар азу тістері ақсиып, көрген жанның зәре-иманын ұшырар теңіздің жыртқыш балықтары демалдырар саңылау қалдырмай, бір-бірімен иін тіресіп, Нұрлыханға төне түскен. Бойын билеген үрейді сездірмеуге күш салған хан жандәрмен қылышына қол созды.

– Қарай гөр, батырын. Бізге қарсы қылыш жұмсамақшы, ә. – Қарқ-қарқ күлкі жер-көкті жаңғырықтырып жіберді.

Кенеттен азуы алты қарыс жыртқыштарды кимелеп, төрт қатар тісі ақсифан алып балық жан-жағын дауылдатып, ортаға атып шықты.

– Айттым ғой, алғашқы кезек менікі деп. Күмән келтіретін... қайсысың, кәні?

Басқа балықтар үн-түнсіз ысырылып, алпауыт, алып жыртқышқа жол бере берді.

– Қылышыңды қынынан суыра ғой, батырым. Қаруыңмен қосып, екі асап, бір қылғытайын.

Теңіз түбінде осы сәт тосын, тың толқыныс пайда болды. Балық атаулы қақ бөлініп, екіге айрылып, ортадан жол ашылған.

– Тәйт, – деген үн саңқ етті. – Сабыр сақта, жыртқыш.

Нәһан балық бір сәтте шөгіп, өзіне қадала караған кара бұйра шашты көркем жігіттің алдына басын ие жығылды.

– Кеше гөр, әміршім. Сенің досың екенін білсем... Күнәмді өтеу үшін... күнәкар жанымды қиюға әзірмін.

Жігіт жұмсақ жымиды.

– Сенің – жазығың жоқ. – Соны айтты да, қолын сілтеді. – Рұксат.

Алып балық құйрығын бұлғаң еткізіп, теңіз түбіне шөге берді.

– Төремұрат, – деді жігіт, өзіне аңтарыла караған Нұрлыханға қолын ұсынып. – Ұлы теңіз патшасының төртінші ұлымын. Ал, әкеме жетейік. Күтіп отыр.

– Ақерке... деді ол сарайға табан тірегенде барып Нұрлыханға. – Сол үшін ғана құтқардым сені. Саған бола саусағымның ұшын да қимылдатпас едім.

Есіміне сырттай қанық Ұлы теңіз патшасының дидарын көргеніне есі шыға қуанған Нұрлыхан бақыттан басы айналып, шексіз рахатқа толы ерекше күй кешті. Жанына тыным бермеген жұмбақ сауалды сонда да болса жадынан шығармады. Жер адамының өні түгіл түсіне де енбеген теңіздің тіл үйірер тамаша тағамдарынан қалауынша дәм татып, ұлы патшаның алдына келгенде Нұрлыхан көкейіндегі сауалын ірікпеді:

– О, ұлы патша, Ақерке... осында болып па еді?

Теңіздің ұлы патшасы ашы жымыды:

– Өткінші қызықтың соңынан қуған жан мәңгілік рахаттан құр қалады, Нұрлыхан. Ақеркенің... кім екеніне, қандай жан екеніне зейін қоймағаныңа қайранмын. Теңіз бен Күн – Ақеркенің бал балалық шағы өткен сүйікті мекендері. Төремұрат – жан досы оның. Салиха – Сұр жыланмен сайран салып жүргенінде жүдеп-жадаған көңілі түлеп, өмірге деген үміті өшпесін деп Күн-Ата екеуіміз Ақеркені арнайы шақырып, қонақ қылып едік.

– Күн-Ата? – Нұрлыхан өз құлағына өзі сенбеді.

– Айттым ғой, өз жарыңның кім екенін білмейсің. Ақерке – Күн-Атаның кіндік қызы. Екеуіміздің сүйікті перзентіміз.

– Кешіріңіз. – Басқа сөзге Нұрлыханның әл-дәрмені жетпеді.

– Ақерке кешірсе, – біз де кешіреміз. Ал, қазір, – Теңіз патшасы Төремұратқа иек қақты. – Теңіз түбін аралатып, қонағымыздың көңілін көтергейсің.

Нұрлыхан мен Төремұрат теңіз түбін аралай жүріп, армансыз сырласты. Екеуі бір-бірінің көңілінен шыққан еді.

– Ақеркенің таңдауы саған неге түскенін енді ұқтым. Лайықсың оған. Мен де оған ғашықпын, Нұрлыхан. Бірақ бұл – басқа ғашықтық. Жаныңа тыным таптырмай жүрген күмән-тілегіңе келсек... Оны мен өз міндетіме алайын. Тілегіңді әкеме өзім жеткізермін.

– Таусылмас Теңізге жол тартуыма басты себеп – Ақеркенің шарты еді, – деген Нұрлыханға Төремұрат жұмсақ жымиды. – Жүр.

Сосын, кенет, қалт тоқтаған:

– Дегенмен, қандай сынақ күтіп тұрғанын алдын-ала айтып, ескерткенім жөн болар. Ақерке қойған үш шарттың ең қиыны – осы. Теңіз түбіндегі жартастың шатқалында жасырынған құтының өз тарихы бар.

Осыдан үш мың жыл бұрын оны жер бетіне Сүмбіле шоқжұлдызынан өз елінен қуғын көрген керемет сиқыршы жеткізіп еді. Менің әкем таққа отырып, теңіз билігін қолына алған күн-тұғын бұл Жүз жыл ғұмырын сарп етіп жасаған ем-дәруіне мекен, өзіне пана беруді өтінген сиқыршы мәлім мерзімге жеткенде құты мен суды ақ ниетті адам баласы алып, адамзаттың игілігіне пайдаланатынын да жасырмаған. Теңіз түбінде тұрақтап, екі мың жыл ғұмырын осында өткізген сиқыршы мың жыл бұрын өз мекеніне оралған-ды. Жартастың шатқалындағы құтыға күзетші етіп, ол күндіз-түні көз жұмбайтын жалғыз көзді диюды қалдырған.

Мен сені жартасқа дейін ғана жеткізе аламын. Одан әрі жолсерік болуға жарамаймын. Жартастың үстіне шыққан бетте жер ойылып, басқа өлшем, бөгде әлемге енесің. Шет-шегі жоқ қым-қуып қараңғы түнекте адасып, үш күн, үш түн жүресің. Үш тәулік өткенде жылтыраған жарық көрсең – жаның қалғаны. Көрмесең – тас мүсінге айналасың. Бірақ, бұл – сынақтың басы ғана. Жылтылдаған жарық – диюдың жалғыз көзі. Көрген бетте ол саған жалғыз сауал қояды. Қандай сауал екенін айта алмаймын: білмеймін. Білетінім – ол сауалдың жауабын тап басып, тапқан жан жоқ.

Шатқалдан қайта оралған жан иесі болған емес. Саған берер жалғыз жәрдемім бар. Бұл – бір-ақ адамға берілетін көмек. Мына жүзікті саусағына таққан жан жарықты таппай, текке адасып, азапқа түскен жағдайда я болмаса диюдың сауалына жауап бере алмай, текке мүдіріп, тосылған күнде де шатқалдан шығып, аман-сау орала алады. Бұл – сиқыршы менің әкеме қалдырған жүзік. Сен шатқалдан шыққан бетте ол ғайып болуға тиіс.

– Рахмет, Төремұрат, – деді Нұрлыхан, толқынысын жасыра алмай. – Сеніміңе рахмет. Бірақ, менде таңдау

жоқ. Құтыны қалайда алып шығуға тиіспін. Ақеркеге онсыз орала алмаймын.

– Мен саған сенемін, – деді Төремұрат, нықтап тұрып. Бұл сөздер Нұрлыханға қанат байлағанмен бірдей болды.

Төремұраттың айтқаны айна-қатесіз, айнымай келді.

Бас-аяғы жоқ бұралаң жолмен адасып, әбден өзегі талған Нұрлыхан қараңғы түнек көз алдында сейіліп, жарқ еткен жарықты көргенде үш күн, үш түн мерзімді артқа салып, диюдың мекеніне жеткенін бағамдаған. Бірер аттап, жартастың ық жағына шыққан ол бойы жартастың ұшар басына жетіп, көлеңкесімен көк тіреген жалғыз көзді дәу диюды көріп, еріксіз мойнын жоғары қарай созуға мәжбүр болды. Сонда да болса, жалбыр қабағы түксиіп, бетін жапқан алыптың бет-жүзіне көз тоқтатып, қарай алмады: мойны талған. Бір байқағаны, диюдың қолында – шырақ. Шырақтың әлсіз сәулесі көңіліне дем берген Нұрлыхан енді бойын тіктей бергенде:

– Жауап беруге даярмысың, адамзат, – деген диюдың жер жаңғырықтырып, құлақты бітеген гүріл-даусының екпінінен жел үрген қаңбақтың кебін киіп, тұрған жерінен ұшып кете жаздады. Тоқтап қала жаздаған жүрегін ұстаған Нұрлыхан:

– Даярмын, – деді сонда да болса сыр білдірмеуге күш салып. “Адамдық намысыңды сақта, – деді ішінен, өзін-өзі қайрап. – Диюдан үркіп...”

Дию бөгелмеді:

– Адам өмірінің шамшырағы не, пенде?

– Махаббат. – Бұл сөздің аузынан қалай атып шыққанын Нұрлыханның өзі де аңғармады.

Дәл тапқанын өзі де ұқты: дию кенет көз алдында кішірейіп, шөге берген. Бірте-бірте ол көзден өшіп, бір-жола ғайып болды. Көз алдындағы көрініске аңтарыла

қараған Нұрлыхан есін жиғанда қолында... шырақ тұрғанын көрді. Диюдың қолындағы шырақ.

Шырақты қыса ұстаған қалпы Нұрлыхан алға жылжыды. Ілгері аттаған сайын қара түнек қоюлана түскен. Кенет ол өзінің қиыстай, қия салынған баспалдаққа келіп тірелгенін байқады. Текшелей төмен түскен сатыны бойлап, құлдилай құлаған Нұрлыхан көз жауын алып, түн түнегін түре жұмбақ сәуле шашып, жалт-жұлт еткен құтыны көріп, “yh!” деп демін бірақ алған. Бірер сағат бойы кеудесін керіп, тыныстауға мұршасы болмағанын сонда ғана аңғарды ол Төмен еңкейіп, құдды бір жер-көкте жоқ қазынаға ие болғандай, құтыны кеудесіне аялай қысқан Нұрлыхан жаң-жағына қарап та үлгірмеді: жартастың түбінен теңізге бірақ шықты. Көргені – Төремұрат.

– Уф! – деді ол – Енді... сәл кешіксең...

Нұрлыхан өз көзіне өзі сенбеді. Жартас – жоқ. Жып-жылмағай. Толқып жатқан теңіз ғана. Бірақ, құты – қолында.

– Жарайсың! – деді Төремұрат. – Құттықтаймын.

Нұрлыхан сәл жымыды. “Ақерке... разы болса.”

Теңіз патшасы ризалығын жасырмады.

– Жөн, балам. – Сосын. – Соңымнан ер, – деп бұйырған.

Нұрлыхан үнсіз оның соңынан ілесті.

Сарайдың түкпіріне келіп, жер түбінен шымырлап шығып жатқан тұма бұлақтың басында тізе бүккен Теңіз патшасы Нұрлыханға бұрылды:

– Жаныңды жегідей жеген ішкі уайымың маған жақсы мәлім. Ендігі өміріңе кепілдік берер осы бұлақтың суы. – Осыны айтты да, ол Нұрлыханға қасынан орын нұсқады.

Теңіз патшасы бұлақтан бір уыс суды іліп алып, күбірлеп дұға оқыды:

– Аузыңды аш, балам. Көзіңді жұм.

Нұрлыхан үн қатпаған қалпы көзін жұмып, аузын ашты.

Бұлақ суының дәмі ерекше екен. Бұрын-соңды татпаған таңсық дәм.

– Сенің алдында енді сиқыр атаулы дәрменсіз, – деді Теңіз патшасы, бойын жазып. – Ақ-қараны бірден ажыратып, жамандық, жеңілтектік атаулыдан қырық шақырым қашық жүретін қасиет бітті бойыңа осы сәттен бастап. Көкірек сарайың ашылып, жаң-дүниенің сараланып, әкең – Қасымға тән қасиеттер дамиды бойыңда. Шын мәнінде Нұрлыхан хан атағына енді ие боласың. Іздеген кепілдігің – осы.

– Ата, алғысым...

Теңіз патшасы қабағы түксиіп, жалт қарады.

– Нұрлыхан! Ендігі жерде Ақеркенің көңілін қалдырсаң, арашашы таппайсың. Күн-Ата екеуіміздің қаһарымызға ұшырайсың, себебі. Қорқыту, ескерту емес, шындық – бұл сөзім. Алғашқы кезек – әке ретінде – Баһадүрдікі болатын. Ол дегдарлық таныта білді. Әкелік махаббатын адамдық парызына жеңдіріп, жалғыз қызы қанша жерден қиналса да, ішкі еркіне – екеуіңнің ішкі өмірлеріңе араласпай, өзін-өзі ұстай білді. Ендігі жағдай – басқа. Баһадүрдің бойындағы қасиет Күн екеуімізге берілмеген. Туған қызымыздай ардақтайтын Ақеркені жәбір-жапаға беріп қойып, қарап отырады екен деп ойлап жүрме, қарағым.

Нұрлыхан толқынысын жасыра алмады.

– Ата. Қалған ғұмырымды Ақеркенің өміріне бодаулыққа беруге бел буғанмын. Маған – сеніңіз. Ол болмаса... жарық дүниемен әлдеқашан хош айтысып, сүйегім жер қойнауында қурап жатар еді. Туралап төнген сұм ажалдан бір емес, бірнеше рет арашалап, алып қалған – Ақерке. Оның бақыты енді – менің бақытым. – Соңғы сөздері – анты еді оның.

Теңіз патшасының қабағы сәл жұмсарды.

– Уақыт – сыншы, балам. Бұдан кейін бірақ опасыздық атаулыдан өзің де ада болуға тиіссің.

Теңіз патшалығында бір апта жатып, аунап-қунап, күш-қуат жиып, тыңайған Нұрлыхан соңғы сынаққа бет алып, Алжыған кемпірдің үңгіріне аттанды.

Сағадат

Алжыған кемпір бүгін әдеттен тыс ерте тұрды. Тұрған бетте етек-жеңін қағынып, зәулім сарайына жапсарлас орналасқан көрер көзге тым қораш, жұпыны қараша үйге қарай асыға-аптыға тұра ұмтылған.

Алжыған кемпірдің көзге шыққан сүйелдей тым оғаш көрінер қараша үйді соншалық дәріптеуінің себебін жан баласы білмейтін. Кейбіреулер жағасын ұстап, таң қалып, тандай қақса, енді біреулер езуіне үйірілген кекесін күлкіні жасырмай, әжуалай:

– Әуейілік. Еріккен кемпірдің ермегі де, – деуші еді.

Жұпыны, қараша үй. Бар ерекшелігі – тұтасымен темірден соғылған.

– Осында ғана жаным жай табады, – дейтін Алжыған кемпір. Бұл сөзді де ол екінің біріне айта бермейтін.

Бүкірейген белін жазып, төбеде ілінген бір бау шөпке кемпір қолын енді соза бергенде:

– Неғып ерте тұрғансың, – деген сыңғырлаған сұлу үн естілді. – Тығыз жұмыс пайда болды ма?

– Көгермегір. – Кемпір зілсіз басын шайқады. – Апа деп айтуға аузың бармай-ақ қойды, ә.

– Сені апа деп айтсам. Жә, таң атпай бет жыртыспай-ақ қояйық. Айтшы, неге ерте тұрдың?

Бір уыс күлді алып, былай қойып, бұрыштағы қаптан бір шөкім тарыны асықпай алып шыққан кемпір қарсы алдына жүрелеп отыра кеткен көз тартқан керемет сұлу қызға сығырая қарады. “Сыр ашсам ба, ашпасам ба?” сыңайы. Сосын:

– О, бүгін мен үшін ерекше күн, – деді, дегенмен, сыр ашуға бекініп. – Торыма көптен күткен олжа келіп, топ етіп түсейін деп тұр.

– Олжа?

– Нұрлыхан хан. Бұл қонақтың, дегенмен, жөні бөлек. Сыртыңнан сенің данқынды естіп, ғашықтық дертіне шалдығып, дидарыңды көру үшін бар өмірін мансұқ етіп, бақ сынау үшін келе жатқан жан емес ол

– Енді кім... асыға күткен қонағың? Мақсаты не?

Кемпір ойға батты.

– Е, бұған басқа айла қажет. Қадамын тұсап...

Қыз кемпірдің сөзін де, ойын да бөліп жіберді.

– Қаншама адамдарды тасқа айналдырып, адам бейнесінен айырғанда... Құлқының да бітелмейді екен.

Кемпірдің көзі жарқ етті: _____

– Сен бе маған төреші болатын, Сағадат? Әй, арамсың-ау, арамсың. Шынашақтай болып алып, сөзін қарашы. – Сосын, аузы көпіре: – Саған айтпағанда, кімге айтамын, – деп күрсініп алып, ішкі сырын ақтаруға кірісті. – Жан баласына жамандық жасағанды жаным сүйеді. Әсіресе, жақсы адамдарды зар қақсатып, көзінен қанды жасын ағызғанға не жетсін. Ғашықтардың, әсіресе. Жаман жандарға жамандық жасап, береке таппайсың. Кейде, бірақ, жауыздардың жауыздығын өздеріне қазқалпында қайтарып, көздеріне көк шыбын үймелетіп, әй, айызым қанатыны бар. Дегенмен... Батыр – аңқау, ер – көдек. Жақсы адамдар аңқау келеді, Сағадат.

Адамзат. Адам заты. Тіпу. Ет пен сүйектен жаралған жартыкеш, бейшара пенде. Кеудесін ұрып: "Жер кіндігімін" дейтінін қайтерсің. Жерден садаға кеткір.

Сағадат таңданысын жасыра алмады. Кемпірдің бұлай таусылуын алғаш көруі:

– Адамзатқа неге сонша шүйліктің? Өзің де адам емессің бе?

– Жоқ. Мен адам емеспін. Өмірден қол үзбеу үшін адам жанын иеленуге мәжбүр болсам да. Жер бетінде адамзатпен қатар, бірге, бірақ басқа өлшемде өмір сүретін қатар әлемнің өкілімін.

Біздің әлемде бәрі темірден құралған. Денелері темірден тұратын саналы тіршілік иелері ғана өмір сүре алады онда. Ой-хой, дүние-ай, өмір деген сонда. Мынау... өмір ме, тәйірі. Ой, арсыз, не болды шек-сілең қатып?

– Қойшы, өтірік айтпашы. – Сағадат күлкісін тыя алмады. – Сен темірден жаралсаң...

– Үйбәй, өтірік айтып... не көрініпті? Темірмін мен, темірмін. Білесің бе, темірдің ауруы не екенін?

– Тат па? – Сағадат езуіне үйірілген күлкісін еріксіз жиып алды. – Осы кемпір... шындықты айтпағай. Сыңайы жаман.

– Тат. – Сағадатты қабағының астымен бағып, көзін сығырайта, барлай қарап, ойланып отырған кемпір біраздан кейін барып сөзін қайыра сабақтады. – Жырқылдай бермей, зейініңді беріп, тыңда енді. Жасым үш жүзге жеткенде... Қап, мына қыздың қорлығын-ай. Әй, ол кезде әлі шынашақтай бала болатынмын. Біздің халық, білесің бе, қанша жыл өмір сүреді. Сондықтан, мен жер бетінде Алжыған кемпір атанғаным болмаса, өз елімде қазір қалыңдық атанып, көрмеде тұрар едім. Өттең.

– Адамдардың арасына қалайша тап болып жүрсің? – деді Сағадат, әншейінде өзі туралы тіс жармайтын кемпірдің сырын ашуға асығып.

– Айттым ғой, тат деп. Емі табылмайтын тажал ауру ол біз үшін. Титтейімнен сол ауруға шалдыққанымды қайтерсің. Ата-анам қайғыдан қан жұтып, өле жаздады. Ақыры, ғұлама дәрігерлердің бірі жанымды алып қалатын жалғыз жолды ұсынды. Өте сирек қолданылатын,

бірақ өмір сүруіне кепілдік беретін тәсіл еді ол. Ата-анам бөгелмей іске кірісті.

Түн қараңғылығын жамылып, адамдардың арасынан біздің елімізге ер-адам жеткізілді. Ғұлама дәрігер: “Жанның жынысы болмайды. Дені сау болса болғаны” деген екен. Сол адамның жаны маған салынып, қанды шеңгеліне қаперсіз іліп алып, о дүниеге енді әкетейін деп тұрған ажалдан аман қалдым.

Көзімді ашқанда көргенім жанұшырып, үстіме төне түскен ата-анам болды.

Сағадаттың ойы бірақ басқада еді.

– Адам... не болды?

– Не болушы еді, темірге айналдырып, сақтап қойдық. Адамдардың арасына өткенде өзіммен бірге ала кеттім. Кейін тасқа айналдырып, үнгірдегі жандарға қостым.

– Солардың арасында ма?

– Әй, адам-ай. Жанашырлығыңды қойғыза алмай-ақ қойдым-ау сенің. Одан да сөз тында, құлағыңды түріп. Адамдардың арасына келуіме не себеп болғанын білгің келіп еді ғой.

– Рас, кешір.

– Бәйге атынша қарадай делебем қозып, адам жаны салынғасын көзім алақтап, көңілім адамдарға тарта берді. Бізге беймәлім сезім деген қайдағы бір жоқ нәрсе көңіліме орала ма-ау. Оны қойшы, қарадай үсті-басым дымқылданып, ылғалданатын әдет таптым. “Көз жасы, – деп түсіндіріпті дәрігер ата-анама. – Адамдарды сағынып жүр.”

Әке-шешемнің үрейі ұшады. Тат басып, қызымыз құрып жүрсе. Перзентімізден біржола айрылып. Енді қайтік?

Өстіп жүргенде дәрігермен қосып, ата-анамды ел билеуші шақыртады. “Адамзат пен қатар әлем арасындағы тепе-теңдікті бұзуға сендерге кім рұқсат берді?

– дейді ол. – Жердегі өмірдің кетеуін кетіріп, қылмыс жасап. Адам затын алғаннан кейін оның орнына біз сол сәтте салмағы оған сәйкес келетін тіршілік иесін салуға тиіспіз. Енді мәселені қалай шешеміз?”

Әке-шешем көзімен жер шұқиды. Ақыры, тәуекелге бел буады. Қызымыздан қарадай айрылғанша жер бетіне жіберіп, тірі жүргенін көңілге медет тұтайық деп шешеді.

Жер бетінде мен көк тіреген зәулім сарайға топ еттім. Алтын, асыл тастар деген біздің елде аяқ астында шашылып, үйіліп жатады. Адамдар қайдағы бір тастар үшін бір-бірімен қырылысып, өледі дегесін олардан да үйіп-төгіп, қалауымша арқалап, ала кеткенмін.

Үріп ішіп, шайқап төгіп, рахатқа батып, алаңсыз өмір сүрдім. Жаным да тынышталғандай.

Жан тыныштығынан бірақ, көп ұзамай, біржола ада болдым. Аяқ астынан мөлдіреген сұлу жігітке ғашық болып... Өзіме де обал жоқ. Ғашықтық не теңім десейші. Қайтесің енді, жүрекке әмір жүре ме. Бәрін айт та, бірін айт, әлгі жігіт маған бұрылып та қарамады ғой. Темір екенім беймәлім бейшара өзінше әлдеқандай болып: “Махаббат. Ғашықпын. Сүйген қызым бар. Үмітіңді үз”, – деп қалай дейді сендерде, жүрек пе, иә, соған мұз тығып жібергені. Әй, қанымның қайнағаны-ай. Теріме сыймай, тарс етіп жарыла жаздап, әупіріммен аман қалдым.

Тасқа айналдырған алғашқы адамдарым сол жігіт пен сүйген қызы болды. Содан кейін көңілімдегі күйікті басу үшін ғашық-масықтар мен жақсы-жамандарды тасқа айналдыратын әдет таптым. Сөйтіп жүріп, саған кезіктім ғой. – Кемпір алақанымен көзін қалқалап, күнге үңілді. – Ойбу, әңгіме бұзау емізеді, бұзау таяқ жегізеді деген. Нұрлыханның уақыты да таяп қалған ба. Қой, тойдың қамына кірісейік.

– Той?

– Ой, үрікпе. Қол-аяғын бұғаулап, кісен салсаң да, үйленбейді ол саған. Ол бейшараның, хи-хи-хи, ойында тек Ақерке ғана. Бірақ. Алжыған кемпір тірі тұрғанда Ақеркемен жүздесу қайда оған. Үңгірдегі тастардың санын толықтырады ол да. – Аяқ астынан ойға батқан қызға кемпір шүйіле қарап, ауыр күрсінді. – Әттең, жер қыртысына жасырынған бит қабығын білгенде сенің ойыңды оқи алмайтыным дінкемді құртып бітті.

– Оған да шүкіршілік. – Сағадат еті мен терісінің арасында тұрған бойтұмарын аялай сипады. – Әйтпесе, мені де тасқа айналдырып жіберер едің.

– Ой, оңбаған. Сен болмасаң, қу жаным тыным тауып, жер бетінде тұрақтамай, әлі күнге ел кезіп, дуана болып жүрер едім. Сені тасқа айналдырып... Одан да алма піс, аузыма түс деп кезекті құрбандықтарымды күтіп, жанымды бағып, тас сарайымды сағалап, отырғаным оңды емес пе.

Гүлсім – менің мәңгілік махаббатым

Алжыған кемпір Нұрлыханға да сыннан өткен сенімді тәсілін қолданып, Сағадатты қалқан қылуды ойлаған.

Сағадат сұлудың даңқын естіп, сырттай өліп ғашық болған ханзада, бекзадаларды құрақ ұшып, қалбалақтай қарсы алатын ол күйеу жігітті жер-көкке сыйғызбай мақтап, бөгелмей, бірден той қамына кірісетін. Бақыттан басы айналған күйеу жігіт бар әлемді ұмытып, Сағадат сұлуға қиыла қараған сәтті аңдыған ол:

– Жіберші, жаның жай тапсын, – деп жігітке көрлен кесені ұсынатын. Күйеу жігіт кесені алып, ернеуіне ернін тигізгесін:

– Тасқа айнал, – дейтін ақырын.

Оқиға осымен тәмамдалатын.

Алжыған кемпірдің жаны сүйетін тәсіл еді бұл.

Нұрлыханнның ойы басқада екенін жақсы білетін кемпір бұл жолы да тұзақ ретінде Сағадатты пайдалануды көздеген.

Нұрлыханды аса құрметті қонақ ретінде тікесінен-тік тұрып қарсы алған Алжыған кемпір оған жатып жастық, жайылып төсек болып, бар жағдайын жасаумен болды.

– Сағадат сұлудың дақпырты саған да жеткен екен, Нұрлыхан, – деді ол сөз арасында. – Қызымды сендей ұлы ханға қоссам, сол күні көз жұмсам да, армансызбын. Қой, неғып тұрмың, той қамына кірісейің. Бой жазып, асықпай демала бер. – Соны айтты да, ол құлақ құрышын қандырған сазшылар мен мың бұралған биші қыздарға иек қағып, сарайдан шығып кетті.

Нұрлыхан аң-таң қалды. “Сағадаты несі? Әлде... әлде Ақерке айтқан кемпірдің жанындағы жәрдемші сол ма екен?”

Кемпір келіп, біраздан кейін Нұрлыханды тысқа алып шықты. Көз қарықтырған сұлу қыз атқан таңдай жарк етіп, шыққан бетте көзіне оттай басылды. “Айтса, айтқандай, шынымен сұлу екен. Бірақ, бұл қыздың маған қандай қатысы бар?”

Кемпір көрлен кесені Нұрлыханға ұсына берді.

– Ал, Сағадат екеуіңнің уайым-қайғысыз, бақытты ғұмыр кешіп, үбірлі-шүбірлі болуларың үшін. Алып қой енді. Ақ ниетпен...

Нұрлыхан жан-жағына ойлана қарап, сәл үнсіз тұрды.

– Не айтып тұрсыз? – деді сосын. – Мен үшін Ақеркеден басқа әйел жоқ.

– Ә, солай ма. – Кемпір тісін ақситты. Сосын, өз-өзінен күбірлеген. – Дәл қазір – дәрменсізбін. Сәл шыдайын. Әуселесін... көрермін әлі.

Қаны қайнаған кемпір алақанын сарт-сұрт ұрды. Жерден жік шықты, екі құлағы тік шықты деп қылыштарын жалаңдатып, жер астынан атып шыққан жендеттеріне:

– Қапасқа қамандар, – деді түгі бетіне шығып.

Қол-аяғына бұғау салынған Нұрлыхан көзге түртсе көргісіз қараңғы қапастан бірақ шықты.

– Бір амалын табармын. Ұйқымды қандырып, тынығып алайын. Әл жинағаным жөң, – деп өзіне-өзі дем берген Нұрлыхан бұрыштағы шөпке жатып, жайғасқан бетте көзі ілініп кеткенін де аңғармаған.

– Нұрлыхан, – деген дауыстан оянған ол жан-жағына алақтай қарады. Бөрінен бұрын байқағаны – қол-аяғын матаған бұғау ғайып болған. Қараңғы қапас жарық сәулеге бөленіпті. Қарсы алдында – ай мен күндей сұлу қыз. Сағадат.

– Сағадат?!

– Ақырың, – деді қыз, қолын ерніне қойып. – Күзетшілерді ұйқататып тастадым. Еркін сөйлесек болады енді. Бірақ, кемпір оянбасын де. Уақыт та тығыз.

– Кемпір? Ол сенің анаң емес пе?

– Қайдағы ана. – Қыз қолын сілтеді. – Қатал тағдыр қосақтаған жан ол кемпір мен үшін.

Мен – бір елдің патшасының алақанына салып, аялап, бұла өсірген ерке қызымын. Байлық-билікке мастанбай, оң-солымды танып-білгеннен қарапайымдылық пен қайырымдылықты ту еттім. Оған себеп титтейімнен бір елі қасымнан қалмай, әрдайым бірге жүрген күтуші әйел болды. Өткінші қызықтарға бой ұрмай, мәңгілік өлшемдермен өмір сүруге баулыды ол мені.

– Дәуіттің отыз ұлын бір күнде алған Алла Тағаланың құдіреті шексіз, қарағым, – дейтін өз-өзінен ойға батып, бір нүктеге қадалып, біраз отырғасын.

– Сағадат, – деді ол бірде. – Түс көрдім. Патшалыққа... зор апат келе жатыр. Қандай апат екенін анықтай алмадым. Бірақ, мерзімі мәлім. Үш жылға созылмақ бұл нәубет. Аман қалатын – сен ғана. Халқыңа араша түсетін де сен боласың. – Осыны айтып, алақанын

жайып, тербеліп біраз дұға оқыды да, ет пен терімнің арасына көзге көрінбейтін, елеусіз бойтұмар оқып, салып берді. – Саған енді қауіп жоқ, – деді сосын, жеңіл күрсініп.

– Ата-анамды да алып қал, – деп жалбарына жабысып едім, мұңая басын шайқады.

– Жоқ, қызым. Әуре болма. Олардың ой-өлшемі басқа. Еңсем түсіп, төмен қарадым.

Күтуші әйелдің айтқаны айдай келді.

Арада апта өткенде сарайда сәлделі диуана пайда болып, от жалап, қызған темірді қолымен иіп, түрлі өнер көрсетумен болды. Ата-анамнан бастап, барша жұрт оның өнеріне тәнті болып, аузын ашып, көзін жұма тамашалағанымен, неге екенін, қарадай ішім қабылдамай, диуанадан қауіп күтумен болдым. Тегіннен-тегін көңілім секем алмапты. Кенет... көз алдымда тақта отырған ата-анамнан бастап барша халық тасқа айнала бастады. Бойымды үрей билеп, далаға атып шықтым. Мәссаған, маңайымның бәрі тас. Тасқа айналған адамдар. Мен ғана... адам бейнесінде қалған.

Диуана ізімді ала тысқа атып шықты. Сәлдесін жұлып алып, шашы дудыраған кемпірге айналған сиқыршы өз-өзінен екі иығын жұлып жеп, шыр көбелек айналып, аузынан ақ көбігі ақса да, адам қалпынан айнымай, келемеждеп, күліп тұра бердім. Күлкім – көрінеу көз қылып, сыр бермеуге тырысқан сыңайым еді. Жата қалып, жер бауырлап жылағым келіп, өзімді-өзім зордың күшімен әрең ұстап тұрмын.

Кемпір кенет көзін қалқалап, маған қадала қарады.

– Е, бір жамандықтың бір жақсылығы бар деген осы. Сендей сұлудың даңқын естіп, мен деген бозбалалар өздері-ақ отқа үймелеген соқыр көбелектей сарайыма топ-тобымен жиылмай ма. Маңдайынан шертіп, шетінен санап отырып, тас үңгірге тыға берсем. Кірген із бар, шыққан із жоқ дегеннің дәл өзі болмақ. Кеттік.

Былай шыққасын кемпір мандай тісін ақситып, сық-
сия күлді:

– Айламды асырып, қашып кетемін деп ойлаушы
болма. Одан да жақсылықпен дегеніме көн. Әйтпесе,
отқа қақтатып, жендеттеріме етіңнен кәуап жасатамын.

Сағадат сәл тыныстап, сөзін жалғады:

– Содан бері үш жыл өтті. Сұрқия кемпір жанын жай
таптырған қолайлы кәсіп тапты. Алайда, оны оңдырмай
есебінен жаңылдырып, талма тұстан дөп ұрған алғашқы
адам сен болдың. Қанына қарайып, кемпір күлін шашып
отыр. Таң азаннан тірідей отқа өртеп, жаныңды шыр-
қыратып, қызығыңды көрмек. Жаныңды арашалап үлгір-
месен...

Мына жүзік – саған аманат. – Сағадат саусағынан
жарқыраған ақық көзді алтын жүзікті алып, Нұрлыханға
ұсынды. – Сарайдың сыртына шыққанда құлағын қай-
шылаған қарагер тұлпарыңды көрерсің. Батыс жаққа бет
түзегейсің. Межелі жерге қарагер өзі жеткізеді. Батыс
бетте орналасқан көршілес патшалықты менің күйеу
жігітім билейді. Бір-бірімізбен сөз байласып, мәңгі-бақи
бірге боламыз деп ант етісіп едік. Мына жүзік – соның
сыйы. Қол астындағы сиқыршыларды жиып, бөгелмей
бері аттануын өтінгенімді жеткізгейсің. Сені менің
босатқанымды білген бетте кемпір қаһарына мініп, бар
ашуын маған төгуі мүмкін.

Нұрлыханның үнсіз сауалына Сағадат басын шайқады:

– Сарайдан қарыс қадам аттап шықсам, кемпір мені
ізінше кері қайтарып алады. Бірнеше мәрте басымнан
кешкен жәйт ол. Ал, қайыр-хош. Бөгелме.

Қарагер атты көргенде туған өлкесі есіне түсіп, сенім-
ді серігін аялай сипаған Нұрлыхан күнбатысты бетке
алып, жолға шықты.

Таң қылаң бере ол қызғылт мәрмөрдан соғылған
ғажайып қаланың қақпасының алдында тұрды.

Беймәлім күшке бағынған қала қақпалары өз-өзінен ашылып, дем арасында Нұрлыхан қарагер атқа мінген қалпы патша сарайына енді. Көзіне алғаш іліккен – өзіне сынай қарап, тақта отырған алтын тәжді жас жігіт болды.

Аттан түсіп, сәлем берген Нұрлыхан жігітке ақық көзді алтын жүзікті ұсынды.

Жүзікті қолына алып, маңдайына басып, тәу еткен жігіт:

– Сағадат... қайда? – деді ақырын.

Бар жағдайды жасырмай баяндаған Нұрлыхан уақыттың тығыз екенін баса ескертті.

Жігіт үн қатпаған қалпы оң жағында отырған бас уәзірге иек қақты. Бас уәзір басын иіп, шығып кетті.

Келесі сәтте сұңғақ бойлы, мүсінді, шоқша сақалды жігіт ағасы пайда болды.

– Жан досым – Атымтай, – деп таныстырды оны патша. – Өз есімім – Шәкизат.

Алжыған кемпірдің үңгіріне сапар шегуді өзім де жоспарлап жүр едім. Тек алыс жолға аттанып, аяқасты кешіккен Атымтайды күткен болатынмын. Жер-көкті шарлап, Сағадаттың дерегін таппағасын Алжыған кемпірдің қолындағы даңқы шыққан сұлу қыз сол болмасын деген ой көңіліме ұялаған-ды. Атымтай ол болжамымды бірден бекітті. Бірер күн шыда, Сағадаттан хабаршы келуге тиіс деп еді. – Шәкизат сәл жымиды. – Атымтай – өнері асқан атышулы сиқыршы. Сағадатты азат етуге бірге аттанбақ едік. Ал, не тұрыс. Жолға.

Нұрлыхан біраз әл жиып, ауқаттанып алғасын тұлпарларын ойнатып, үшеуі жолға аттанды.

– Кемпір бізді сақадай сайланып, күтіп отыр, – деді Атымтай, атын тебініп. – Ештеңе етпес. Алжыған кемпірден айламыз артылмаса...

– Сен оның темір екенін білесің бе, Шәкизат?

– Темір? Қайдағы темір?

– О, оның қызығы алда. Сәл шыда. Көресің. Әуелі...

Үшеуінің алдарынан аптап-демдері апталық жерді шарпыған алпауыт дәулер шығып, бұтақтала иірілген қарағайдай мүйіздері көк тіреп, жер жүзін жауып, қарсы лап қойды. Алайда, Атымтайдың сиқырының алдында дәулер дәрменсіздік танытты: жер-көкті жаңғыртырып, өгіздей өкіріп, бірінен соң бірі жер құшқан дәулер қақ айрылған қара жердің қойнауына сіңіп, біржола жоқ болды. Сарай алаңы дәулерден азат болған бетте у-сәлі сорғалаған тікенектерден тұратын қорған-қамал өсіп шықты. Атымтай оны да оқып, дем арасында жоқ қылды. Сол сәтте алдарынан сарай ашылған. Бірақ... сарайға жапсарлас орналасқан темір үй доп-домалақ жұмыртқаға айналып, дөңгеленіп тұр екен.

– Түсінікті, – деді аузы-мұрны жоқ отауды айналып шыққан Атымтай. – Алжыған кемпір, шық бері, – деді сосын. – Шықпасаң, Сағадатты босат.

– Шықпаймың, ал қайтесің, – деген шіңкілдеген дауыс шықты темір отадан. – Көрейік, күш сынасып.

Атымтай сарайға еніп, бір бума шөпті алып шықты. Шөптерге дем салып, тұтатқанда темір отау ортасынан қақ бөлініп, Сағадат сұлудың бұрымына жабысқан Алжыған кемпір жалп етіп, бері қарай атып шықты.

– Өй, есер неме, – деді ол, Атымтайды жерден алып, жерге салып. – Өз сиқырымды өзіме қарсы жұмсап, о несі-ей. Ойынның ондай шарты жоқ.

– Ойын ба, – Атымтай келемеждей күлді. – Тектен-текке обалына қалып, өз жаныңның рахаты үшін жазықсыз жапа шеккізіп, тасқа айналдырған сан мыңдаған адамдарды да ойын дерсің сен.

– Ол енді, – кемпір төмен қарады. Сосын кенет жалп етіп, тізерлеп отыра кеткен. – Тек... тасқа айналдыра көрме. Тасқа айналсам... адам жанынан да айрылып, өз бейнеммен де біржола хош айтысуға тура келеді. Ата-анам қайғыдан қан жұтып өледі ғой.

Бұл кезде Шәкизатпен амандасып үлгірген Сағадат бәрін Алжыған кемпірдің үңгіріне бастап еді. Нұрлы-ханның есіне кенет Ақерке берген Гүлсімнің айнасы түскен. Іс-әрекетіне есеп бере қоймаған ол өз-өзінен қалтасына қолын салып, айнаны алып шықты да, үңгірге бағыттады. Бұрын-соңды басынан кешпеген жұмбақ сезім бойын билеген. Беймәлім күш бағыттап, әмір беріп, дегеніне көндіріп тұрғандай.

Атымтай оған аңтарыла қараған. Өңінде – толқыныс.

Айнаны бағыттаған бетте үңгірдің аузын бітеген үйдей тас өз-өзінен ыдырап, уатылып, үңгірдің ішінен үйіліп-төгіліп, ірілі-уақты әртүрлі тастар атылып бері шығып жатты. Шыққан бетте бәрі адамға айналған. Дені – жігіттер. Ең соңғы болып қол ұстасқан қыз бен жігіт пайда болды. Бұл – Алжыған кемпір ғашық болған жігіт пен оның сүйген қызы еді. Екеуі бір-біріне албыртып, алабұрта қарайды.

– Бірге боламыз деп едім ғой, – дейді жігіт.

Кемпір екеуіне түнере карап, тісін шықырлатып, теріс айналды.

– Азаттық бер, – деді Атымтай, кемпірге. – Өзің де сол арқылы азаттық аласың.

– Жоқ, – деді кемпір. – Қинама. Одан да... өлгенім артық.

– Қорықпа, – деді Атымтай, кенет жұмсақ жымыып. – Енді ешқашан тат баспайды сені. Айықтың – мәңгіге. Ауру атаулыны ұмытасың енді.

– Рас па. – Кемпір өз құлағына өзі сенер-сенбесін білмеді. – Онда... келістім.

Осыны айтуы мұң, кемпірдің кеудесінен зыр етіп бір тас домалап түсті де, жиырмадан жаңа асқан жас жігітке айналды. Кемпірдің орнында, керісінше, жан-жағына әлсіз сәуле шашқан қызғылт түсті темір жатыр еді.

Барлығы жиылып, темірге таңдана үнілді.

– Тс-с, – деді Атымтай. – Сәл шыдандар.

Айтқандай-ақ, дем арасында қызғылт темірдің жанында көкшіл түсті екі бірдей ірі темір пайда болды.

– Алла жарылқасың, Атымтай. Алғысымыз шексіз саған, – деді көкшіл темірлердің бірі, жыбыр-жыбыр етіп, күңгірлеген күңгірт үнмен. – Айықпас кеселге шалдыққан қызымыздың дертіне дауа тауып, қатарына қосылуға мүмкіндік бергеніңе бас иіп, алғыс айтамыз. Мақсатыңа жет.

Соны айтты да, үшеуі де біржола ғайып болды.

Жиылған халық бір-біріне аңтарыла қараған.

Сағадат өзін үйи тыңдаған халыққа Алжыған кемпірдің тарихын баяндауға кірісті.

Атымтай болса, өз ойымен әуре.

– Айнаңды... бере тұршы, – деді ол кенет, Нұрлыханға жалт қарап.

Хақназар сөзге келместен төс қалтасынан сиқырлы айнаны алып, Атымтайға ұсына берді.

Айнаны алып, жұмбақ затты зерттегендей ғажаптана қараған Атымтайдың өңі кенет кұбылып жүре берді. Бір қызарып, бір сұрланып, дегбір-тағаттан айрылған сиқыршы алақандай айнаны кеудесіне, сосын маңдайына басып, қарадай тәу етіп, кұшырлана иіскеді.

– Бәсе, бірден сезіп едім, – деді сосын, күрсініп. – Гүлсімнің айнасы ғой. Нұрлыхан... оның айнасы сенде қайдан жүр? Қандай... қатысың бар оған?

Нұрлыханды бар зейінімен тыңдаған Атымтай ауыр күрсінді.

– Сен... өз өміріңді сең соққан балыққа айналдырып, жарық күнде қарадай адасып жүрсең, мең керісінше, бар өміріңді бір әйелдің жолына берген міскімін.

Гүлсімді алғаш сиқыршылар сайысында көрдім. Баһадүр ханның елінде, Таңшолпан ханым ұйымдастырып еді оны. Содан бастап жүрегімді бердім, мәңгіге. Міне, биыл он сегіз жыл, Гүлсімнен басқа әйел затына көз тоқтатып қараған емеспін.

Гүлсімге құда түсіп, жан-жүрегін ұсынған жүздеген патшазада, бекзадалардың арасында мен де болдым. Тандауы Ирек ханзадаға түскенін біліп, жүрегім қан жылады. Шын мәнінде... Гүлсімге лайық жан болса, бақыт тілеп, жайыма кетер едім, бірақ. Ирек Гүлсімнің қара тырнағына да татымайтын, екіжүзді бейшара, аяр пенде екенін көріп, біле тұрып, Гүлсімді оған көзім де, көңілім де қимады. Дегенмен, намыс па, көкірек-кеуде ме, ғашығымның үкімін білген бетте басқаларша әліптің артын бағып, сағым-үміттің алдамшы жетегіне ілесіп, есекдәмеге ерік бермей, нөкерлерімнің басын құрап, қосынымды жидым да, сол күні атқа қонып, еліме бет бұрдым. Ирек ханзада мен Гүлсім екеуі екі жаққа кеткені туралы хабар кейінірек жетті маған. Бақ сынауыма болар еді, бірақ дәтім бармады. Бір жағынан, намысым жібермеді.

Содан бері әйел затының бетіне қараған емеспін.

Бұл жалғаннан жалғыз өтуге бел буған жанмын.

– Алайда, айна, Гүлсімнің айнасы жүрегімді ерітіп жібергені. Нұрлыхан.

– Әу.

– Жиырма жылға жуық уақыт, Гүлсімді көрмегелі. Дидарласып, жүздесіп, көңіл құмарын қандырсам.

– Гүлсім де ескі танысын көргеніне қуанбаса, ренжи қоймас, – деді Нұрлыхан, қарадай толқыған Мәжнүннің көңілін аулауға күш салып.

– Рахмет! Толқыған көңілімді бекітіп, жаныма сенім құйғанына рахмет. Атандым, сенімен.

– Асықпа, – деді осы сәт қастарына келген Шәкізат.

– Сағадатты ата-анасымен қауыштырып, оларды да сиқырдың әсерінен құтқарып, қалпына келтіруіміз керек емес пе.

– Рас, – деді Атымтай, серпіліп. – Ондай болса, бөгелмейік. Жолға!

– Байқаймың, бауырым, саған қанат біткен-ау деймін, – деді Шәкизат, жымыып.

Атымтай қызарып, төмен қарады:

– Нұрлыхан... Гүлсімнің күйеу баласы екен.

– Енді сен... сонда аттанбақшысың ғой. Гүлсімге?

– Иә.

– Игіліктің ерте-кеші жоқ, Атымтай. Шешімің жөн. Сүйгеніңді бір көріп, жүздесудің өзі – теңдессіз ғанибет. Қаласаң, бірге аттанайық.

– Жоқ. – Атымтай жұмбақ жымыды. – Сағынысып көріскен сүйген жарыңнан айырар жағдайым жоқ, қарағым. Байқа, Сағадаттан айрылып... Сұлу қызға көз салатын жігіттер жетіп артылады. Тезірек той жасамасаң.

Шәкизат қарқылдап күліп жіберді.

– Жөн айтасың, шақшабас.

Алжыған кемпірдің сарайындағы бар қазына-байлықты өмірге қайта оралған адамдарға қалдырып, төртеуі сол күні суыт жолға аттанды. Беталыстары – Сағадаттың елі.

Тасқа айналған тым-тырыс, меңіреу патшалық көрген жанның көңілін құлазытқандай еді. Ата жұртының аянышты халін көріп, Сағадаттың көзіне еріксіз жас үйірілді.

Атымтай үн қатпаған қалпы алға озды. Қалғандары оның белгісіне үнсіз бағынып, ат басын бұрып, шаһардың сыртына шықты. Кенет... меңіреу патшалыққа жан бітіп, сылдырап бұлақтар ағып, арқырап аттар кісінеп, жасыл желекке бөленген ағаштар желкілдей бой көтеріп, қала іші тіршілік дүбіріне толып, бір-бірін жаңа көргендей қуана қауышқан адамдардың дауыстары естілді.

– Алға, – деді Сағадат. – Оны неге айтқанын өзі де білмей, жандәрмен қалаға атып кірген. Көзінде – жас. Қуаныш жасы. Алдынан шыққан Атымтайды елжірей құшақтаған қыз: – Екі дүниеде қарыздармын Сізге, – деді өксігін тыя алмай.

Атымтай оған ойлана қарады.

– Шәкизат досымның бақыты – менің бақытым, – деді сосын, ақырын.

Сағадаттың жүзі лап етті:

– Атымтай... Шәкизаттың бақыты маған байланысты болса, оның бақытына мен кепілдік бере аламын.

Сиқырдан құтылған қаланың тұрындары құтқарушыларын тікеден-тік тұрып, құдайдай көріп, шексіз қошамет-құрметпен күтті. Атымтайға, дегенмен, айрықша құрмет көрсетілді.

Арада апта өткенде Сағадат пен Шәкизаттың некесі қиылып, ұлан-асыр той жасалды. Қырық күнге созылған тойдан кейін жас жұбайларға бақыт тілеп, қонақжай шаһармен хош айтысқан Нұрлыхан мен Атымтай Баһадүр ханның еліне аттанды.

Құддыс хан мен Тауыс ханзада

Ақеркенің өзі түгіл көлеңкесіне өлердей ғашық Тауыс ханзада бірте-бірте, біртіндеп әл-тағаттан айрылып: "Ақеркенің жолында жаным құрбан" деп жынынан айрылған бақсыдай мең-зеңі шығып, мәңгіріп, өң мен түстің арасындағы бейдауа бір жындысүрей күйге бой алдыра бастаған.

Құддыс ханды бұл шынымен шошытып еді. "Япырау, кім ойлаған... Алтыншы әжесі – нағашы әжесі жын-данып өліп еді..."

– Балам, бұл махаббат басыңды жұтпаса игі, – деп күрсінген хан ұлын бұл бейдауа халден арылтудың

амалын жанұшыра іздеуге көшкен. Көкейін тескен тағы бір ой-себеп – Гүлсім еді. Өз қамын да ойлауда-тын Құддыс хан.

Екі рет қатарынан қыруар қазына артып, құдалық жібергенде жерге қаратып, Құддыс ханның маңынан жүрмейтінін ашықтан-ашық айтқаны өз алдына, ақыл-еркін сиқырмен бауламақ болып, сайысқа түскенде дүйім жұрттың көзінше жерге қаратып, сағын сындырып кеткен тәкаппар сұлу хан жүрегіне қанды кек болып қатқан еді. Гүлсімді қолына түсіріп, тәкаппар басын төмен игізіп, ақыл-еркін өз дегеніне көндіріп, бағындыру Құддыс ханның соңғы жылдары жатса-тұрса жанына жай таптырмайтын басты арман-мақсатына айналған. Ол ойына біртіндеп ұлы – Тауыстың уайымы жамалды.

Шайық құрастырған сиқырлы қондырғының жұмбақ сырына бой алдырып, Қасым хан беймәлім сапарға аттанғалы бері ол сұр жылан сахнаға шығар сәтті дегбір-тағаттан айрыла күткен. Бірақ... Бар үміті бір-ақ күнде көкке ұшып, тып-типыл күйреп, құрыды да кетті. Құддыс хан санын соққан. “Қап... Алдымды орай берді-ау мына Гүлсім.”

Салиха – Сұр жыланның көзі жойылғалы бері қарадай ұнжырғасы түсіп, бұл жалғаннан баз кешіп, нәр татпай, теріс қарап жатып алған Құддыс хан бірде түн ортасы ауа орнынан жау қуғандай атып тұрды.

– Сәт-сағаты соқты-ау деймін, – деді сосын, жан-жағына қаранып.

Ұрлана басып, сарайдың өзінен басқа жан баласы жуымайтын жер астындағы бөлігіне беттеген.

Жер астына түскен бетте жапалақша жарбиып, жалп етіп отыра кетіп, күбірлеп әлденені оқыған Құддыс:

– Шайық, – деді, дауысын шығарып.

– Хан ием, кешеден бері өзіңізбен байланысқа түсе алмай... – Шайықтың дауысы жер астынан шыққандай, күңгірлей естілді.

– Әй, Шайық-ай. Жаңа ғана жетті маған хабарың. Жә, не жаңалық?

– Жаңалық – басты бөгет – Нұрлыхан басы ауған жаққа қаңғырып, Тескен Тау асып, Алжыған кемпірдің үңгірін іздеп кетті. Аман-сау қайта оралып, елін табуы... қайдам.

– Қалайша... ол сапарға аттанып жүр?

– Ақерке.. шарт қойып...

– Бәсе... Енді, Шайық, екеуінің де басқан ізін аңди бер. Жазатайым көз жазсаң, – басыңмен хош айтыса беруіңе болады. Ертеңгілік сонда боламыз.

Шырт ұйқыда жатқан ұлын Құддыс хан жұлқылай оятты.

– Әй, Ақерке керек пе саған, жоқ па?

– Не болды, әке?

– Тұр, жолға аттанамыз. Жол-жөнекей түсіндірермін.

Баһадүр ханның елінің шекарасын Құддыс хан мен Тауыс, Шайық үшеуі аттай бір жыл аңдыған. Тумысынан тұрақсыз, осал Тауыс ханзада әбден үміті үзіліп, Ақеркеден біржола бас тартып, еліне қайта оралуға қанша жерден оқталса да, қаһарлы әкесінің қас-қабағынан қаймығып, қара қақпаны аңдуға мәжбүр болған.

– Гүлсім біздің осында екенімізді білмесе етті, – деді бірде Құддыс хан Шайықты оңгімеге шақырып. – Ел ішінде бекініп алғанына сол себеп болмаса.

– Қайдам, – деді Шайық, ұнжырғасы түсіп. – Күтейік. Кім біледі...

Сол күні түн ортасы ауа Шайық шырт ұйқыда жатқан Құддыс пен Тауысты оятып алды:

– Хан ием... Ақерке... шекараны аттап, ел шетіне шықты.

Ұйқысы шәйдай ашылған хан орнынан атып тұрды.
– Рас па? Онда... Гүлсім де қолға түсті дей бер.

Сүйген жары – Нұрлыханды ойлап, күн озған сайын бойын билеген сағыныш өртіне төтеп берер дәрмен таппаған Ақерке сабыр-тағаттан айрылып, сарыуайымға әбден берілген. “Беймәлім сапарға... бекер аттандырдым ба? Жазатайым... Иә, Аю мен Жолбарыс қорғауға тиіс, Күн-Ата да бақылаймын деген, бірақ...”

Түн ортасы ауғанша ұйқтай алмай, әрі-сәрі күй кешкен Ақерке бойын билеген белгісіз күшке еріксіз мойынсұнып, алтын жіппен әдіптеліп, асыл тастармен өрнектелген мақпал қамзолын желбегей жамылған қалпы сарайдан шыға берді. Беталысы – ел шеті. Нариманды қолынан ұстап тұрып, Нұрлыханды шығарып салған жерге барып, сүйіктісінің басқан ізін басқысы келген.

Жазатайым қауіп төнгенде белгі беретін ақ киімді әйел көз алдынан көлбең еткенде шырт ұйқыда жатқан Гүлсім кенет көзін ашып алды.

– Ақерке... деді де, әйел ғайып болды.

Гүлсім бірден Ақеркенің төсегіне ұмтылды. Бос. Жаңа ғана тұрғаны көрініп тұр.

“Түсінікті.” Қолына түскен киімді іле салған Гүлсім Ақеркенің ізін ала ел шетіне атып шықты.

Сіңлісінің соңғы кездері ұйқы-күлкіден қалып, қарадай жүдеуінің себебін жақсы білгенімен, қолдан келер қайран болмай, іштей қынжылатын да қоятын. Сағыныш дертіне дауа жоқ екенін ол жақсы білетін. Сонда да болса, жол-жөнекей өзін іштей жерлеумен болды. “Қап... Байланыс қабатын орнатпай. Бірден дабыл беретін. Сиқырға қарсы қорғаныс та қоймаппын. Қартайдым ба, не болды өзі?”

Өзін-өзі алдандырып, колқа-жүйесін қауып, қадамын тұсаған суық сезімге бой алдырмауға күш салған.

Ақеркенің жау қолына түскенін Гүлсім ел шетіне шыққанда-ақ аңғарған. Алайда, алды-артын аңдап үлгірмеді: көз алды қарауытып, бұлдырай берген. Келесі сәтте ол түйғынға айналып, темір торға түскенін бірақ бағамдады. Қатар тұрған тордағы түйғынды бірден таныған – Ақерке.

Құддыстың қуанышында шек жоқ. Алақанын ысқылап, жан-жағына қоқилана қараған хан сарайға келіп, ес жиып, ауқаттанған бетте түйғындар тұрған торларды алдырып, Гүлсімді Шайыққа аңдытып қойып, Ақеркені өз бейнесіне енгізіп, тордан шығарып:

– Таныс болыңдар. Менің ұлым – Тауыс ханзада, – деді, ұлын көрсетіп.

Жылдар бойы елесіне ғашық болған арман аруы көз алдында жарқ етіп пайда болғанда Тауыс ақыл-естен адаса жаздап, Ақеркеден көзін алмай, қадалып қарай берді.

Құддыс ханның көзі жыпылықтап жүре берді; қарсы алдында ай мен күндей нұрланып, Гүлсім тұр еді. Езуінде – жымыс. Ащы жымыс. Құддыс бірден торға қараған: бос.

– Маған сиқыр бөгет болмайтынын жақсы білесің, Құддыс, – деді Гүлсім, ханға тіке, тура қарап. – Сондықтан, әуре болмай, босат.

– Сиқыр саған бөгет емес, оның рас, – деді Құддыс, ойлы. – Сондықтан да, амал жоқ... – Соны айтты да, қолын сілтеді. Ақеркеге ойлана қараған Гүлсім де онымен бірге түйғын бейнесіне қайта еніп, торға қайыра қамалды.

– Қаппен қапта, – деп бұйырған Құддыс хан. – Сәл шыда, балам, – деді ұлына бұрылып. – Үш жылдан кейін екеуі де жібектей болып, айтқаныңа жүріп, айдағаныңа көніп, әр сөзіңе тәк тұратын болады.

Үшеуі аспан төріне көтеріле берді. Ғарыштын қиыр шетінде орналасқан шокжұлдызға жеткенде тұйғындарды тордан босатып, Ақерке мен Гүлсімді өз бейнелеріне енгізген Құддыс хан жұлдыздан ұшып шыққан бетте оны жан-жағынан шаң-тозаң, бұлтпен қоршап:

– Жоқ іздеушілерді әбден жаңылыстырдық, – деді тоқмейіл. – Баһадүр мен Нұрлыхан бұл жұлдызды жеркөкті шарлап, ғұмыр бойы издесе де таппайды. – Осыны айтып, аяқ астынан қасында пайда болған бойы бір қарыс ергежейліге бұрылды. – Басыңмен жауап бересің. Бұл жұлдызға жан баласы аяқ баспауға тиіс.

Ергежейлі үн қатпаған қалпы қолын кеудесіне қойып, басын иді.

– Жаман айтпай, жақсы жоқ, алда-жалда, – деді Құддыс, былай шыға беріп. – Тауыс, есінде болсың, Зура шокжұлдызының төртінші нысаны. Әйел жынысынан ғана құралған нысан бұл. Биліктеріне берілген жанның ақыл-ой, санасына тікелей әсер ету арқылы оны мүлдем басқа жанға айналдырып, өздері қалаған қалыппен қайта құйып шығарады. Бұл нысандағы үш күн, бірақ, жер бетіндегі үш жылға тең. Сондықтан, балам, үш жыл шыдауға тура келеді. Есесіне, Ақерке қолыңа тигенде басыбайлы күңіңе айналып, басқан ізіңе тәу етіп тұратын болады.

– Бұл... жұлдыздың тұрғындары да саған бағынышты ма? – Тауыстың үні тым күңгірт естілді.

– Ескі достарым деген жөн болар. Қиын сәттерде бір-бірімізге қол ұшын беріп тұрамыз. Екеуін де қандай қалыпқа салып, қандай адамдарға айналдыру қажет екенін түсіндіріп, тапсырма беріп кеттім. Қам жеме.

Гүлсім... Ақерке болмаса, оны мұнда жеткізу мүмкін болмас еді. Өз бейнесіне еніп, жол-жөнекей қашып

үлгілер еді. Өз сіндісін босата алмайтын болғандықтан келісті – амалсыз.

Сондықтан, саған рахмет, ұлым.

Атымтай Нұрлыханды таң атпай оятты.

– Жайсыз түс көріп, – деді ол, көңіліндегі күдігін жасыра алмай. – Қара құзғын мен күшіген күш біріктіріп. Ақерке мен Гүлсімді ақ түйғынға айналдырып, темір торға салып, ұрлап кеткен екен деймін. Темір тордан екеуін құтқаруға ұмтылып, жандәрмен ауа қармап, жанұшыра қол созып, құстай ұшып жүгіріп келе жатып, шошып ояндым.

– Айна, – болды Нұрлыханның аузына түскен алғашқы сөз. Екеуі жандәрмен сиқырлы айнаға үңілген.

Жүректері тас-төбесінен шыға жаздады. Гүлсім де, Ақерке де жоқ. Жым-жылас. Жер жұтып кеткендей. Баһадүрдің елінде де, Досым ханның елінде де. Ізім-қайым.

Атымтай айнаны қолына алып, ойға батты.

– Жер бетінде – жоқ. Астында да. Яғни... яғни демек, ғарышта.

– Қай жұлдыздан табасың оны. – Нұрлыханның үнінен шарасыздық аңғарылды.

– Табамыз. Сиқырлы айнаның арқасында. Сосын – ғарыштық күштердің.

Нұрлыхан үнсіз бас шайқады.

Сәлден соң барып Атымтай:

– Құддыс ханнан келген кер екен, – деді айнаға үңіле қарап отырып. – Ұлы – Тауыс ханзада екеуі Шайық сиқыршымен бірге ұрлаған. Ақ түйғынға айналдырып, жер бетінен ғарышқа алып шығыпты. Одан әрі...

Баһадүр хан да қызы мен қарындасын іздестіріп жатқан болар. Сонымен ақылдасқан жөн.

Күш біріктіріп, Құддыс ханның еліне аттанармыз.

– Нариманды құшағыма қыссам болды, – деді

Нұрлыхан, ауыр күрсініп. – Одан кейін ғарыштың қай түкпіріне болсын сапар шегуге бейілмін.

– Тоқта. Нариман – сенің елінде, Досым ханның жанында.

– Әкем оралып па?

– Иә. Ел тізгінін қолына алған Баһадүр хан елінде жоқ. Қазір... Қап тауының аржағында, Ақерке мен Гүлсімді іздеп жүр.

– Онда біздің елге аттанғанымыз жөн.

Нариман әкесін көрген бетте құлдырандай жүгіріп келіп, құшағына қойып кеткен.

– Әке, мен сені сағындым!

Ет-жүрегі елжіреп, көзінен жас ытқи жаздаған Нұрлыхан баласын құшағына қысып, шөпілдетіп бетінен сүйе берді.

Ұрпип өсіп кеткен әкесінің сақал-мұртымен ойнап отырып, Нариман:

– Әке, апам... жоқ, – деді, мұңын шағып.

Досым хан ұлы мен қонағынан өзіне мәлім жәйттерді жасырмады. Ақерке мен Гүлсімнің кімге, қалай қолды болғандарын білмейтіндерін де айтқан.

– Бар үміт-медеуіміз – тірі деген ой тек, – деді ол даусына діріл араласып. – Хандықты Нартайға тапсырып, мен де бірге аттанбақ едім, Баһадүр құдам кезектесіп іздейік, Нұрлыхан оралса, біріміз болмаса біріміз орнымыздан табылғанымыз жөн болар дегесін күте тұруға келістім.

– Ұрлаған – Құддыс хан, – деді Атымтай, даусы қарлығып. – Таң атпай сонда аттану қажет. Бағыт көрсетіп, жол нұсқар жолбасшы – Гүлсімнің айнасы. Жер бетінде оған жасырын жәйт жоқ. Тек... Құддыс хан сырын аша қояр ма екен.

Нұрлыхан мен Атымтайдың әңгімесіне қаныққасын Досым хан басын изеді.

– Иә, Құддыс хан арқылы қимылдау қажет. Басқа жол жоқ.

Таң қылаң бере Нұрлыхан мен Атымтай ат жалын тартып мініп, Құддыс ханның ордасына бет алды.

Сиқырлы айнаны бетке ұстаған екеуі бағыттан адаспайтындарына шәк келтірмеген.

Жер танабын қуырған тұлпарлар апталық жерді үш күнде алып, әне-міне дегенше Құддыс ханның елі де жақындады. Хан сарайының төбесі көрінгенде Атымтай Нұрлыханға бұрылған.

– Ал, Нұрлыхан, сиқыршылардың айқасын тама-шалауға даярлана бер.

Айтып ауыз жиғанша болған жоқ, қара жер өз-өзінен ойылып жүре берді. Сәл жымыған Атымтай күбірлеп дұға оқи беріп еді, жер қайыра жамалып, байырғы қалпына қайта келді. Аттаған сайын ойылған жерді Атымтай үздіксіз дұға оқып, қайыра қалпына келтірумен болды.

Сарайға жүз қадамдай қалғанда өзіне-өзі сенбеген Нұрлыхан көзін уқалап, қайта қараған. Сарай сырты қаптаған қаракұрым құбыжықтардан құрылған тірі қорғанға айналыпты. Иір-иір мүйіздері күннің көзін көлегейлеген дәулер жер жаңғырықтыра ақырып, бірін-бірі баса-көктеп, төніп келеді.

– Құддыс хан бізді қарсы алуға әбден дайындалған екең, – деді Атымтай. – Саспа. Іс тізгінін маған бер. Бұл құбыжықтардың түп-төркіні маған жақсы мәлім. – Соны айтты да, қынынан асыл тастармен көмкерілген, жалт-жұлт еткен қайқы қылышты суырып, алып шықты. – Бір өзі бір ханның қазынасына бергісіз қылыш бұл Қандыбалақ есімді дәу осыдан он жыл бұрын тетелес ағамды ұрлап кетіп, үш жыл бойы құлдықта ұстағанда арнайы соққан қылыш еді. Осының арқасында құтқарғанмын ағамды.

Құбыжықтардың алғы легі бұл кезде баса-көктеп, төніп келіп қалып еді. Үрейді ұшырған үндері жер жаңғырықтырғандай. Нұрлыхан еріксіз қылышына жармасты. ”Жастығымды ала өлейін.”

Атымтай үнсіз бас шайқаған қалпы қылышын сермеді. Сол-ақ екен, қаз-қатар тізіліп, бірін-бірі өкшелей жылжыған құбыжықтардың алғы лектері дем арасында жоқ болды. Қылышын оңды-солды сермеген Атымтай атынан түсіп, оны басынан асыра шыр көбелек айналғанда сарайды қоршаған құбыжықтар қорғаны бір-жола ғайып болып, болат қақпалар сыңғырлап ашыла берді.

Атына қарғып мінген Атымтай:

– Алға! – деді жанұшыра айқайлап.

Екеуі дем арасында Құддыс ханның сарайына еніп үлгірді. Іле-шала болат қақпа сарт етіп жабылды. Нұрлыхан еріктен тыс атының құйрығына қараған. Сау.

Жарқыраған хан ордасын аралап, екеуі ұзақ жүрді. Тым-тырыс. Қыбыр еткен жан баласы болсашы. Дегенмен, ордада адам бар екені бірден аңғарылады. “Міне, міне, жақын қалдың. Кел” деп шақырып тұрғандай.

Мұнара бейнелес жүз қабатты сарайдың ұшар басына көтерілгенде “ха-ха-халаған” дыбысқа жалт бұрылған Нұрлыхан басы айналып, құлай жаздады: басына хан тәжін киген бір-бірінен айнымайтын егіз адамдардан аяқ алып жүргісіз. Бәрінің де езуінде – есірік күлкі.

– Жан баласы жүріп көрмеген, бейсауат, бөгде жан ықылым заманнан аяқ аттап баспаған қорған-қамалыма баса-көктеп кірген алғашқы адамзат – сендер болдыңдар, – деді әлгілер, кенет күлкілерін тыйып. – Мақұл. Хош дедік. Шартымды орындай алсаңдар – аман-сау елдеріңе ораласыңдар. Орындай алмасаңдар – обалдарың өздеріңе.

Алдарында – жүз Құддыс. Нағыз Құддысты табындар арасынан. Тапсандар, жекпе-жекке шығып, ха-ха-ха, күш сынасармыз.

Бір-біріне үн қатпаған қалыптары ойлана қараған Нұрлыхан мен Атымтай сиқырлы қылыш пен Гүлсімнің айнасын суырып алып, жан-жақтан қаумалай қоршап, сарай ішін жаңғырық-күлкіге толтырған Құддыстарға бағыттады. Қылыш пен айнаның сәулесі түскен бетте жалған Құддыстар бірінен соң бірі жоғалып, өше берді. Біраздан соң сопиып ортада жалғыз Құддыс қалған. Атымтай сиқырлы қылышын басынан айналдыра бергенде басындағы тәжін жұлып алып, жерге тастаған Құддыс хан буға айналып, біржола жоқ болды.

Мызғымас берік камалдай көріп, ғұмыр бойы қорған тұтқан әкесі көз алдында ғайып болғанда өзегін қайғы өртеген Тауыс ханзада тығылып тұрған тасадан қылышын сермеп, атып шықты.

– Жекпе-жек! – деді көзіне қан толып.

– Бұл жолы – менің кезегім, – деді Нұрлыхан, Атымтайға бұрылып. Атымтай үнсіз басын изеді. Сонда да болса Тауыс Нұрлыханның қорғансыздығын пайдаланып, сиқырмен бір мақлұқатқа я болмаса жансыз жанға айналдырып жібере ме деп оған қарай елеусіз қылышын бағыттаған.

Бір-біріне атойлай ұмтылған екеудің оған назар аударуға мұршалары да болмады. Тауыспен күш сынаса жүріп, Ақерке мен Гүлсімнің қайда екенін бірнеше мәрте сұраған Нұрлыханға Тауыс жақ ашпады. Ақыры:

– Дәмесінің зорың, – деген келемеждеп. – Ақерке де, Гүлсім де жоқ – сендер үшін. Үзіңдер үміттеріңді. Мәңгіге. Сен... осы жерден... аман-сау аттанамын деп сенесің бе, Нұрлыхан, – деді сосың, моншақтай аққан терін сүртіп. – Жоқ. Әкемнің қанын өтетпей, тірі жіберсем, Тауыс атым құрысын.

Қылыштары морт сынған екеуі қолдарына найзаны алған. Найза да ақыры бір-біріне дарымай, шарт кетті. Қорамсаққа қол салып, мұнараны айнала жүріп, бір-біріне жебе жаудырған екеуі ақыр соңы бір де бір оғы қалмаған қорамсақтарын сілкіп тастап, садақтарын лақтырып жіберіп, аттарынан ырғып түсіп, бір-бірімен белдесуге кіріскен.

Жан алып, жан беріскен жанталас күрес үш күн, үш түнге созылды. Бойындағы бар күшін жиған Нұрлыхан өзіне омыраулай ұмтылған Тауысты жерден көтеріп алып, қайыра қағып жібергенде ол кеудесіне дейін жерге кіріп кетті. Демін енді ала берген Нұрлыханға:

– Өлтіріп кет! – деді Тауыс, қыр-қыр етіп. – Бүйтіп маскара өлімге берілгенше...

Нұрлыхан үн қатпаған қалпы оны жерден суырып алды. Сосын, қолына тағы бір қылышты ұстатқан:

– Соңғы рет күш сынасайық.

Қары талды ма әлде күш-қуаттан арылып, әбден әлсіреді ме, біраздан кейін Тауыстың қолындағы қылышы иіріліп барып, анадай жерге ұшып түсті. Сол-ақ екен, есірік, ессіз күлкіге бой алдырған Тауыс ханзада қынынан қанжарын суырып алып, болат сауытын айқара ашып, жалаңаш кеудесіне бойлата сұғып жіберді.

– Жау қолынан қаза тапқанша, өзімді-өзім жер жас-тандырайың, – болды оның соңғы сөздері.

Құддыс ханның жалғыз мұрагері өзін-өзі өмірден осылай айырды.

Сиқырлы айна мен қылыштың нұсқауымен сарай астындағы үңгірді ашқан екеуі үңгір ішінен топ-тобымен шығып жатқан мыңдаған жанды көріп, жағаларын ұстады. Бәрі де Құддыс ханның қаһарына ұшырап, әртүрлі мақлұқаттарға айналдырылған өз елінің тұрғындары мен жат жұрттық жолаушылар болып шықты. Нұрлыхан мен Атымтайды көріп, көз жастары сақалдарын

жуған үңгір тұтқындары азаттық алғандарына нанар-нанбастарын білмей, бірін-бірі құшақтап, билей берді.

Үңгірден соңғы болып шыққан ақсақалдардың бірі:

– Қол-аяқтары байлаулы қаншама қыршын қалды ғой. Оларды кім босатпақ? – деді айқайлап.

Нұрлыхан мен Атымтай үңгірге енгенде қу сүйекке айналып, қаңқасы қалған адамдар қайта тіріліп, байлап-маталған тұтқындар жылдар бойы еңселерін езген темір бұғаудан арылып, бойларын билеген ересен қуанышты жасыра алмай, көрген жанды құшақтап, сүйіп жатты.

Табысқан жүректер

Құддыс ханның еліндегі тұтқындар толығымен азаттық алғандарына көздері жеткен Нұрлыхан мен Атымтай өздеріне алғыстарын жаудырып, бата берген халықпен хош айтысып, жолдарын жалғастыру қажеттігін, жоқ іздеген жандар екендерін түсіндірген.

Болат қақпаның сыртына шыққан бетте көздеріне іліккен алғашқы жан... Баһадүр хан болды.

– Досым құдамнан шабарман жетіп, Құддыс ханның еліне бет алғандарыңды айтты, – деді ол, айран-асыр қалған екеуімен құшақтасып көрісіп.

– Жер бетінде – жоқ, – деді Атымтай, қамығып. – Аспаннан іздеуге тура келеді. Ғарыштың қай түкпірінен...

– Ассалаумағаләйкүм, ағайындар, – деген жарқын үн оның сөзін бөліп жіберді. Көз алдарында жарқ етіп пайда болған күлгін түстес керемет сұлу жігіт пен күміс түстес қабыршақ киім киген жігіт ағасына және қызғылт түсті алтын шашы күн сәулесіне шағылысып, қараңғы жерді жарық қылған ғажайып сұлу қызға үшеуі өз көздеріне сенер-сенбесін білмей, демдерін іштен алып, аңтарыла қарады.

Жігіт қолын кеудесіне қойып, сөз бастап кетті:

– Сіздер үшін біз ескі таныстармыз. Әрі – бейтаныстармыз. Ақеркенің жолбарысы мен аюын, құралайын естеріңізден шығара қоймаған шығарсыздар.

– О, оларды ұмытып...

– Сол аю, жолбарыс, құралай – біз.

– Сіздер...

– Әңгімені әріден бастап, өзімізді таныстырып өткен жөн болар. Үшеуміз де жер бетінен шексіз алыс қашықтықта жатқан бір-бір шоқжұлдызға иелік жүргізетін патшалармыз.

Бағзы заманнан арамызда бейбіт, тату қарым-қатынас орнап, туыстарға айналып кеткенбіз.

Жеті жыл бұрын үшеумізді Ғарыш Кеңістігін билейтін Әлемнің Әміршісі шақырып, Баһадүр хан мен Ақерке туралы айтты. “Сынақ сәті туып, қабырғасын қиындық қайыстырған жылдары Ақеркеге демеу, медет қажет болады. Ғарыш тепе-теңдігін сақтауға тікелей ықпал ететін жер бетіндегі санаулы, сирек жандардың бірі – сол Сондықтан да оны қорғау – парызымыз. Өз елдеріңнен өздеріңдей сенетін таңдаулы адамдарды аттандырғайсындар.”

Үшеуміз бірден бір-бірімізге қарадық. Шешімді де сол сәтте қабылдап едік. Ақеркеге жәрдем беруге өзіміз аттанбақ болып, бел буғанымызды естігенде Әлемнің Әміршісі:

– Онда – күндіз ғана Жерде боласындар. Түнде өз жұлдыздарыңа оралып, хандық құру қажет, – деді. – Қарауларыңдағы халықты басқарусыз қалдыруға болмайды. Жер бетіне аң бейнесінде түсуге тиіссіңдер. Ақеркемен орманда жолығасындар.

Біз бұл шартқа сөзге келмей келістік.

– Бала-шағасымен аттанған Аю ғана болды. – Жолбарыс сәл жымыды. – Құралай екеуміз басымыз бос,

бойдақ болғандықтан алды-артымызға қарайламай, сыбай-салтан жол тарттық. Бала-шағамнан қол үзбеймін деп қорбаңбай қиғылық салып, отырып алғасын, амал жоқ...

– Бала-шағалы болғанда көрермін сені, – деді Аю, – күміс түстес киім киген жігіт ағасы, зілсіз жымыып.

– Ақерке өзімнің ғарыштық егізім екенін сонда білдім, – деді Құралай.

Баһадүр жалт бұрылды.

– Қалай?!

Ғарыштық қонақтарды зейін қойып, ыждағаттана тыңдаған Атымтай сөзге араласты:

– Иә, Жерұйық... Ақерке Сізбен бірге сонда болып, өз халқымен жүздесіп қайтты ғой.

– Ақеркенің мәңгілік мекені – сол, – деді ішкі нұры жалт етіп бетіне шыққан алтын шашты ару. – Жер бетіндегі ғұмыры тәмамдалып, ақтық демін алғасын ол сонда аттанып, шексіз бақыт, шаттыққа толы мәңгілік ғұмыр кешеді. Сіз де, – Баһадүрге бұрылып, ол басын иді. – Жан жарыңыз – Таңшолпан ханыммен сонда табысасыз.

– Мен ше? – Нұрлыханның үнінен толқыныс пен абыржу аңғарылды.

– Сіз... ендігі өміріңізге байланысты Ақеркемен бірге болу-болмауыңыз.

Нұрлыхан ойға батып, үнсіз қалды.

Тыныштықты Аю бұзды.

– Досым хан да келді. Аттанайық.

Атымтай іштей әлдене деп күбірлеп, қолын сілтегенде көз жауын алып, жарқ-жүрқ еткен ұшқыш кілем пайда болды. Жетеуі бірдей кілемге отырған қалыптары ғарыш көгіне көтеріле берді. Ғарыш көгіне көтерілген бетте ұшқыш кілем ғайып болып, жолаушылар жұлдызша ағып, зымыраған ақ сағым – ақбоз арғымақтарға ауысты. Жылдық жерді демде алған

арғымақтар аспан төсіне бойлап, жұлдыздан-жұлдызға асты. Көз арбаған тіл жетпес таңғажайып тамаша сұлу көріністерге жан-дүниелерін ынтыға суарған жер адамдары өздеріне-өздері сенер-сенбестерін білмей, бойларын билеген беймәлім мұнар сезімге еріксіз бас иіп, берілумен болды.

Қарсы алдарынан кенет жарқыраған жұлдыз көрінді. Біртіндеп іріленіп, зорая келіп, ол көз қарықтырған ақшаңқан зәулім сарайға айналған.

– Әлемнің Әміршісі сүйікті қонақтарын қарсы алғандағы бейнесіне енген екен, – деді Жолбарыс, сарайға жақындағанда.

– Әлем Әміршісінің... бірнеше бейнесі бар ма? – Нұрлыхан таңданысын жасыра алмады.

– О, оның нағыз бейнесін көріп, біліп, тану тіпті де мүмкін емес. Өз бейнесін көрген жанның көзі қарығып, ақылынан адасуы мүмкін. Сондықтан да ол әр тіршілік иесінің даму деңгейіне, ақыл-сана, өлшем-өресіне сәйкес келетін бейнеге еніп, сол қалыпта қарсы алып, жүздесіп отырады. Мекен-тұрағының да бейнесі – басқа. Қазір ол да – жер өлшеміне сай бейнеде. Ал бізді шын көңілмен, қуана қарсы алып отырғанының белгісі – ақшаңқан, ақ түс.

Жер бетінен жеткен қонақтарын Әлемнің Әміршісі құшақ жая қарсы алды. Қос құда – Баһадүр, Досым хандармен төс түйістіріп амандасқан ол:

– Жер бетінде өз халқын асқан даналықпен басқара біліп, әділдікті ту етіп ұстап келе жатқан екеуің ғана, – деді оларға, ризалығын жасырмай.

Ақерке мен Гүлсімді ойлап, алаңдамаңдар. Амандық болса, қауышар сәттерің алыс емес. – Осыны айтып, қолын сілтегенде жарқ етіп жарық жанып, дөңгеленген мөлдір зат пайда болды. Дөңгелек зат дем арасында жыбырлаған жұлдыздар шоғырына толды.

– Міне, – деді Әмірші, мұнар-сағымға оранып, жарқыраған жұлдыздардың арасында жылтылдап тым көмескі көрінген шағын шоқжұлдызды нұсқап. – Зура шоқжұлдызы. Әйел жынысты тіршілік иелері ғана мекендейтін төртінші ғаламшарда қалдырып, жан-жағын сиқыр-дұғамен оқып, қоршап, бекітіп кеткен екен.

Әлемнің Әміршісіне алғыстарын жаудырып, жетеуі күш-қуат жиып, тыныққан бойда қанатты аттарды ерттеп мініп, Зура шоқжұлдызына қарай құстай ұшты. Аспан әлемін бес саусақтарындай білетін Жолбарыс, Аю, Құралай үшін нысанаға алған жұлдызды табу қиындық тудырмаған.

Мәссаған, безгелдек дегеннің кері, дегенмен, дйттеген жерге жеткенде келді: қанатты аттар шоқжұлдызға ене алмай, ауыздықтарын қарш-қарш шайнап, кері шегінгенде Атымтай үзбей оқыған дұғаның әсерімен шоқжұлдызды бұлт болып қоршаған сағым-мұнар сейіліп, алғашқы үш нысанды көктей өткен жоқ іздеушілер төртінші нысанға келгенде амалсыз тосылды. Жер жұтып кеткендей, өзі түгіл ізі де жоқ. Шоқжұлдызды шыр көбелек айналып, ақыр соңы арада үш күн өткенде Жолбарыс буалдыр сағымға оранған күлгін түстес домалақ дененің үстінен түскен.

– Осы! – деді Атымтай, жерден жеті қоян тапқандай қуанып. – Қарашы, Құддыстың қараулығын. Өзіме осында қайта оралуға жазбаса, басқа ешкім аша алмасын деп көлемін әбден кішірейтіп, құлыптап кетіпті. Ал, көне, көрейік.

Бірнеше сағат бойы әуреленген Атымтай ақыры амалсыз бас шайқаған:

– Қайран... дәрмен жоқ. Қандай сиқыр қолданғанын...

Бәрінің ұнжырғасы түсіп кеткен. Аспан тұрғындары ұн қатпаған қалыптары бір-біріне қарады. Құралай Баһадүрдің жанына келіп:

– Саспаныз, бір жөні болар, – деді ақырын.

Құралай Ақеркенің ғарыштық егізі екенін білгелі бері оған өз қызындай қарай бастаған Баһадүр әлсіз жымыды. Бойын билеген ащы күдікті білдіруге батпаған.

Кенет:

– Баһадүр хан, қызыңды үнемі желеп-жебеп, бөле-жала, жамандықтан қорғап жүрген ескі танысыңды ұмыттың ба, – деген Әлем Әміршісінің даусы естілді.

Дүр сілкініп, бойына күш-қуат құйылған Баһадүр көкке қарап, алақанын жайды:

- Е Алла, е Жаратқан, Жасаған Ием, Қыдыр бабаны жібере гөр бізге.

Сол-ақ екен, бүкіл әлем шұғылалы нұр-сәулеге бөленіп, тұманның тұтқынына айналған ғаламшар жарқырай ашылып жүре берді. Ғаламшардың шетінде Ақерке мен Гүлсімге күлімдей қараған ақ сақалды қарт тұр еді.

Құтқарушысын көрген бетте Гүлсім:

– Баба! Қыдыр баба! – деп айқайлап жіберді. – Аға, сен маған Қыдыр бабамен жүздесер сәт туады деп едің ғой. Бақыттымын. Енді өлсем, арманым жоқ.

– О дүниеге аттануға асықпа, – деді Баһадүр, қарындасын күлімдей құшағына қысып.

- Баба. Шексіз алғыс Сізге.

Бұл сөзді бәрі бірге айтқан.

Ұрпақтарына шексіз мейіріммен күлімдей қараған Қыдыр баба сол сәтте ғайып болды. Нұр-сәуле де біртіндеп өше берген.

Жүзін төмен салған Гүлсім:

– Атымтай, – деді ақырын, сиқыршыға бұрылып.

– Бір саған – бар өмірім садаға, – деді ол, жүзі алаулап.

– Ақерке, мені таныдың ба? – деген Құралай Ақеркені қапсыра құшақтай алды.

– Жаным-ау, сені танымағанда.

Әкесі мен Баһадүрдің жанында, Ақеркемен көзбе-көз кездесуге жүрегі дауаламай, қарадай мысы құрып, төменшіктеп, именіп тұрған Нұрлыханға Баһадүр:

– Бара ғой, балам, – деді ақырын.

Жанына жасқана жақындаған Нұрлыханды көргенде Ақеркенің гүл-нәзік ақша жүзі жан-жүрегін кернеген шексіз бақыт, шаттықтан алаулап жүре берді. Сүйгенінің көзінен өзінің кешірімге ие болғанын сезініп, жан-жүрегін жегідей жеген ащы күдігі сейіліп, үміт-самал көкірегіне ұялаған Нұрлыхан дауысы дірілдеп:

– Қалған ғұмырымды – ақтық демімді алғанша, тек саған, сенің бақытыңа арнаймын, Ақерке, махаббатым, жаным менің, – деді сүйген жарынан көз ала алмай, ынтыға, қадала қарап.

Жеңіл күрсінген Ақерке сүйгенінің құшағына құлай берді.

Атымтай мен Гүлсім өзара сыр шертісуде еді.

– Ер адамдардың арасында да адал жандар болады екен. – Гүлсім танданысын жасыра алмады. – Қанша жыл... күткенсің мені, Атымтай.

– Өзіңді көргелі бері ол жылдар сағымға айналып, біржола ғайып болды, – деді Атымтай, Гүлсімге ынтыға қарап. – Бір ғана өтініш-тілегім бар: енді менен бас тарта көрме.

Гүлсім үнсіз көз жұмған қалпы басын изеді.

– Гүлсім, расымен... келісесің бе?

– Неге, Атымтай?

– Маған... жар болуға. Мәңгілік жар болуға.

– Ағамның батасын алғанымыз жөн болар.

– О, Гүлсім...

– Ақерке, – деді Құралай, күлім қағып. – Ғарыш төріне жолың түскенде мәңгілік мекенің – Жерұйыққа ат басын бұра кеткенің жөн болар. Халық саған арнайы сәлем

жолдап еді. Сіз де, - ол Баһадүрге қарап, басын иді. – Келешек мекеніңізді көзіңізбен көрсеңіз. Осы тұрған бәріңізді Ақерке екеуміздің атымыздан Жерұйыққа шақырамын. Той тойлап, қуаныш-шаттыққа кенелетін кез келді-ау деймін.

– Жан иесі атаулы көзімен бір көруді арман ететін Жерұйыққа жолымыз түссе. – Аю мұртын ширатты. – О, ол дегенің...

Бәрі бірден дабырласып, жол қамына кірісті.

Өзіне үздіге қараған Нұрлыханға сүйеніп, бақыт шуағына бөленген Ақерке:

– Нариман болса, - деген.

– Нариман? – Жолбарыс пен Аю бір-біріне қарады.

– Апа! Әке! – деген дауыс естілді кенет. Ақерке мен Нұрлыхан бар әлемді ұмытып, өздеріне қарай құшақ жая жүгірген ұлдарына тұра ұмтылды.

– Рахмет! – деді қуаныштан көзіне жас толған Ақерке ғарыштық достарына алаулаған жүзін бұрып.

– Арзымайды, – деді екеуі, күлімдеп.

Гүлсім мен Атымтайдың некесі Жерұйықта қиылып, асыл тастардан қаланған бақыт мекені – Арман қала бірнеше ай бойы қатарынан той-думан, мереке-жырға бөленіп, шаттық шуағына үздіксіз шомылумен болды.

Күйеу жігіт пен қалыңдық:

– Бізден бақытты жан жер-көкте жоқ, - деді қуаныштарын жасырмай.

Бірақ, олардан да бақытты адамдар бар еді. Ақерке мен Нұрлыхан, Нариман болатын олар.

Аю мен Жолбарыстың жұлдыздарында болып, сыйқұрметке бөленіп, аунап-қунаған қонақтар Жерге оралмас бұрын Әлем Әміршісіне барып, жүрекжарды алғыстарын жеткізді.

– Келер жылы осы уақытта – тура бір жылдан кейін Құралай екеуміз үйленбекпіз, – деді Жолбарыс,

қоштасарда. – Келіңіздер. Жер мен көктің арасы аңыз етіп айтып жүретін елде-жұртта жоқ керемет той жасамақпыз.

– Ой, мақтаншақ. – Құралай қысыла күлімсіреді.

– Әрине, – деді қос құда – Баһадүр хан мен Досым хан, екеуіне сүйсіне қарап. – Тойды осында бастап, Жерде жалғастырамыз. Бүкіл әлем біздің достығымыз бен сүйіспеншілігімізге куә болсын.

– Құттықтаймын, – деді Ақерке, Құралайды елбірей құшағына қысып, бал-бұл жанған бетінен мейірлене сүйіп. – Жолбарыс – сенің сыңарың, шын мәнінде.

Ақерке мен Нұрлыхан әлемдегі ең бір үлгілі де шексіз бақыт, шаттыққа толы отбасының иелері болды. Нариманнан кейін де көрген көздің жауын алған, жан-дүниесінің кіршіксіз тазалығына ақыл-естен адастыра көз тартқан керемет көркі сай азды-көпті алты бірдей бүлдіршін сүйіп, бір өздері бір қауым елге айналған.

Ақеркенің басқан ізін сүюге даяр Нұрлыхан сүйген жарының теңдессіз сұлулығына жан-дүниесінің шексіз тазалығы мен дархандығы сай екеніне әрдайым тәнті болып, бұл өмірде оны өзіне жолықтырған Аллаға шүкіршілік етумен өтті.

Екі елдің тізгінін қатар ұстаған данышпан хан мен дана ханымның қол астындағы халық қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған жерұйық заманды бастан өткеріп, өз әміршілерін әрдайым мақтан тұтып, басқан іздеріне тәу етумен болды.

Ғарыштық достарымен байланыстарын үзбеген Ақерке мен Нұрлыхан өз ұрпақтарына Аспан Көгіне – жайнаған жұлдыз шоғырларынан тұратын тылсым әлемге деген шексіз сағыныш-махаббатты мұра етіп қалдырып еді.

СЫБЫЗҒЫ

Баяғыда бір ханның қызы болыпты. Сұлулығы соншалық, жан иесінің жүрегін жаулап, жарқ-жүрқ етіп шыққанда күннің көзін тұтылдырады екен.

Бірде ол таңғажайып, тамаша түс көреді. Түсіне аппақ нұрға малынып, шұғыла шашқан ақ киімді әйел еніп, көріп көз тоймас керемет жүзікті көрсетеді. Жүзіктің жан жағы лағыл таспен көмкеріліп, қақ ортасында жарқырап көздің жауын алған гауһар тас орнатылған екен. “Осы жүзікті сыйға тартып, сырын ашқан жігіт қана саған жар бола алады” деп әлгі әйел ғайып болыпты.

Хан қызынан үміткер ханзада, сұлтандар мен байманап, мырзалардың талай рет тауандары шағылып, келген іздерімен кері қайтуға мәжбүр болса керек. Алайда, оның өзіне жер-көкте жоқ ғажайып жүзік сыйлаған жігітке ғана жар болам деген уәдесін құлақтары шалған бетте көңілдерінде үміт оты қайта тұтанған жүздеген жігіт ең әдемі, ең асыл деген жүзіктерін алып, хан сарайына қайта ағылады. Инжу, жақұт, зүбәржатпен көмкерілген көп жүзіктің бір де бірі ханшаның көңілінен шықпайды. Түсінде көрген жүзікке ең болмаса бірі ұқсасашы...

Сол хандықта тапшылықтың тауқыметін тартумен келе жатқан шал мен кемпір өмір сүріпті. Екеуінің көз қуанышы, көңіл жұбанышы – көздерінің қарашығындай жалғыз ұлдары бар еді. Шыр етіп жерге түскелі бері жоқшылықтың зардабын тартқанына қарамастан, ол ашық-жарқын, жайдары, ақкөңіл де кеңпейіл болып өсіпті. Қайда жүрсе де, қолынан сызылған сыбызғысын тастамайды екен. Тұңғыық ойға батып, түңілген сәттерде ата-анасының көңілін аулап, сыбызғы ойнаса, қамкөңіл қарттар еңсені езген ауыр ойлардан айығып, жадырап жүре береді екен.

Жазмышқа не шара? Таң бозынан тұрып, қой өргізген жігіт бірде ауыздықпен алысқан ақбоз атқа мініп, дала еркесі – ақбөкеннің ізіне түскен хан қызының ай дидарын көріп, ғашықтық дертіне шалдығады. Жатса-тұрса ханшаны ойлап, ұйқы-күлкіден айрылған жігіттің сыбызғысы да жабырқау тартып, сай-сүйекті сырқыратқан небір мұңды әуендерді сызылтса керек. Ханшаны көзінің қиығымен болсын бір көруді аңсаған асық жігіт хан сарайынан көз алмай, ғашықтық жырын төгілтіп ойнай береді. Ойға батып, мұңды әуенін сызылтып отырған ол бірде ұзындығы бір қарыс таяғына сүйеніп, өз әуенін елти тыңдап тұрған құртақандай ергежейліні көріп, таң-тамаша қалады. Таңданғаны соншалық, сыбызғысы қолынан түсіп кетсе керек. Ол есін жиғанша ергежейлі еңкейіп, сыбызғыны алып, жігітке ұсынады да:

– Тағы ойнашы, – деп өтінеді.

Жігіт сөзге келместен сыбызғысын алып, ойнай жөнеледі. Өз әуеніне өзінің еліткені сондай, жайылып жүрген қойларын мүлдем естен шығарады. Тіпті қас қарайып, ымырт үйірілгенін де аңғармайды.

– Бір жасап қалдым ғой, – дейді оған ергежейлі. – Мұндай әсем әуенді өмірі естіген емеспін. Сыйға – сыр, сыраға – бал. Енді мен сені сый-сияпатқа бөлеп, қонақ етпей жібермеймін. – Осыны айтып, ергежейлі таяғымен жерді түртуі мұң, жер ортасынан қақ айрылып, екеуі көріп көз тоймас керемет көркем әлемнен бірақ шығады.

– Бұл – менің жер асты патшалығым, – дейді ергежейлі жігітке. – Қанша жатып, қонақ болсаң да өз еркін.

– Ата-анам іздейді ғой, – дейді жігіт, мазасызданып. – Қойларым да қараусыз қалды.

– Ол жағын ойлап, уайым жеме, – дейді ергежейлі жымыып. Сол сәт оның орнында ақ сақалы белуарына түскен нар тұлғалы, қызыл шырайлы қарт пайда болады.

– Мен – жер асты патшалығының билеушісімін. Сонымен қатар, – ол қуақылана жымияды. – Сенің кіндік әкеңмін.

Жігіт таңданысын жасыра алмайды.

– Ата-анам маған сіз жайлы айтқан емес.

– Уақыты жеткенде өзім айтамын деп, олардан саған мен туралы айтпауды өтініп едім. Ал енді құлақ салып, әр сөзімді мұқият тыңдағайсың.

Ата-анаң қырық жыл перзент көрмей, Алладан тілегені бір шикіөкпе болып еді. Мойындарына бұршақ салып, әулие-әнбие атаулыны адақтаған ата-анаң Баба Түкті Шашты Әзиздің басында түнеп жатып, Алладан аян алады. Ол кезде елді билеген хан қазіргі Сарыхан емес, сенің әкең – Бурахан еді.

– Алла сендерден сырт айналып, бір перзентке зар еткенінің себебі – Алла берген бақ-дәулетті көтере алмай, тәубаларыңды ұмытып, қарапайым халықты зар жылаттыңдар. Күнәларыңды жуып, тілеулеріңді қабыл етудің жалғыз жолы бар.

Көзіңе алғаш іліккен жанға өз қолыңмен тәжіңді кигізіп, тағыңа отырғызып, фәни жалғанның алдамшы байлығынан баз кешіп, кедейшіліктің, жоқшылықтың қамытын өз еріктеріңмен мойындарыңа ілсеңдер ғана Алла сендерді жарылқап, перзентті етеді, – дейді оларға аян берген Жәбірейіл періште.

– Алланың әміріне құлдық, – дейді хан мен ханым, бастарын иіп.

– Ертең ертемен жолға шығып, елге қайтыңдар. Ел шетіне іліккенде алдарыңнан қырық құрау шапанының жыртығынан күн көрінген қайыршы шығар. Тағыңды соған беріп, қайыршының аса таяғы мен жыртық дорбасын алып, кері қайтқайсыңдар. Жүз күншілік жолды жаяу өтіп, Қап тауының түбіне жеткенде сылдырап ағып жатқан мөлдір бұлақты көресіңдер. Сол бұлақтың түбінде

өсіп тұрған шие ағашынан шоқ жемісті үзіп жеп, бұлақ суынан қанып ішіп, бөгелмей кері қайтындар. Тоғыз ай, он күн өткенде Алла тілеулеріңді беріп, ақылына көркі сай, алтын айдарлы ұл тауып, бақытқа кенелесіндер, – деп періште ғайып болады.

Хан мен ханша періштенің айтқанын бұлжытпай орындап, таң сәріде елдеріне бет алады. Алдарынан алғаш шыққан қайыршыны таққа отырғызып, өздері соның аса таяғы мен ала дорбасын алып, Қап тауына жетеді. Осы жерде дамылдап, шоқ жүзімді үзіп жеп, бұлақ суынан шөлдерін қандырғасын бөгелмей, кері қайтады. Ел шетінен қараша үй тігіп, аңдарын аулап, өлмес күндерін көріп жүре береді. Араға аттай тоғыз ай, он күн салып, Сұлушаш ханым толғатып, ақылына көркі сай алтын айдарлы ұлды дүниеге әкеледі. Алланың әмірімен мен сол түні сіркіреген жаңбырдан қорғалап, пана сұраған қайыршының бейнесіне еніп, Бураханның қараша үйінің есігін қағып едім. Қуаныштары қойындарына сыймаған ата-анаң менен өз балаларына өкіл әке болуды өтінген еді. Көзіңді ашқалы бері ойнап келе жатқан сыбызғың – менің сыйым. Қоштасарда мен ата-анаң сен ержетіп, оң-солыңды танығанда осы сыбызғы арқылы тауып алатынымды айтып едім, – деп Жер асты патшалығының әміршісі әңгімесін аяқтайды.

Жер асты патшалығында жігіт бір айдай аунап-қунап, құрметті қонақ болады. Жер астының таңдай қақтырар таңғажайыптарын тамашалап, небір асыл тастар жиылған жер асты қоймаларын емін-еркін аралап, оларды күзетуші ергежейлі – гномдардың асыл тастар жайлы әңгімелерін еліте тыңдайды. Ал патша болса, кіндік баласының сыбызғысын ертелі-кеш тыңдаудан еш жалықпайды.

Күндер өстіп өте береді. Алайда, ата-анасың, сүйген жарың ойлап, тыным-тағаты таусылған жігіт тықыршып,

жер бетіне асығады. Оның ойын айтқызбай-ақ ұғынған Жер астының әміршісі жігіттің өз еліне оралуына келісімін беріп, Жер асты патшалығынан қалаған қазынасын алуға рұқсат береді. Жігіт оған өзінің ғашық жары жайлы айта келіп, хан қызы түсінде көрген ғажайып жүзікті беруін өтінеді.

Сол сәт оның көз алдында жан-жағын лағыл таспен көмкеріп, қақ ортасында гауһар тас орнатқан алтын жүзік пайда болады. Жүзіктің көркемдігі соншалық, көрген жан көзін алуы мүмкін емес-ті.

– Жер бетіне шыққанда жер қайыстырған қалың қолды көресің. Сарыханның сұлу қызына ақыл-естен адаса ғашық болып, қыз көңілі өзіне бұрылмағасын оны берсе қолынан, бермесе жолынан деп, ақ білектің күшімен, ақ найзаның ұшымен жүрегің жаулап, жеңіп аламын деп, өз қаруының күшіне сеніп, дандайсыған шекаралас жатқан көрші елдің ханы сенің еліңе қарсы соғыс ашуда. Қан майданның қызған сәтіне тап келерсің. Құлағыңа: “Жекпе-жек! Жекпе-жек!” деген үн шалынар. Міне, сол кезде сыбызғыңды алып, бірінен-бірі өткен әсем әуендерді құйқылжытып ойнай бергейсің, – деп Жер астының әміршісі жігітті жер бетіне жеткізіп салады.

Айтқандай-ақ, жігіт күннің көзін тұтылдырған қалың қолдың қақ ортасынан шығады. Мұздай темір құрсанып, зор даусымен жер-көкті жаңғырықтырған сарбаздардың бірі:

– Жекпе-жек! Жекпе-жек! – деп найзасын оңды-солды сермеуде.

Сол-ақ екен, жігіт еріктен тыс сыбызғысын аузына апарып, ойнап қоя береді. Жан-жүректі балқытып, тұлабойды еріткен әуезді саздар төгілді-ай дерсің! Жаңа ғана жауар бұлттай түнеріп, бірін-бірі қырып салуға даяр тұрған сарбаздар сыбызғының әуеніне елітіп, қолдарындағы қаруларының қалай жерге түскенін де

байқамайды. “Жекпе-жек!” деп найзасын сермеген сарбаз атынан ырғып түсіп, қаруларын жан-жаққа лақтырып:

– Соғыс, айқас атаулының аты өшсін! Бейбітшілікпен теңесе алар не бар бұл әлемде! – деп сыбызғышы жігітті қапсыра құшақтап, бетінен сүйе береді. Оны көрген сарбаздар аттарынан түсе салып, дөңгеленіп би билеп кетеді. Қыз жүрегін жаулаймын деп сарбаздарын қарақұртша қапдатқан даңғой хан жаңа ғана атарға оғы болмай тұрған Сарыханды қолтықтап, қосыла билеп кетеді. “Керемет! Расында, соғыс, қантөгістің не қажеті бар. Осындай өнер тұрғанда... Бәрін де бейбіт жолмен шешуге болады ғой. Ханша мені қаламаса, амал нешік. Өз елімде де ай мен күндей сұлулар жетіп артылады” деп арасында тәубасына келіп те қояды.

Ай түстес арғымағына мінген Сүмбілшаш ару да осында еді. Буын-буынды еріткен әсем әуенге еліткен ол сыбызғышы жігіттің жанынан қалай шыққанын да аңғармайды. Кенет, оның көзі сыбызғышының саусағындағы жүзікке түседі.

– Әке! – деп айғай салады ол, қуанышы қойнына сыймай. – Мен өзімнің жан жарымды таптым! – Осыны айтып, жігітті қолтықтап, әкесіне қарай алып жүреді. – Міне! – дейді сосын. – Мен іздеген жүзік! Осы жүзікті сыйлап, сырын ашқан жігіт қана саған жар бола алады деп еді түсімде көрген періште.

Жігіт бір сәтке де ойланбастан жүзікті алып, қыздың саусағына кигізеді:

– Әлемдегі аруларды лағыл тасқа теңесек, солардың қоршауында ай мен күндей жарқырап, көзге түсер гауһар тас – Сен емессің бе! – дейді ол сүйгеніне.

– Дәл таптың! – дейді Сарыхан, ризалығын жасыра алмай. – Қызымның бақытынан артық ештеңенің қажеті жоқ маған. Күйеу балам хан бола ма, қара бола ма –

бәрібір. Өзім де кезінде қарадан шығып, хан болғанмын. Ал қырғын соғыс – қантөгісті сыбызғының әуенімен тыйған жігіт тегін болмас.

Кенет бүкіл әлем көз қарықтырған аппақ нұрға бөленіп жүре береді. Ақшаңқан қанаттарын қағып, аспаннан түскен періштені көріп, бәрі қоғадай жапырылып, бас иеді.

– Алланың әмірімен, сен, Сарыхан, қарадан ханға айналып, таққа отырып едің. Өз еркінмен тақтан түсіп, хандықтың мұрагері – Бураханның жан дегенде жалғыз ұлы – Нұрланға ел билігін тапсырар кезің жетті! – дейді ол саңқ етіп. – Ендігі жерде сенің қызың – Сүмбілшаш пен Нұрлан екеуі бірігіп, хандық құрып, ел билейтін болады.

– Алланың әміріне құлдық, – дейді Сарыхан.

Осы сәтте ауыздықпен алысқан алты арғымақты парлап жегіп, алтынмен апталып, күміспен күптеліп, анадайдан айқайлап көзге шалынған керемет көркем күйме көрінеді. Көзді ашып-жұмғанша алаңға жеткен күймеден Жер асты патшалығының әміршісі, Бурахан мен Сұлушаш ханым шығады.

Халық оларды қошаметтей қарсы алып, Бурахан мен Сарыхан төс түйістіріп амандасады.

– Ал, не тұрыс, – дейді Жер асты патшалығының әміршісі. – Той қамына кіріспейміз бе. – Осыны айтып, ол Сүмбілшаш пен Нұрланды құшағына алып, салтанатты түрде күймеге әкеліп отырғызады.

Сыбызғышы Нұрлан өстіп аңсаған арманына жетіп, сүйген жары – Сүмбілшашқа қосылып, ел билігін қолына алыпты. Ел арасында кикілжің, келіспеушілік туа қалса, ол сыбызғысын қолына алып, ойнай жөнеледі екен. Сыбызғының үні шықса, халық дау-жанжалды ұмытып, татулық пен ауызбірлік қайта орнайды екен. Ақкөңіл де әділ хан мен ай мен күндей ханымды халқы мақтан етіп, сыйлап өтіпті.

Ал Жер асты патшалығының әміршісінің кіндік баласына үнемі қамқор болып, көмекке келіп отырғанын айтпаса да болатын шығар.

АЙ АРУЫ

Ауыл шетінде мәрмар тастан қашалып салынған биік те әсем үй тұратын. Үй иесіз еді. Маңына жан жуымайтын. “Сиқырланған үй”, – дейтін бәрі. “Сиқырланғаны несі? Не сиқыры бар бұл үйдің?” деп сұрадым әжемнен. “Иесі қайта оралғанша ол жаққа аттап басуға болмайды, - деді әжем. – Дұғаланған үй ол Жан-жағын айналдыра елу адым жерге дейін шеңбер сызылған. Шеңберді аттаған адам ғайып болып, із-түзсіз жоғалып кетеді.” “Сен де сиқыршы емессің бе? – Таңданысымды жасыра алмадым. – Жұмбақ үйдің сырын ашуға өнерің жететін шығар.” “Ол жұмбақтың шешілуіне көп қалған жоқ, - деді әжем, қулана жымыып. – Ал саған айтарым, әлемдегі ең сұлу қызға қосылғың келе ме?” “Келеді, әрине”, - дедім ойланбастан. “Ол үшін сен қайтпас-қайсар, батыр да батыл болып ер жетуге тиіссің”.

Жылдар жылжып өтіп жатты. Мен бұлшық еттерім бұлт-бұлт ойнаған батыр да балуан жігіт болып ержеттім. Ал жұмбақ үй сол қалпы қаңырап бос тұра берді.

Бір күні таңертең есік алдына шыққанда көз қарықтырған жарық нұрға шыдай алмай, көзімді қалқалай бердім. Әрең деп жүзімді бұрғанда көргенім – дұғаланған үйдің айшықты терезесін айқара ашып тастап, күміс сәуле шашқан шашын төгілте тарап отырған ару болды. Сұлулығына қайран қалғаным соншалық, аузым ашылып, көзім жұмылып, сілейіп қалыппын. Сол сәт:

– О, Ару оралыпты ғой, – деген әжемнің үні естілді.

– Ару? – Әжеме таңдана қарадым.

–Иә. – Әжем сәл жымыды. – Қазір барсаң, үйдің жан-жағын қоршаған халықты көресің. Оларға қарамай, іркілместен қақпаны ашып, үйге енгейсің.

Көзді ашып-жұмғанша мен дұғаланған үйдің алдында тұрдым. Үй маңы қарақұрым халық. Бәрінің көзі аруға қадалған. Алайда, елу адым жерден әрі аттауға ешкімнің батылы барар емес. Мен оларға қарамастан, қақпаны ашып, үйге ендім. Сол қалпы арудың алдына барып, қолымды кеудеме қойып, бас иіп, сәлем бердім.

– Армысың, ер жігіт! – деген сөздермен қарсы алды мені Ару.

Сол-ақ екең, қорқынышы сейілген халық үйге қарай лап қойды. Ару бәрін ашық қабақпен, жайдары қарсы алып, қонақ етті. Ауылдың бар адамдары жиналған ұлан-асыр той үш күн, үш түнге созылды. Тойдың ең құрметті қонағы кім болды дейсіз ғой? Менің әжем.

Той бітіп, жұрт тарқарда ауылдың көнекөз қарияларының бірі Толыбай ақсақал сөз алды:

– Туған үйіне қайта оралып, бізбен қауышқаныңа қуаныштымыз, – деді ол – Ауылдастарыңның көкейінде жүрген қалау-тілегін саған жеткізу маған жүктеліп отыр. Көңілің ұнатқан бозбаланы таңдап, тойды тойға ұластырсақ.

– Тілегіңізді қуана қарсы алар едім, – деді Ару, қолын кеудесіне қойып. – Бірақ... Бір көргеннен кімнің алтын, кімнің жез екенін айыру қиын ғой. Рұқсат етсеңіздер, бәріне ортақ шарт қойсам деймін.

– Қоя ғой, шырағым. – Толыбай ақсақал кеудесіне түскен сақалын маңғаздана сипады.

Ару жүзі жайнап, жиылғандарды шолып өтті.

– Мен тек тал шыбыққа атша мініп, Айға ұшып барып, ай адамдарының арасында жарты жыл өмір сүрген жігіттің ғана жары боламын.

Мұны естігенде ұнжырғам түсіп кетті.

Тым-тырыс. Ұшқан шыбынның ызыңы естілгендей. Алайда, Арудың шартын қабыл алмасқа амал бар ма?

Тыныштықты Толыбай ақсақал бұзды.

– Жарайды, балам, – деді ол, жөткірініп. – Арамыздан сенің талабыңа сай ер жігіт те табылар.

Құлағының түбінен әжем: “Арудың талабын орындаймын деп уәде бер” деп сыбыр еткендей болды. Сол-ақ екен, орнымнан атып тұрып:

– Мен шартыңызды орындаймын, – дедім Аруға. Өз сөзіме өзім, дегенмен, сенер емеспін. Мен емес, басқа біреу айтып тұрғандай.

Ару үнсіз басын изеді.

Құптағаны.

Толыбай ақсақал алақанын жайып, батасын берді.

Әжем мені күлімдей қарсы алды.

– Ару – сенің атастырған қалыңдығың, – деді ол, салған жерден. – Дегенмен, сенің өзіне лайық, лайық емес екенінді білу үшін, осы сынақты әдейі ұйымдастырып отыр. – Осыны айтып, әжем маған солқылдаған көкөрім шыбықты ұсынды. – Бұл саған Айға жетуге мүмкіндік береді. Айға барып жеткеннен кейін сенімді көмекшіңе, желеп-жебеушіңе айналуға тиіс. Бұл тегін шыбық емес. Қажет сәтте ол кез-келген қаруға айнала алады. Ал егер аяқ астынан ғайып болса – таң қалмағайсың. Іздегенде ол қасыңнан табылады. – Сосын әжем шыбықты көлденең ұстап, күбірлеп әфсуиін оқып, үшкіріп барып, маған ұстатты. – Ал, жолың болсын.

...Айға мен көзді ашып-жұмғанша ұшып жеттім. Айналама көз салсам, шымқай күлгін түсті ғажайып теңіздің жағасында тұр екенмін. Әжем берген шыбығым екіжүзді алмас қанжарға айналыпты. Қауіп төнгенін бірден ұқтым. “Дайындал” деп ойладым іштей, қанжарымның сабын қыса түсіп. Ой қорытып үлгіргенімше

болмады, құлақ жара ақырған алапат үн естілді де, толқыған теңізден бұрын-соңды көрмеген алып құбыжықтың қарасы көрінді. Жан-жағын асықпай шолып шыққан ол маңдайының қақ ортасында орналасқан қызыл көзінен от шашып, маған тап берді. Мен де белді бекем буып, даяр тұр едім. Алладан қолдау тілеп, сиынып алып, құбыжықпен айқасқа кірістім де кеттім. Алғашында мені екі бұрап, бір мыти салмақ болған құбыжық қанжардың біраз “дәмін татып”, үсті-басы қанжоса болғанда шындап ашуына мінді. Шара таусылып, тығырыққа шындап тірелдім. Сол сәтте өзім ертегілерден талай оқыған айла есіме сап ете қалғаны. Мен құбыжықтың көзін ағызып түсірсем ғана оны жеңетінімді ұқтым. Әйтпегенде, күнім қараң. Оңтайлы сәтті тауып, қанжарымды құбыжықтың жан-жағына от шашқан қызыл көзіне бірнеше рет қатарынан тығып-тығып жібердім. Құбыжық жанталасты. Сәлден соң өлі құрып, күлгін теңіздің толқындарын аспанға атып, гүрс етіп құлады.

Әп-сәтте мені бір топ адам қаумалап, қоршап алды.

– Сізге деген алғысымыз шексіз, о Құтқарушы, – деді ұзын бойлы, зор денелі, иықты адам. – Тіршілік иесін тітіренткен қорқынышты құбыжық теңізден жүзіп шығып, адамдарды жалмай бастағанда тоз-тозымыз шығып, ата-мекенімізді тастай қашуға мәжбүр болып едік. Тек Киелі кітапта жазылған: “Арада алты ай өткенде Құтқарушы пайда болып, құбыжықтың көзін жояды”, – деген сөздер ғана халықты туған жерінен біржола безіп кетуден сақтауда еді. Жаратқанға мың да бір алғыс. Киелі кітаптың болжамы дәл келді. Ал енді, Сізден өтінеріміз, бізбен бірге жүріп, құрметті қонағымыз болыңыз. Көңіліңіз қалап, осында қалсаңыз, бізді адам айтқысыз қуанышқа бөлеріңіз хақ.

Айтқандай-ақ, мен сонда қалдым. Ұзамай тайпаның бір мүшесіне айналып кеттім. Маған алғаш тіл қатқан жан тайпаның көсемі екен. Ол мені өзінің туған ұлындай көріп, бар жақсылығын жасаумен болды. Тайпа адамдары да мені айрықша құрмет тұтып, қоғадай жапырылатын.

Ат орнына олар кең даланы дүбірлетіп, жосыла көшіп жүрген құлан тектес жабайы жануарларға қарғып мініп, бас білдіріп алады екен. Көңілімді өзіне бірден аударған көкшұбар құланды мен де ұзамай үйретіп алдым. Ай адамдарымен бірге қиқулап аңға шығып, аң мен құсты тау ғып үйдім. Бәрінен де әжем берген шыбығыма ризамын. Керек кезде қылышқа да, жебеге де айналып, талай қауіп-қатерден аман шығуыма сеп болды. Көршілес тайпалар шабуыл жасағанда да мен қол бастап, жауға шауып, бұл жаққа жолды ұмытатындай еттім.

Әне-міне дегенше зу етіп, алты ай да өте шықты. Жаздың шуақты күндерінің бірінде көсем тайпа адамдарын ашық алаңға жинап, лаулатып алау жағуға бұйрық берді. Бұл – ілуде бір жағылатын қасиетті от еді. Әрі бұл алаңға тайпа адамдары тек аса маңызды мәселе талқыланып, шешілерде ғана жиналатын. Тайпаластарының арасында ақиық қырандай оқшауланып, дараланып тұрған көсем жан-жағына айнала қарап, сөз бастады.

– Бес жүз жыл бұрын тайпа халқы мені өздерінің көсемдері етіп сайлап еді. Содан бері осы тайпаның ыстығына күйіп, суығына тоңып, бойымдағы бар қабілетімді сарқа жұмсадым. Тайпа билігін қуатты да жас көсемге тапсырар уақыт жетті. Өз орныма мен бізді теңіз тажалынан құтқарып, қорғаушымызға айналған Батырды ұсынамын.

Қатар тұрған он екі ақсақал – тайпа кеңесінің мүшелері – келісімдерін білдіріп, бастарын иді. Кенет алаң

ортасында айналып-үйіріліп, қара қарғаша жарбандап, жалп-жалп еткен қатпа қара кемпір пайда болды.

– Сиқыршы, – деді тұрғандар, демдерін іштерінен алып.

– Ұлы Көсем! – деді ол, саңқ етіп. – Тайпаға қауіп төнуде. Төндіруші – Жер тұрғыны! – Бәрінің назары сиқыршыға ауды. Сиқыршының сұқ саусағы мені меңзеп тұр еді. “А” деп ауыз ашқанша оның орнында аузын арандай ашып, құйрығымен жер сабалаған аждаһа тұрды. Жандәрмен шыбығымды іздедім. Соңғы күндері оның аяқ астынан ғайып болғаны сонда есіме түсті. Одан басқа қаруды мен қажет етпейтінмін. Осыны ойлап үлгіргенше шыбығымды атша мініп, ұшып бара жаттым. Аждаһа да адам қалпына түсіп, ілесе ұшты.

Келесі сәтте біз әжемнің алдында тұрдық. Оған қарауға мұршам болмай, мен салғаннан сиқыршыны іздедім. О, ғажап! Сенейін бе көзіме, сенбейін бе?! Көгілдір көзі күлімдеп, алдымда Аруым – аңсаған арманым тұр еді. “Бекер бөгет болдыңыз, – деді ол әжеме. – Немереңізді бір жұтып, қайта шығарғанда, теңдессіз сұлу жігіт болар еді.”

– Жоқ, – деді әжем, басын шайқап. – Батыр маған осы қалпында ұнайды.

– Маған да, – деді Ару, жымыып. Соны айтты да, маған қолын ұсынды. – Аждаһаға айналуым – соңғы сынағым болатын. Ендігі жерде мен жан-жүрегіммен – тек сендікпін.

– Ал, қане, – деді әжем, қуаныш нұрын төгіп. – Батамды берейін.

Үйлену тойына біз Ай адамдарын да шақырдық. Жерде басталған той Айға барып ұласты. Мені таң қалдырғаны Ұлы көсем мен әжемнің ескі таныстардай қауышқаны болды.

Тек сонда ғана мен Арудың көсемнің қызы екенін білдім. Кезінде ол әжемді сиқырға баулып, әжем оның ең сүйікті де зерек шәкірттерінің бірі болыпты.

Араға ай салып, мен тайпаның көсемі болып сайландым. Сонда да болса, туған жермен байланысымды үзген емеспін. Бір айымыз Айда өтсе, келесі айымыз Жерде өтеді.

ҰРЛАНҒАН БЕЙНЕ

Адамзат атаулы алды-артын аңдап, оң-солын енді танып, балалық шақтан жігіттік дәуірге аяқ аттаған ежелгі, ерте заманда қос құрбы өтіпті. Бірі көркінен күн ұялғандай теңдессіз сұлу, ақкөңіл әрі ақылды болса, енді бірі, керісінше, тым ұсқынсыз, сонымен қатар іші тар, қызғаншақ, қарау екен. Сұлудың есімі Гүлжауһар да. сұрықсыздың аты Әнипа болса керек. Гүлжауһар Әнипаның мінез-құлқын жақсы білсе де, “біртіндеп түзелер” деген үмітпен оның көп қылығына көз жұмып, ой-ниетін жақсылыққа бұруға күш салыпты. Тек...

Сол ауылда қыз атаулының көзінің де, көңілінің де құртына айналған Айболат атты сұлу жігіт болған екен. Көрген жанның көзінің жауын алған небір сылқым сұлулардың арасынан жанағы жігіттің жүрек таңдауы Гүлжауһарға түсіпті. Қыз да оны бір көргеннен құлай ұнатып, беріле сүйіпті.

Жүрекке әмір жүре ме. Айболат өзінің бұл әлемде бар-жоғын байқамаса да, Әнипа оған ақыл-есінен адаса ғашық екен. Арайлап таң атқаннан манаурап күн батқанша бір-бірінен көз алмай, қос аққудай жарасып, қатар жүрген Гүлжауһар мен Айболатты көрген сайын адам айтқысыз азапқа түсіп, қақ жүрегіне қанжар қадалғандай болған Әнипа он ойланып, жүз толғанып, ақыры айдай әлемге атағы жайылған сиқырлау мен жадылаудың сан қырын меңгерген мыстан кемпірді іздеп, елдің қныр шетіне жол

тартыпты. Аш қасқырша анталап, жаң-жүрегін мүжіп жеген ауыр ойдың салмағына шыдамай, еңсесі езілген қыз анадайдан мен мұңдалап, өзіне тартқан кәусар бұлақтың жағасына келіп, демалмақ болып, тізе бүгіпті. “Уһ!” деп ауыр күрсініп, енді отыра бергенде жапалақша жарбандап, “уф” десе ұшып кетердей, алжа-алжасы шыққан мыстан кемпір пайда болыпты.

– Иә, Әнипа, жол болсың, – дейді ол қызға еті қашып, жанары тайған шүңірек көзін қадай қарап. Алайда, бұл көздердің тұңғыық түкпіріне тығылып, тұла-бойын тінте шолған жұмбақ отты сезген қыз өз-өзінен дірілдеп, маза-сызданып жүре береді.

– Сіз... мені қайдан білесіз? – дейді ол ілкі сәт, мыстанның алжа-алжасы шығып, әжім басқан бейдауа өң-түріне туралап қарай алмай, көз жанарын амалсыз тайдырып.

– Е-һе, қызым, жердің асты мен үстінде мен білмейтін не бар десеңші одан да. Мені іздеп, арнайы сапарға аттанғаныңды күншілік жерден біліп, қарсы алуға шыққаным ғой. Сен іздеген сиқыршы мен боламын.

Иә, не мұқтаждық, күндіз күлкі, түнде ұйқыдан айырып, маған қарай жетелеген?

Кемпірден қарадай зәресі ұшып, қорықса да, Әнипа тісі-тісіне тимей, сақылдап отырып, оған бар қайғысы мен мұңын шағып, Айболатты Гүлжауһардан айырып, өзіне қаратып беруін өтінеді.

– Есесіне не қаласаң, соны берейің, шешежан, – деп жалынады ол кемпірге. – Ғашықтық дерті мендеп, қу сүйегім қалып, солып біттім.

– Тәйт! – дейді кемпір, оған ытырына қарап. – Ғашықтық емес, қызғаныш қой ішінді өртеп бара жатқан. Жә, қарап көрейік.

Күбір-күбір еткен кемпір қойнынан түрлі-түсті ұнтақтарды алып, шашып жібергенде мөлдір бұлақ

демде лайланып, бұрқ-сарқ етіп жүре береді. Келесі сәтте су бетіне бір-біріне үздіге қараған Айболат пен Гүлжауһардың бейнесі шыға келеді. Ай мен күндей қос ғашықты көргенде кемпірдің өзегіне өрт түсіп, қызғаныш атты құрт көкейін тесіп жүре береді. Бір сәтке Әнипаның жайкүйін басынан кешкен кемпірдің миында сұрқия ой жылт ете қалады. Бір уыс топырақты ала салып, әлдене деп күбірлеген мыстан оны су бетіндегі суреттен көзін алмай, қадала қараған Әнипаға шашып жіберіп: "Қарға бол!" дейді қанын ішіне тартып. Сол-ақ екен, Әнипаның орнында қалбалақтаған қара қарға пайда болады. Бұдан да зор бәлеге ұшырамай тұрғанда көрген беттен зәресін ұшырған мыстан кемпірден қашып құтылуға асыққан міскін алды-артына қарауға мұршасы болмай, басы ауған жаққа лағып, ұшып жүре береді.

– Ім, – дейді кемпір, жан-жағына қоқилана қарап. – Ендігі бағыт – қырдағы ауыл.

Саусағына сиқырлы жүзік салған мыстан кемпір көзді ашып-жұмғанша Гүлжауһардың үйінің алдында тұрды. Күбірлеп, әлденені оқып, бетін сипаған кемпір әп-сәттің арасында Гүлжауһардың бейнесіне енді де, Айболатпен кездесуге аттанды.

Айна алдында өзінің көркем, сұлу жүзіне сүйсіне қараған Гүлжауһар аяқ астынан алжа-алжасы шыққан мыстан кемпірге айналғанын көріп, жынданып кете жаздайды. "Шынымен-ақ, бұл – мен бе? Әлде..." "Сап-сап, сабыр, – дейді сонда да болса, есті қыз, өзін-өзі қолына алып. – Ақылға салып, ойланып көрейінші. Кім де болса, маған қастандық жасап, бет-бейнемді өзгерткені анық. Айболатпен екеуміздің арамызға от салып, айыру үшін жасалған әрекет болар бұл. Сиқырға қарсы сиқыр бар. Яғни, бұл тығырықтан да шығар жол табылар."

Күні бойы бөлмесінен шықпай, ауыр ойларға берілген ару ауыл ұйқы құшағына енгенде аяғын ұшынан басып, беймәлім құла түзге бет алады. Күн жүреді, түн жүреді. Жүре-жүре, азығы мен сусыны да таусылады. Елден-ел, жерден-жер шарлап, шарқ ұрса да, жәрдем берер жан таба алмай, торығады.

Аштық пен шөлден әлсіреп, өлімші халге жеткен Гүлжауһар қу медиен жапан далада жападан-жалғыз қалғанын көріп, өмірден әбден түнілсе керек. Кенет оның көзіне жылт еткен жарық шалынады. Кеберсіген ернін жалап, бойындағы бар күшін жиып, алға ұмтылған қыз өлдім-талдым дегенде жылтылдаған жарыққа жетіп жығылады. Сонда ғана ол еңселі ақ үйдің алдында тұрғанын аңғарады. Қарсы алдында жүзінен нұр төгілген ақ киімді кейуана түр еді.

– Хош келдің, қарағым! – дейді ол. – Әуелі әлденіп, жүрек жалғап ал.

– Білемің, сен шексіз азап шектің. Ақиқаттың жолы қашанда ауыр ғой. Басыннан кешкен мехнатыңды айтпасаң да болады: бәрін көріп отырмын.

Сенің бейненді ұрлап алған мыстан кемпір бір кезде жан құрбым еді. Екеумізді сиқыр өнеріне баулыған ұстазымыз да бір-тұғын. Кезінде ол бізден өнерімізді жақсылыққа, игі істерге жұмсаймыз деп ант алған-ды. Амал нешік, ұстазымыз көз жұмғасын-ақ жолымыз екіге айрылды. Мыстан кемпір антынан танып, жауыздық пен қиянатқа бет бұрды да, мен бойымдағы барымды жауыздықтан жапа шеккен міскіндерге берумен келемін. Мыстан кемпірдің сансыз құрбандықтарын құтқарғаным үшін өзімді шексіз бақытты санаймын. Дегенмен, шыдамның да шегі бар. Ауруын асқындырып алған адам өз ажалын өзі шақырады. Мыстан кемпірмен шешуші, ақтық айқасқа шығып, жер бетін одан құтқарар сәт туған сияқты. Сәл шыда, қызым. Қазір... – Кейуана күлім

қағып, есікке көзін тігеді. Босағаға сүйеніп, ойлы жүзбен өзіне қадала қараған Айболатты көргенде Гүлжауһар бетінен оты шығып, жүзін жасырып, теріс айналады.

– Адаспай, дәл таптың, балам, – дейді кейуана, Айболатты төрге шығарып. – Ал енді, әңгіменді бастай ғой.

– Мыстан кемпір сенің сұлулығыңды ұрлағанымен, жан-дүниенді, жүрегінді ұрлай алмады ғой, – дейді жігіт. – Неге екенін, көрген бетте бойым суып, көңілімді күдік билеп еді. Көзіне көзім түсуі мұң... сол сәтте не сезінгенімді сөзбен айтып жеткізе алмаспын. Бұл сенің емес, бөтен біреудің көзі еді! Қарсы алдымда сен емес, сенің бейненді жамылған мыстан кемпір тұрғанын бірден сездім. Сонда да болса, сыр білдірмей, аяғына дейін шыдауға тырыстым. Біраз әңгіме-дүкен құрғасын алакеуімнен тұрып, үш күндік сапарға аттанатынымды айтып, қоштастым да, түн ортасы ауа сенің соңыңнан аттандым.

– Мыстанның көзін байлап, күдігін жойған мен едім, – дейді кейуана. – Әйтпесе, ол сенің ойыңды оқып, сол жерде сиқырлап үлгірер еді. Ал, не тұрыс. Қозғалайық.

Кейуана қолын сермеп қалғанда зәулім ақ үй ғайып болып, оның орнында ұшқыш кілем пайда болады. Кілемге отырып, үшеуі қас пен көздің арасында ауылдың шетінен шығады. Кейуана күбірлеп дұға оқып, “сүф-сүф” деп үш рет қатарынан дем салғанда жер беті қып-қызыл жалынға оранып, жан-жағына ысылдай от шашқан жеті басты аждаһа пайда болады. Бұл – мыстан кемпір еді. Ақбоз атқа мініп, қырық құлаш қылышын қолына алған батырдың бейнесіне енген кейуана аждаһаның алты басын бірдей шауып, ең соңғысына енді ұмтыла бергенде аждаһа жалындап жанған отқа айналады. Дем арасында тасқындай төгілген теңіз суына айналып үлгірген кейуана көкке шапшыған қып-қызыл отты

өшіруге кіріседі. Дір-дір етіп, бір-біріне жабысқан қыз бен жігіт көз алдарында өтіп жатқан жойқын айқасқа арбалған жаннан бетер қадала қарап, қозғалмастан тұрып қалады. Жер-көкке жайылған тасқын судың екпініне төтеп бере алмаған от-жалын бықсып, қара-қошқыл түтінге айналғанда дәл ортасынан әппақ бу ұшып шығып, ауаға тарап кетеді. Сол сәтте Гүлжауһар да бұрынғы қалпына келеді.

– Уһ! – деп ауыр демалады кейуана. – Бұндай қатты қиналмаспын. – Кейуананың өкпесі өшіп, әлі құрып тұрғанын көрген Гүлжауһар мен Айболат жүгіріп келіп, қолтығынан демеп, сусын ұсынады.

Өзіне-өзі келіп, есін жиғасын кейуана қанаттарын қаусырып, бір уыс болып бүрісіп, бұғып отырған қара қарғаның басынан сипап:

– Адам қалпыңа қайта келе ғой, қарағым, – дейді ақырын. Қара қарғаның орнында пайда болған Әнипаны көргенде Айболат пен Гүлжауһар аң-таң қалып, кейуанаға қарайды.

Басы жерге жеткенше иіліп, үшеуінің алдында құрдай жорғалаған Әнипа жік-жапары шығып, жалбарына кешірім сұрайды:

– Кінәлімін. Қолыммен істегенімді мойныммен көтерейін. Қандай жаза болса да қыңқ етпей, қабылдауға әзірмін. Тек кешіре көріңіздер, – дейді ол, көз жасын көлдетіп.

Мән-жайға қаныққасын Гүлжауһар мен Айболат:

– Өткен іске өкініп қажеті жоқ. Алар жазаңды онсыз да алдың. Ең бастысы, бәрібір әділдік жеңетініне, біреуге жасаған жамандығыңның зардабын өзің шегетініңе көзің жетті ғой. Одан да бәрімізді бөледен құтқарған анамызға алғыс айт, – дейді.

– Ендігі өміріңді адалдыққа арнасаң, мен үшін алғыстың үлкені сол, – дейді кейуана.

Үшеуі кейуананы ата-ана, туған-туыстарымен таныстырып, төбелеріне көтеріп күтіп, ауылдастарына бастарынан кешкен хикмет-хикаяны жырдай ғып жеткізіпті. Сол жерде ауыл ақсақалдары жиылып, екі жастың неке-сін қиып, Гүлжауһар мен Айболатқа арнап, ұлаң-асыр той жасапты. Тойдың қақ төрінде отырған ең құр-метті қонағы – сиқыршы әже екен. Бүкіл ел болып өтініп, кейуананы өз ауылдарында алып қалыпты.

Әнипа болса, жамандық атаулыдан біржола безініп, адалдық, адамгершілікке біржола бет бұрыпты. Көп ұзамай, ол да өзіне лайық жақсы бір жігітпен отау құрса керек.

Ізгілік туын жоғары көтеріп, кейуананың ақыл-кеңесіне дәйім құлақ асып отырған сол елдің тұрғындары туған жерлерін ырыс-береке, бақ-дәулеті тасыған гүлденген кең жазираға айналдырыпты.

МАХАББАТ ҚҰДІРЕТІ

Ертегі мен ерлікке, жауыздық пен қиянатқа толы орта ғасырлардың бірінде есімі жер жүзіне жайылған құдіретті сиқыршы өмір сүріпті. Бүкіл дүние жүзін ашса алақанында, жұмса жұдырығында ұстаған әйгілі сиқыршының тек өзінің кескін-келбетін өзгертіп, жастық шағын сақтап қалуға әл-дәрмені жетпесе керек. Сиқыршы түрін көрген жан еріксіз бетін басып, теріс айналатындай кескінсіз, өңсіз, кейіп-кеспірден жүрдай жан екен.

Күндердің бір күнінде ол сиқырлы айнасын қолына алып, болашаққа көз жібереді. Адамзаттың бұдан бірнеше ғасыр кейінгі тұрмыс-тіршілігін көріп, көз жеткізбек болса керек. Зәулім ғимараттар мен тас төселген көшелерге толы қазіргі қалалардың кескін-келбеті көңілінен шыққаны соншалық, сиқыршы қолы қалт етсе

айнасын ала салып, болашаққа “сапар шегуді” әдетке айналдырып алады.

Тағдырдың жазуына не дауа? Асқақ Алатаудың баурайында орналасқан көріп көз тоймас көркем қалаға тамсана үнілген сиқыршының назары таңғажайып тамаша сұлу қызға түскенде таң қалғаны соншалық, қолынан айнасын түсіріп ала жаздайды. Содан бері сиқыршының қатып-семіп, солып қалған кәрі жүрегі лүп-лүп соғып, махаббат отына өртеніп, өлуге сәл қалады. Күндіз-түні көкейін тескен Арман-Аруға өлсе де, тірілсе де қол жеткізуге белін бекем буған сиқыршы жатпай-тұрмай ғасырлар көгін көктей өтіп, жиырма бірінші ғасырға топ еткізіп түсірер мүмкіндік іздей бастайды. Бойындағы бар күшін сарқа жұмсап, алуан түрлі айла-тәсіл қолданып, қол астындағы дию-пері тәріздес дүлей күштерді түгел төккен сиқыршы ғасырлар арасына жол сала алмай, тауаны шағылып, салы суға кетеді. Тек Тескен Таудың түбінде Нұх пайғамбардың дәуірінен бері жасап келе жатқан кәрі жын оған бұл құпияның кілті – адамзат атаулының ақыл-ой, қазына-кенін қойнауына жасырған қасиетті кітаптардың бірінде жұмбақ жазумен жазылып, жасырын сақталғанын айтқанда сиқыршы қуанғаннан көкке ұшып, жерге түсіп, жүрегі жарылып өлуге сәл қалады. Алайда, оны сарыуайымға салып, өмірден баз кешіре жаздаған бірер жағдай бар еді. Ең бастысы – кәрілігі, өңсіздігі. Әртүрлі әлпетке еніп, бет-бейнесін мың құбылтар қабілеті болғанымен, өз бейнесінен бас тарту... Сиқыршы әбден сасады. Қыз өзінің өң-түрін көріп, біржола безіп кетеді-ау деген ой жанын жегідей жейді. Сосын... Бірде қыздан көзін алмай, қадала қарап, тәтті қиялға тербеле шомған сиқыршы оның жастық пен сұлулықтың үлгісіндей әсем жігітпен қол ұстасып, келе жатқанын көріп, кірпідей жиырылады. Жігіттің жан-жағындағы аурасын – өрісін

оқыған ол екеуі бір-біріне ғашық екенін, ол аз болса, көп ұзамай үйленгелі жүрген қалыңдық пен күйеу жігіт екендерін көріп, қасқа басының қақ төбесіндегі қадау-қадау сирек шашын тал-талдап жұлып, тұлан тұтып, жынданып өле жаздайды. Осыдан бастап ол бар әлеммен байланысын үзіп, Адам-Ата, Хауа-Ана заманынан бері адамзатқа мұра болып берілген қасиетті кітаптарды ақтарып, сиқырлы сөздерді іздеуге кіріседі. Күндіз күлкі, түнде ұйқыдан айрылып, қу сүйекке айналған орта ғасырлық Мәжнүн араға аттай алты ай салып, іздеген сөзін тауып, “yh!” деп демалса керек. Сиқырлы айнасына соңғы рет көз салып, ғашығының мекен-тұрағын анықтап алған сиқыршы қыздың сүйген жігітінің бейнесіне еніп, бір сәтке бөгелместен, сиқырлы сөздерді үш рет қатарынан қайталап, жиырма бірінші ғасырға аттанады.

Әлқисса, әлгі қыз да тегін емес, Алланың рахымына ие болған, ғарыш тынысын сезініп, алыс жұлдыздармен байланыс орнатқан аса киелі, көріпкел екен. Есімі – Айнұр еді.

Сүйгенімен алаңсыз серуендеп жүрген қыз ту сыртынан жебеше қадалған жұмбақ көзқарасты сезеді. Жер-жаһанды шолып шығып, қас-қағымда алыс жұлдыздардан хабар алған Айнұр жұмбақ көзқарастың иесін таба алмай, қорғаушы періштелерінен түсінде аян берулерін өтінеді. Сол күні түсінде ол өзіне ақыл-естен адасып, ғашық болған орта ғасырлық әйгілі һарон сиқыршыны көріп, жағасын ұстап, қайран қалады. “Астауфираллах, – десе керек, сасқанынан. – Жас кезімде соңымнан қалмай, һаронның құрығынан сиқыршы әжемнің арқасында өзер құтылып едім. Бірақ ол – өткен өмірімде, орта ғасырларда өмір сүрген кезімде бастан өткен уақиға ғой. Енді... Осы өмірде тауып алғанын қарашы. Дегенмен... Білмейді ғой мені. Танымады.”

Құдіретті сиқыршыға қарсы тұруға қауқарсыз екенін Айнұр жақсы білетін. Сондықтан да ол орта ғасырдан өз заманына кері қайтудың амал-айласын іздестіруге кіріседі. Үш күн, үш түн үзбей ойланған қыз ақыры аруақты атасынан аян алады. “Қасиетті таяқты қолдануға рұқсат!” – дейді бабасы. Бұл – ұрпақтан-ұрпаққа мирас ретінде беріліп отыратын киелі таяқ еді. Оны тек тығырыққа тіреліп, ең күрделі істердің шешуін таппай қиналған сәттерде ғана, ата-бабаның арнайы рұқсаты арқылы қолдануға болатын. Жалма-жан атып тұрған Айнұр жанында жатқан киелі таяқты көріп, ата-бабасына алғыс айтады да, арнайы дұғаны оқып, таяқты жоғары көтерген қалпы қимылсыз қатып қалады. Демнің арасында ол Сүмбіле шокжұлдызындағы қорғаушы періштесінің алдында тұрады. Періште оны он жетіге жаңа жеткен арудың бейнесінде қарсы алады. “Иә, ғасырлар арасына жол салар қасиетті сөздерді Жаратушы Иеміз маған сеніп тапсырып еді, – дейді ол – Тек, әттең, һарон сиқыршы сені жадылап, бұл өмірмен байланысыңды біржола үзіп, жиырма бірінші ғасыр жайлы ойдың өзін жадыңнан шығаруға ұмтылады ғой. Ол сені бүгін түнде ұрлап әкетуді жоспарлауда. һаронның құрығынан құтылу үшін сен бұл сөздерді қағазға түсіріп, қалдырып кетуге тиіссің. Сүйген жігітің сені сол арқылы тауып, құтқарып алады.”

Қыз періштеге сансыз алғысын айтып, сиқырлы таяқтың көмегімен жер бетіне қайта оралады. Бөлмесіне енген бетте аманат-таяқ та ғайып болады. Қолына қалам алып, қасиетті сөздерді жазуға кіріскен Айнұр қарадай маужырап, манаурап, күш-қуаттан айрыла бастағанын аңғарады. Сиқыршы өзіне қарсы амал қолданып жатқанын сезген қыз бойындағы бар қуатын жиып, қажет сөздерді жазып, тартпаға салып үлгіреді де, төсегіне өзгеріп, тәтті ұйқының құшағына енеді.

Көзін ашып алғанда ол сүйгені – Сәкен құшағын жайып, қарсы алдында тұрғанын көреді. “Жоқ! – дейді қыз бірден, жыланша жиырылып. – Сен – һаронсың!” Айласы іске аспағанын көрген сиқыршы қаны бірден басына шауып, қолын сермеп, қызды арбауға кіріседі. Есінен айрылып, қалың тұманға бойлай еніп, батып бара жатқан қыз сүйгеніне ойша хабар беріп үлгіреді.

Шырт ұйқыда жатқан Сәкен миына: “Көмекке кел! Маған қауіп төнді!” деген сөздер жеткенде дүр сілкініп, орнынан атып тұрады да, жалма-жан жиналып, қалтаға сиятын шағын компьютері мен лазерлік автоматын алып, басқа да қажетті құрал-жабдықтарын сайлап, асыға басып үйінен атып шығады. Ойланып-толғанбастан сүйгенін құтқаруға ұмтылған ол Айнұр бұдан бірер күн бұрын серуендеп жүріп, сөз арасында өзіне беймәлім қауіп төніп тұрғаны туралы айтқанын есіне алады. “Қап! – деп өкінеді іштей. – Сонда неге жай-жапсарын сұрап алмадым екен?”

Құстай ұшып, сүйгеніне жеткен жігіт қаңыраған бос бөлме мен салулы төсекті көргенде кешіккенін бірден біледі. Әйтсе де, өкінгенмен амал не? Қалыңдығын құтқару үшін қандай жойқын күшке болсын тайынбай қарсы тұруға бекінген жігіттің санасына: “Мені... он төртінші ғасырдан ізде”, – деген сөздер талып жетеді. Бұл – Айнұрдың Сәкенге қалдырған соңғы сәлемі еді.

Айнұрды алып қашқан сиқыршының қай ғасырда екенін білгенімен, сүйгеніне жетудің жолын таппай, жігіттің шақшадай басы шарадай болады. Қалың ойға берілген Сәкен кенет: “Айнұр... өзіне барар жолдың кілтін де қалдыруға тиіс қой”, – деп орнынан атып тұрады. Тұрады да, қыздың қағаздарын қарауға кіріседі. Айтқандай-ақ, айналасы жарты сағатта қасиетті сөздер жазылған парақты тауып алады.

Қағазды қолына алып, енді үңіле бергенде бөлме іші шұғылалы шуаққа толып, жайнап жүре береді. Аң-таң қалған жігіт ай мен күндей жарқырап, жылы жүзбен жымия қараған періштені көріп, ләм деп тіл қатуға шамасы келмей, қаққан қазықтай қалшиып, тұрып қалады.

– Бұл сөздердің иесі – мен, – дейді періште. – Айнұр қазір һарон сиқыршының тұтқынында. Қасиетті сөздер сені он төртінші ғасырға апара алғанымен, һаронды лазерлік автоматпен тізе бүктіру туралы ойлаудың өзі күлкілі. Жан-жағын “құлыптап”, бекітіп алған сиқыршыға оқ пен от дарымайтынын жадында сақтағайсың. һаронды тек өзіңе, сүйгеніңе деген сенімің мен ақыл-ойыңның арқасында ғана жеңіп шыға аласың. Әрине, оны жер жастандыра алар аса қуатты қаруды саған сеніп тапсыра алар едім, алайда бұл – адамзаттың даму заңдылығына қол сұғып, ғасырлар арасындағы тепе-теңдікті бұзу деген сөз. Алла тарапынан бізге адамзаттың ішкі ісіне араласуға рұқсат берілмеген. Адам өз тағдырын өзі жасауға, өз өміріндегі түйінді мәселелерді өзі шешуге тиіс. Біз тек сендерге жол нұсқап, ақыл-кеңес беруге ғана хұқылымыз. Сен сиқыршыны өлтірмей, аман-сау қалпында қалдырып, ғашығыңды алып қайтуға тиіссің.

Есіңде болсын: өткен ғасыр тұрғындарының тағдырына араласу болашаққа яғни қазіргі өмірге кері, зиянды әсерін тигізеді.

Сиқырға қарсы тұрар – сиқыр ғана. һаронның сарайына сен тек көрінбейтін жамылғының көмегімен ғана кіре аласың. Ал енді, хош. Сәт-сапар, – деп періште оған ұлпадай мамық, жеңіл жамылғыны ұсынады.

Көрінбейтін жамылғыны жамылып, қасиетті сөздерді үздіксіз үш рет қайталаған Сәкен буалдыр мұнар сағымға шым-шым батып бара жатқанын аңғарады. Көзін ашқан-

да күміспен көмкеріліп, жалт-жұлт еткен асыл тастардан жасалған кереуетте алаңсыз ұйқтап жатқан Айнұрды көреді. Қанша жерден тырысса да оны оята алмаған жігіт ақыры амалсыздан сиқыршыны күтеді. Араға бірер сағат салып, сиқыршы да пайда болады. Келген бетте әлденені күбірлеп, бетін сипаған ол Айнұрды демнің арасында-ақ тірілтіп, оятып алады.

– Ха-ха-ха! – дейді сосын, қарқ-қарқ күліп. – Сонынан іздеп келетін күйеу жігітің қайда? Оны күтсең, сүйегі курап, қартайып, алжа-алжасы шыққан кемпірге айналғаныңды аңғармассың. Одан да ақылға келіп, бетінді бері, маған қарай бұрғайсың, – деп қызға қарай еңкейеді.

Зығырданы қайнап, әрең тұрған жігіттің бұл бейбастақтықты көргенде төзімі әбден таусылған-ды. Жамылғыны сыпыра салып, бөлменің қақ ортасына атып шыққан ол лазерлік автоматты алып, сиқыршыға қарсы оқ боратады. Тиген жерін ерітіп, езіп жіберер қаһарлы қаруды сиқыршы шыбын шаққан құрлы көрмей, Сәкеннің өзін келемеждеп, тәлкек етеді.

– Ақымақ! Сорлы! – дейді ол – һаронды тек оның жаны тығулы жатқан жерді тапқан жан ғана о дүниеге аттандыра алады. Ал жанымның жатқан жерін менен басқа жан баласы білмейді. Білуі мүмкін де емес. Сен – жердің құрты, құртақандай ойыншықпен менің түбіме жетемін деп жүрсің, ә?! – Осыны айтып, ол жігітке қадала қарағанда лазерлік автомат екіге бөлініп, басқа да қару-жарақтары үстінен сыпырылып түседі. – Ал енді, кел! Жекпе-жекте кім жеңер екен.

Осы сәт Сәкен мен Айнұр ойша байланысып, бір шешімге бекінеді. Екеуі сиқыршының қарсы алдында, көзіне көзін қадап, қатар тұрып алып: ”Бас тарт бұл ниетіңнен! Махаббат – мәңгілік. Оны жеңу мүмкін емес”, – деген ойды санасына сіңіре бастайды. Жан-жағына

жарқырай нұр шашқан екі жастың аурасының күштілігі мен тазалығы сондай, бар ғұмырын жауыздық пен зұлымдыққа арнаған сиқыршының шұрық-тесік өрісі оған төтеп бере алмай, ол еріксіз жастық пен сұлулықтың – махаббаттың күдіретті күшін мойындап, бас июге мәжбүр болады. Харон сиқыршының көзқарасы да бірте-бірте бәсеңдеп, өзгере бастайды. Өз сиқырынан өлшеусіз артық, қуатты күштің ықпалына біржола берілген сиқыршының көз алдынан қара перде – бүркеме сыпырылып түскендей болады.

– Құдайым-ай, махаббат деген әлемдегі ең күдіретті, қозғаушы күш қой, – деп ойлайды ол тұңғыш рет Алланы есіне алып. – Мынау тұрған қыз бен жігіт... бір-бірі үшін жаралған ғой! Қандай хақым бар еді екеуінің тағдырына қол сұғып, бір-бірінен айыруға?! – Тек сонда ғана сиқыршы кез-келген жан өзі үшін ғана емес, өзгелер үшін де өмір сүруге тиіс екенің, басқаларға жақсылық жасау арқылы ғана өмірден өз бақытыңды табуға болатының, бұған дейінгі бар өмірі тектен-текке, бекерге өткенін ұғады.

– Келіндер, балаларым! – дейді ол, құшағын жайып. – Батамды берейін. Соқыр едім, сендер көзімді аштыңдар. Қалған ғұмырымды ғасырлар бойы жинаған ілімім мен білімімді адамзат игілігіне арнауға ант етемін.

Осыны айтып, сиқыршы Сәкен мен Айнұрды құшағына қысып, батасын беріп, қойны-қонышын алтын мен күміске, қасиетті кітаптарға толтырып, жиырма бірінші ғасырға шығарып салған екен.

Ал Айнұр мен Сәкен қасиетті кітаптарда жазылған қағидаларды замандастарының санасына сіңіріп, жанжағына шапағат, шуақ нұрын шашып, қол ұстасып, бақытты да ұзақ ғұмыр сүргендерін айтпасақ та болатын шығар.

ҚҰРБАҚАҒА АЙНАЛҒАН АДАМ

Ертегі-мысал

Әлқисса, аталмыш мекемедегі ғажайыптар тізбегі мұнымен тәмамдалмапты. Ертегіме нүкте қоярдан бұрын сіздерге сол емші қыздың басынан өткен тағы да бір оқиғаны баяндап берейін. Құлақ түріп, тыңдап алыңыздар.

Емші қызбен бір бөлмеде қабағы салбыраған, шашы тікірейген, сүп-сүр көзі адамның өңменінен өткен жексұрын жігіт отырыпты. Жалтыраған көзәйнегі шақшырайып, сұрықсыз түрін одан бетер бұзса керек. Қайда болсын өңмендеп, “мен білем” деп тұрады екен. Сол мінезі үшін былайғы жұрттан сөз естіп, тауаны шағылып келіп, таз ашуын тырнадан алады деп емші қызға тырнағын батыра берсе керек. Қарсы қарап отырып алып: “Неге өйтпейсің, неге бүйтпейсің” деп түрткілей береді екен. Ол аз болса: “Қабілет дегеннен жұрдайсың. Сенен ештеңе шықпайды. Әңгіме, ертегі жазу неңді алған” деп бейшара қыздың шақшадай басын шарадай қылыпты.

Әлқисса, әлгі қыз жазушы боламын деп талаптанып, әңгіме, ертегі жазады екен. Шыдамның да шегі бар. Бастығым ғой әрі жасы үлкен деп үн қатпаған сайын анау жаман сыйлағанды білмейдінің кебін келтіріп, әбден басына шығып алыпты. Сиқырын қолданайын десе, ұстазының “өнерінді жаман іске жұмсама” деп шегелеп айтқан сөздері есіне түсіп, бата алмайды. Бірақ, бірде бастығының бейбастақтығынан әбден төзімі таусылған ол сиқырлы сөздер арқылы мындаған шақырым қашықтықта жүрген ұстазын тауып, шақырып алып, арысздың сазайын тарттырып, тәубасына түсіріп қоюға рұқсат сұрапты. Мән-жайға қанығып, себебін білген соң сиқыршы рұқсат беріпті. Сол-ақ екен, қыз көзілдірікті бастығын бақылдаған құрбақаға айналдырып жіберіпті. Болған

жайды білсе де әріптестері “Өзіне де сол керек” деп ләммим деместен жүре беріпті.

Арада бір күн өтеді, күйеуі жоқ, екі күн өтеді, жоқ, үш күн дегенде көзілдіріктің (солай деп атайық) әйелі әлденеден секем ала бастайды. “Тегін емес” деп ойлайды ол. Өзі де құралақан емес, жыбырлаған жәндік атаулының тілін білетін қу екен. “Араларына сиқырдың күшімен адамдардың бірі түсіп кеткен жоқ па?” деп жан-жануарды жинап, сұрау сала бастайды. Көп ұзамай, темір телпек киген құрбақа: “Күйеуің біздің арамызда. Ал бізге қосылуына себеп өзімен бірге отыратын емші қыздың қытығына тиюі” дейді. Қуанышы қойнына сыймай, жүрегі алып-ұшқан келіншек құрбақаға алғысын жаудырып, алды-артына қарамастан, сүрініп-қабынып, екі өкпесін қолына алып, сиқыршы қызға жүгіреді. Келе сала зарланса керек.

– Кешіре гөр, жаным. Біз үшін. Асыраушымызды қайтарып бере гөр. Шиеттей жас баласы мен мәлкілдеген кәрі шешесін мен қалай асырамақпын? – Бұны көріп, ақкөңіл қыздың жүрегі жібіп жүре беріпті.

– Жарайды, – депті анаған. – Жөні түзу әйелсің ғой. Сен болмасаң, ана арсызды мәңгі-бақи құрбақа бейнесінде қалдырар едім. – Соны айтып, дұға оқып, үшкіріп қалғанда шашы жидіп түсіп, қазанбасы жалтыраған күйеуі өз орнына отыра қалыпты. Көзі көрген жанға тікенекше қадалып, түрі тіпті жиіркенішті болып кеткен.

– Амал нешік, – дейді әйелі, күрсініп. – Бастан құлақ садақа. Шаш өсер, өзің аман болсаң болғаны.

Сол кеткеннен жексұрын жігіт мол кетіп, сиқыршы қыздың маңына жуымапты. Тіпті, біраз уақытқа дейін құрбақа болып, балдыр теріп жүрген кезі түсіне еніп, шошып оянады екен.

АЯН МЕН БАЯН

Баяғыда кемпір мен шал болыпты. Өздері үрерге иті, сығарға биті жоқ тақыр кедейлер екен. Ертеден қара кешке дейін тыным таппай, еңбек етсе де, еш нәтижесі болмапты. Дегенмен, оларды сарыуайымға салып, қабырғаларын қайыстырған еңсені езген жоқшылық емес, қартайғанда сүйеніш болар перзент көрмей, қубас атанғандары екен.

Бір күні кемпір мен шалдың құлағына баласызға бала беріп, өліні тірілтіп, көріні жасартар құдіретті сиқыршы жайлы қауесет жетіпті. Үмітсіз шайтан деген. Кемпір мен шал көп бөгелмей, буынып-түйініп, сәрсенбінің сәтті күні жолға шығыпты. Жаяу-жалпылап, шаршап-шалдығып, өлдім-талдым дегенде барып, екеуі сыңсыған ну орманның арасындағы алаңқайда орналасқан сиқыршының мекеніне жетіпті. Алдарынан ақ сақалы күмістей жалтылдап, белуарына түскен, жүзінен нұр төгілген сырбаз қарт шығыпты.

– Армысыңдар! – дейді ол, кемпір мен шалды қоша-меттеп қарсы алып. – Алдын-ала айтайың, тілеулерің қабыл болып, тоғыз ай, он күн өткенде перзент сүйесіңдер. Алтын айдарлы егіз ұл келер дүниеге. Аян мен Баян деп қойғайсыңдар есімдерін.

Кемпір мен шал алғыстарын ағыл-тегіл жаудырып, қайтар жолға жиналғанда сиқыршы кейуанаға орман жаңғағын беріп, таң Шолпаны туғанда дәнін шағып жеу керектігін ескертіпті.

Тоғыз ай, он күн өткенде кемпір толғатып, көркіне көріп көз тоймас, алтын айдарлы егіз ұл туыпты. Сол күні Жер-Әлем ғажайып нұрға бөленіп жүре берсе керек. Күн сәскеден ауғанда қоңыраулатып, алты ат жегіп, сиқыршы жетіпті. Сол-ақ екен, кедейдің қараша үйі сәулетті сарайға айналып, жан-жақтан ағылып, шілдеханаға жиылған халыққа толып кетіпті.

– Уа, халайық! – дейді сиқыршы. – Еліне қорған болар қос азаматты – Аян мен Баянды қарсы алғайсың. Төніп келген ажалдан әлі сендерді құтқарар осылар болар.

Аян мен Баян бірінен-бірі өткен батыр да батыл, ат құлағында ойнаған шабандоз, құралайды көзге атқан мерген болып ержетіпті. Аң аулап, саят құрып, жабайы аңды тау ғып үйіп, ата-анасын ғана емес, ауыл-аймақты тегіс асырапты. Жылжып жылдар, зымырап айлар өтіп, екеуі қалыңдық таңдар жасқа да жетіпті.

Аң аулап жүріп, Баян бірде Зуһра атты асқан сұлу қызбен танысады. Ол орман арасында өмір сүретін сиқыршының қызы еді. Екі жастың жүрегінде бір көргеннен тұтанған нәзік сезім алаулаған махаббат отына айналып, екеуі бір-бірінсіз тұра алмайтын халге жетіпті. Бұрын жұптары жазылмайтын Аян мен Баян бірте-бірте жеке жүріп, аң аулауға дағдыланады.

Дәл осы кезде елде жауыз сиқыршы пайда болыпты. Мақсаты – гүлденген елді құлазыған қу медиен далаға айналдырып, бейбіт халықты табанының астына салып, ерін – құл, әйелін күң ету екен. Келген бетте ол осында барлауға жіберген жәдігөй тыңшысынан бұл елде өзіне қарсы тұрып, төтеп бере алар кім бар екенін сұрайды.

– Аян мен Баян! – дейді анау бірден. – Ағайынды қос батыр. Ол екеуі бостандықта жүргенде бұл елді билеу мүмкін емес.

Сиқыршы мен жәдігөй көп бөгелмей, Аян мен Баянды іздеп, ұшып шықты.

Аң аулаудың қызығына түсіп, бар әлемді ұмытқан Аянды олар бірден тауып алды.

– Әне! – деді жәдігөй, оны көрген бетте. – Аян. Тек Баянды көрмей тұрмын.

– Біреуін қолға түсірсек, екіншісі ешқайда қашпас, – деді сиқыршы. – Сосын, әлдене деп күбірлеп, сиқырлы сөздердің көмегімен Аянды титімдей сұр тышқанға айналдырып жіберді.

Ал Баянды олар жер-көкті кезіп, шарқ ұрса да, іздеп таппады.

– Өзі түгіл ізі де жоқ, – деді жәдігөй, салы суға кетіп. – Жерге сіңіп кеткендей, жым-жылас.

– Қайда кетер дейсің, табылады, – деді сиқыршы, саспай. – Шаршадық, демалайық. Ал Баянды іздеп табу – сенің мойныңда. Ол қолға түспей, бізге атар таң, шығар күн жоқ.

Бұл кезде Баян Зухрамен әңгіме-дүкен құрып, сиқырлы орманда серуендеп жүр еді. Ал жауыз сиқыршының оны іздеп таппағанының себебі бұл орман тек ақ ниетті адамдардың ғана көзіне шалынатын да, қара ниет, жауыз адамдардан оны көрінбейтін перде бүркемелеп тұратын. Болашақ өмірлерін болжап, тәтті қиялдың құшағына енген екі жас өздерінен басқа бар әлемді ұмытқанды. Кенет күн тұтылғандай, орман үстін қара бұлт торлап, түнек орнап жүре берді. “Аян бір бәлеге ұшырады! – деді Баян, жүрегін ұстай алып. – Қап! Неге жалғыз қалдырып едім.” “Тек тірі болғай, – деді Зухра, сиқырлы айнасын ала беріп. – Тірі екен! – деді ол, айнаға қараған бетте. – Адамзат атаулыны құл студі мақсат тұтқан жауыз сиқыршы сұр тышқанға айналдырып жіберіпті. Жалғыз емес тіпті. – Соны айтып, ол сәл жымыды. – Қасында серігі – ақ мысық бар. Екеуі бірін-бірі ықылас қоя тындап отыр.”

Тышқанға айналған Аяның алдынан жасыл көздері жалтылдап от шашқан ақ мысық шықты. Батырдың аты батыр, қанша жерден тышқан боп есептелсе де, мысықтан қорқып, қашуды Аян өзіне ар санады.

– Танып тұрмын – Аянсың ғой, – деді ақ мысық, үлпілдеген ұлпа мойнын кербездене иіп. – Сиқыршы мен жансызының Баян екеуіңді қолға түсіріп, тышқанға айналдырамыз деп жоспар құрып жатқандарын естіп қалып едім.

– Уһ! – деді Аян, арқасынан ауыр жүк түскендей, терең дем алып. – Баян олардың құрығынан алыста. Жауыздар оны іздеп тапқанша Зухра мен екеуінің мені құтқарып алулары да мүмкін. Ал өзіңіз кім боласыз?

– Менің оқиғам ұзақ. – Ақ мысық әңгімесін бастап кетті.

– Қой үстіне бозторғай жұмыртқалап, қасқыры мен қояны, арыстаны мен қабыланы жұптарын жазбас достарға айналған Гүлжазира атты ел бар жер бетінде. Мен сол елдің патшасының зарығып жүріп көрген жалғыз қызы – Алуа едім. Бағым ба әлде сорым ба, кім білсін, көркімнен күн тұтылар ерекше сұлу болып өстім. “Он алтыға толған күні қызыңа қатер төніп, ақ мысыққа айналады,” – деп сәуегейлік етіпті мен туған күні жұлдызнамашы. Он алтыға толуыма аттай бір ай қалғанда көзінің жасын көл-детіп, әкем мені жеті қат жердің астына әдейілеп салдырған сарайға түсірді. Бірақ, тағдырдың жазмышына не шара? Арада жарты ай өткенде мен қара мәрмардан қашап салынған сарайда ояндым. Қасымда қабағы жауар бұлғтай түнерген қорқынышты қарт түр еді.

– Ә, ояның ба? – деді ол, мен көзімді ашқан бетте. – Қайдамын деп таңданбай-ақ қой. Бұл сарай – сенің мәңгілік мекенің. Бүгіннен бастап сен менің яғни Қараниет сиқыршының бәйбішесісің.

– Жақсылықпен еліме қайтарыңыз, – дедім, өзімді-өзім әзер билеп. – Тең – теңімен, тезек – қабымен. Түбінен қураған көрі ағаш пен жайнаған раушан гүлі қосылушы ма еді?!

Сиқыршы ызадан жарыла жаздады.

– Өшір үніңді! – деді ол, қап-қара болып түтігіп. Сәлден соң аздап сабасына түсіп. – Жарты ай мерзім беремін, – деді маған. – Ойлан. Енді менен мәңгі-бақи құтыла алмайсың. Дегеніме көнбесең, мысыққа айналдырып жіберемін. Аштан бұралып, жаның көзіңе көрінгенде өзің-ақ сауға сұрарсың.

“Саған әйел болғанша мысыққа айналғаным артық,”
– деп бекіндім мен.

Түнерген қара бөлмелер еңсемді езіп әрі әке-шешемді уайымдап, көрер таңды көзіммен атқыздым. Мен он алтыға толған күні, айтқандай-ақ, сиқыршы жетіп келді.

– Қандай шешімге келдің? – деді ол, әй-шәйға қарамастан

– Түріңе қарасам, жүрегім айнаиды, саған қалай әйел болмақпын, – дедім тілімді тартпай. Ойым – сиқыршының намысына тию. Ашуға булыққаны соншалық, сиқыршы тіл-ауыздан айрылып қалды.

– Жарайды онда, – деді әрең дегенде өзіне келіп. – Басыңа қонған бақты көпсінсең... Осы сәттен бастап сен адам емес, мысықсың. Тағамың – тек қара су мен қатқан қара нан.

Содан бастап құр су ішіп, қатқан қара нанмен күнелтіп келемін. Тағдырыма қанша налысам да, өзімді адам бейнесіне қайта оралтып, ата-анаммен қауыштырар жан бар екенінен үмітімді үзген емеспін. – Осыны айтып, ақ мысық әңгімесін аяқтады.

Аяның тышқанға айналғанын білген бетте Зүһра мен Баян жанұшырып, орман ортасында орналасқан сиқыршы атаның үйіне жеткен еді.

Сиқыршы атай кәрі арқасын күнге төсеп, қыздырынып отырған болатын.

– Не боп қалды? – деді ол жау қуғандай алқынып, өзер жеткен Зүһра мен Баянға таңдана қарап. Жауап орнына Зүһра оған айнасын ұсынды.

– Түсінікті, – деді ол, айнаға қарамай-ақ. – Қараниет жауыз ел шетіне келіп, сойқан салуға кіріскен екен ғой.

– Иә, – деді Баян, тағаты таусылып. – Аянды сұр тышқанға айналдырып жіберіпті.

Осы сәт жандарынан “шиқ” еткен дыбыс шықты. Оған мысықтың мияуы қосылды. Қастарында сұр тышқан мен ақ мысық тұр еді.

Баян мен Зухраның көздерінен жас шығып кетті.

– Сәл шыдандар, – деді сиқыршы ата. – Соны айтты да, әлдеқайдан бір кесе суды қағып алып, әлдене деп күбірлеп, мысық пен тышқанға бүркіп-бүркіп жіберді.

Келесі сәтте мысық пен тышқанның орнында ажарлары айды ұялтқан Аян мен Алуа қол ұстасып тұрды.

– Танысыңдар, – деді Аян. – Гүлжазира елінің патшасының қызы Алуа.

– Ал, кәне, уақыт тығыз, – деді сиқыршы, төніп тұрған қауіпті естерінен шығарып үлгірген жастарды асықтырып. – Жеделдетіп іске кірісу қажет. Мен қазір Аян мен Баянның қолдарына сиқырлы май жағамын. Ол сендерге кез-келген қашықтыққа ұшуға мүмкіндік береді. Естерінде болсын, Қараниет жауызды жекпе-жекте жеңу мүмкін емес. Тек оның жанын сақтап тұратын қара гүлді түбімен қопарып жұлып алғанда ғана оны мерт етуге болады. Ал қара гүл Қараниет сиқыршының елінде орналасқан қара бактың қақ ортасында өсіп тұрған қара ағаштың түбінде. Тек таң Шолпаны туғанда ғана ол бір сәтке көрініп, жоқ болады. Қара бактың қақпасын алты басты арыстан мен жеті басты жолбарыс күзетуде. Ал бактың іші көз көріп, құлақ естімеген қорқынышты құбыжықтарға толы. Оларды сиқырмен құрту мүмкін емес. Тек ақ білектің күші мен ақ найзаның ұшына сүйенген жаужүрек батырлар ғана оларды жеңе алады. Екеуің соларға қарсы күреске аттануға тиіссіндер. Таң Шолпаны туғанға дейін құбыжықтарды құртып, қара гүлді жұлып алу керек. Бүгіннен қалсаңдар, кеш болады.

Ағайынды қос батыр жауыз сиқыршыны жеңу үшін қандай қауіп-қатерге болсын бас тігуге даяр еді. Сөзге келмей, олар жолға жиналуға кірісті.

Алуа бойтұмарын алып, Аянның мойнына тақты.

– Бұл сенен қауіп-қатерді аластап, қуатына қуат қосады, – деді ол.

Зуһра болса, саусағынан сиқырлы жүзігін шешіп алып, Баянға кигізді.

– Бұл да сенің өміріңді сақтап, бойыңа күш-қуат құяды, – деді ол, сүйгеніне сәт-сапар тілеп.

Сиқырлы майды жағып, Аян мен Баян жолға аттанды. Қас-қағым сәтте олар қара бақтың алдында тұрды. Арандай ашылған ауыздарынан шыққан жалын күндік жерді шарпыған алты басты арыстан мен жеті басты жолбарыс күтіп тұр еді оларды. Махаббаттары мен сенім-дерін қалқан ғып ұстаған қос батыр бірлесе қимылдап, құбыжықтардың барлық бастарын қағып түсірді. Қақпаны ашқан бетте ақырған үндері құлақты керең қылып, жай адамның бойына қорқыныш ұялатып, ақылынан адастырар алапат құбыжықтар Аян мен Баянды жан-жақтан қаумалап, тап-тап берді. Олармен шайқас аяқталып, ең соңғы құбыжық өкіріп барып жер жастанғанда Аян мен Баян да қалжырап бітіп еді. Алайда, олар өздерін қолға алып, бойларындағы бар қуаттарын жиып, қара ағаштың түбіне ұмтылды. Ағаш түбіне жеткен бетте таң Шолпаны да жарқ етті. Шолпан туған сәт жер астынан қара гүл өсіп шықты. Көз жетпес жылдамдықпен қимылдаған Аян мен Баян қара гүлді түбімен қопарып, жұлып алды.

Ағайынды батырларды отандастары бүкіл ел болып қарсы алды. Алуаның әке-шешесі де осында еді. Олар Аян мен Алуаға бата беріп, бақытты да ұзақ ғұмыр тіледі.

Алла тілеулерін беріп, Аян мен Алуа, Зуһра мен Баян қосылып, немере-шөберелі болып, бүкіл елді басқарып, бақытты да тату-тәтті, ұзақ ғұмыр кешіпті.

АҚ БАТА

Баяғыда гүлденген ел болыпты. Жаугершілік өмір заңына айналған беймаза заманда бұл елдің адамдары береке-бірлікке толы бейбіт тұрмыс құрып, мамыражай өмір кешіпті.

Ал олардың оң қанатында орналасқан елді қараниет, қаскүнем, зұлым патша билесе керек. Көрші елдің күннен күнге гүлденіп, бақ-дәулеті артып бара жатқаны оның жанын жегідей жеп, қызғаныш оты ішін өртеп, күйдіре беріпті. Түгін тартса майы шыққан құнарлы жер де көзінің құртына айналып, тыным-тағаттан айрылыпты. Ақыры, ол тәуекелге бел буып, жер қайысқан қалың қол жинап, көрші елді шауып алуға аттаныпты. “Халқы бейқам, алаңсыз. Қаннен-қаперсіз жатыр. Тіпті түнде қарулы күзет те қоймайды екен. Қас-қағым сәтте жаулап аламыз,” – дейді оған барлауға жіберген жансыздары. “Е, бізге де керегі сол, – дейді даңғой патша, қуанышын жасыра алмай. – Күтпеген жерден барып, басып алған жөн.”

Бірақ, оның бұл ойы жүзеге аспады. Ел шетіне ілігіп, алдыңғы лек шекарадан аттай беруі мұң екен, сарбаздардың бойын адам айтқысыз үрей билеп, бірін-бірі басып-жаншып, кері ұмтылды. Таңдаулы ғаскерінің бұл қылығына күйінген патша тоз-тозы шыққан сарбаздарының басын біріктіре алмай, ақыры намысқа тырысып, топ нөкерімен алға ұмтылып еді, шекарадан өте бере көзінің алдын қара тұман қаптап, су қараңғы соқыр болды да қалды. “Мен қайдамын?” – деп қарманған алдиярды зәресі ұшқан нөкерлері сарайға зембілге салып жеткізді.

Қандай ем қолданса да, патшаның беті бері қарар болмады. Не айтып, не қойғанын білмей, сандырақтаған алдиярдың халі күннен-күнге нашарлай берді. Міне, осы сәтте жанұшырған бас уәзірдің есіне бір кезде шындық үшін шырылдап, жазықсыз тұтқындарға араша түскені үшін жеті қат жердің астындағы зынданға қамалған емші түсті. Дауасыз деген дерттерден демде айықтыратын күдіреті күшті ақсақал бас уәзірдің әмірімен сол сәтте-ақ зынданнан шығарылып, келесі күні патша сарайында тұрды.

– Қиын, – деді бақсы, бірден басын шайқап. – Ашкөздікке салынамын деп патша ақыры нысапсыздығының сазайын тартыпты.

– Текке уақыт оздырмай, патша ағзамды аурудан айықтырудың амалын айт! – деп зіркілдеді бас уәзір, тағаты таусылып.

– Жалғыз ем бар, – деді ақсақал, ойлы. – Ақ ниетті, адал адам барып, көрші елдің топырағынан титімдей топырақты шытқа түйіп әкеліп, патшаның көзіне жағуы керек. Сонда ғана оның есі кіріп, көзі ашылады.

Бас уәзір сөзге келмей, емшінің қасына қарулы жасак қосып, көрші елге аттандырды. Межелі жерге жеткенде сарбаздарды өз жерінде қалдырып, шекарадан жаяу өткен емші алақандай шытқа бір уыс топырақты түйіп алып, кері оралды.

Қасиетті топырақпен көзін сылауы мұң екен, көзі шырадай жанған патша арыстандай ақырып, орнынан атып тұрды.

– Жоқ, мен мұндай масқараға төзе алмаймын, – деді ол, екі иығын жұлып жеп. Осыны айтып, емшіге төнді. – Көрші елді жаулап алудың қандай жолы бар?

– Сап, сап, сабыр. – Данышпан қарт асықпай, саспай, сабырға шақыра сөйледі. – Ол елді жаулап алу мүмкін емес.

Терісіне сыймай, өзер тұрған патша мұны естігенде жынданып кетуге сәл қалды.

– Мүмкін емесі несі? Өзіңнің ішің соларға бұрып тұр ғой, ә, найсап!

Көпті көріп, көп тоқыған зерделі қарт патша сөзі сүйегінен өтсе де, қарсы сөз айтпай, сабыр сақтады. Сәл үнсіз отырған ол кенет көзін бір нүктеге қадап, толғана сөйлеп кетті:

– Е, тақсыр, бұл елдің тарихының тамыры тым тереңде жатыр. Заманның заманында көрші елді Қаранар деген әпербақан, есерсоқ, ұрдажық патша билепті. Бар арманы – бүкіл әлемнің билігін қолына алып, үстемдік ету екен. Осы мақсатпен ол көршілес елдерді бір-біріне айдап салып, атыстырып, шабыстыра берсе керек. Жердүние мұң мен зарға толып, төгілген қан тізеден келіпті.

Қаранар хан бастаған қанқұйлы жорықтардың бірінде бір кейуананың көзінің қарашығындай көріп, үміт артқан жалғыз ұлы мерт болыпты. Ақ сүтін көкке сауған кейуана жаратушы жаббар Иемізге жалбарынса керек:

– Е, Алла, жер-дүниені қан сасытқан Қаранардай жауыздан құтқара көр!

Сол-ақ екең, бұрын-соңды көз көріп, құлақ естімеген дауыл көтеріліп, Қаранарды тозақ отына ала жөнеліпті.

Ал әлгі елдің адамдары ақылдаса келіп, ақ көңілді, ізгі ниетті, бар өмірін халыққа арнаған Абзал атты бақтырды ақ киізге көтеріп, хан сайлапты. Содан бері көрші елдің халқы соғыс атаулыны ұмытып, бейбіт өмірге ден қойса керек. Дегенмен, аш қасқырша жалаңдап, жан жағынан қоршаған көршілерінен қауіптенген Абзал хан сарбаздарын сайлап, үнемі сақадай-сай отырады екен.

Бар өмірін халқының бақытына арнаған Абзал хан бұл дүниемен хош айтысып, о дүниеге аттанарда Аллаға дұғасын арнап, әулие-әнбиелерді аралап, ата-бабаларының аруағына жалбарынып, халқына бірлік-береке, баянды бейбітшілік берулерін тілейді. Тілеуі қабыл болып, түсінде әулие бабасы аян беріпті:

– Осы сәттен бастап, еліңді ешқандай жау ала алмайды. Себебі, оны мызғымас берік қамал – біздің рухымыз қоршап тұр. Бұл біздің – ата-бабаларыңның аруақтарының, адалдығың мен ақжүректігің үшін саған берген сыйымыз. Алайда, сенен кейін таққа отырған хандардың сен сияқты елім деп еңіреген ерлер санатынан емес,

қарақан басының қамын ойлаған Қарахандардан болулары мүмкін. Сондықтан, сендерге береке-бірлік пен бейбітшіліктің кепілі ретінде береріміз осы, – деп жұмбақ жазуларға толы әдемі тәжді ұсына тұрып, сөзін жалғастырыпты. – Бұл тәжді киген хан ешқашан да тәубасын ұмытпай, халқының қамын ойлап өтетін болады. Халқының басты бақыты – осында. Бірақ, бұндағы жазудың сыры тек хан мен оның мұрагерлеріне ғана аян болуға тиіс. Ғайыптан-тайып, жат жерліктердің бірі бұл жазудың құпиясына қанықса, сол сәттен бастап халқын бізден – қорғаушыларынан айрылып, жат жерліктердің боданына айналады. Бірақ, бұл сағат тек хан мен халықтың ниеті бұзылғанда ғана соғуы мүмкін, ал осы тәж тұрғанда ханның да, халықтың да имандылықтан безініп, адалдықтың ақ жолынан аттауы мүмкін емес, – деп ақ батасын беріпті. Ояна келгенде Абзал хан түсінде көрген тәждің жанында жатқанын көреді. Ақтық демін алар сәтінде осы тәжді мұрагеріне өз қолымен кигізіп, халқына ақ батасын беріп кетіпті. Содан бері сансыз ғасырлар өтті. Жаратқан Иеміз – Алла-Тағалаға сиынып, ата-баба аруағы мен Абзал ханның ақ батасына сүйенген халқы имандылық пен адалдықты ту етіп ұстап, бейбіт өмірді пір тұтумен келеді.

– Сен, – деді патша, емшінің сөзін аяқтатпай, кеудесінен нұқып тұрып. – Бүгін түнде хан сарайына кіріп, тәжді алып шығасың.

Алайда, емші патша бұйрығын орындаудан үзілді-кесілді бас тартты.

– Бір аяғым көрде, бір аяғым жерде тұрып, күнәға батар жайым жоқ, – деді ол.

Адам атаулы бетіне тік келіп көрмеген патша бұны естігенде жарыла жаздады.

– Қамандар, апарып, зынданға! – деді ол, қалш-қалш етіп.

бар, – деді кенет бас уәзір, басын шайқап.

– Қандай? – Патша жалт бұрылды.

– Көрші елдің ханының тұңғыш ұлы Сырым ханның қызы Ақмарал аруға құда түсті деп естіп едім. Ханзаданың қалыңдығына ұрын барған кезін аңдып, қолға түсірсе.

Мұны естігенде патшаның көзі жайнап жүре берді.

– Қарулы жасақ дайындап, көрші елдің шекарасына арнаулы күзет қойыңдар.

– Құп, тақсыр. – Бас уәзір осыны айтып, шығып кетті.

Айтқандай-ақ, арада бірер ай өткенде Досым ханның мұрагері Алмас батыр қалыңдығына аттанды. Жан-жүре-гін жаулап алған Ақмарал арумен жүздесуге асыққан ханзада тыным-тағаттан айрылып, ұшарға қанаты жоқ еді.

– Бірер сәтке бөгел, балам, – деп анасы оған қоштасарда желден жеңіл жібек орамал ұсынды.

– Қандай қиын сәттерде осы орамалды жазып жіберіп, қалыңдығыңмен тілдесе аласың. Жаман айтпай, жақсы жоқ, жау қолына түсіп, жаның қиналса, осы орамал арқылы бізді көмекке шақырарсың.

– Алғысым... шексіз саған, – деді ханзада, анасын толқи құшағына қысып.

Ақмарал арумен қауышуға асығып, қауіп-қатер атаулыны естен шығарған ханзада Содыр патшаның жол торыған жасауылдарының қолына қалай түскендерін де білмей қалды. Қанша жерден қарсыласса да, мұздай темір құрсанған қарақұрым сарбаздарға Алмас ханзаданың үркердей тобы төтеп бере алмады.

Қол-аяғы бұғауланған Алмас ханзаданы Содыр хан қабағынан қар жауып, қаһарлана қарсы алды.

– Хан әкем күтқарады деп үміттенбе, – деді ол. – Сикырлы тәжде жазылған жұмбақ жазулардың сырын

айтсаң ғана басыңа бостандық береміз. Айтпасаң, күнің қараң.

– Отандастарының басын бәйгеге тігетін сатқынды тапқан екенсің, – деді Алмас, тілін тартпай. – Қанша жерден қинасаң да, бір ауыз сөз айтпаймын.

Патша үнсіз ғана жасауылдарына иек қақты. Адам баласын қинаса ғана жандары жай табатын жасауылдар ханзаданы сөйлету үшін бар амалды қолданып бақты. Жаны көзіне көрініп, үсті-басы қызыл қанға боялса да, ханзада тырс етіп үн шығармады. Бірер сағат өткенде жасауылдар оны шала-жансар қалпы зынданға тастай салды.

– Есін жиғанда сөйлесерміз, – деді бас уәзір, маңдай терін сүртіп жатып. – Ендігі жолы ақылдырақ болар.

Ханзада есін түн ортасы ауа әзер жиды. Кеберсіген ернін жалап, ыңырс басын көтерген оның есіне қоштасарда анасы берген жібек орамал түсті. “Орамалды қалай жаздым? – деп қинала ойлады ол – Жаза қойған күндеде, ата-анамнан жәрдем сұрап, ел мен елді қыр-қыстырып нем бар? Екі елдің арасында соғыс ашып, бейкүнә жандардың қанын жүктеймін ғой. Не болса да, өз талайымнан көрейін.”

Ертеңінде кешегі жағдай тағы қайталанды. Тас-түйін тістеніп алған ханзада тырс еткізіп, дыбыс шығармады. Осылайша бір апта өтті. Жетінші күн дегенде шыбын жаны шырқырап, көзіне көрінген ханзада шыдай алмай, тар қапаста қамалып жатып: “Қой, бүйтіп қиналғанша құпия сөзді айтып құтылайын”, – деп ойлады, бір сәтке өзәзілдің жетегіне еріп. Сол-ақ екен, қалтасынан жібек орамал қалқып шығып, жазылып жүре берді. Орамалдың ортасында толған айдай толықсып, Ақмарал ару түр еді.

– Шыда, жаным, – деді ол, жүзінен мейірім шапағаты төгіліп. – Азаттық алар күнің алыс емес. Абзал атаңның

аруағы желеп-жебеп, жанында жүр. – Осыны айтып, ол ғайып болды.

“Алла, бергеніңе шүкір, – деп ойлады Алмас. – Абзал атамның аруағы жанымда жүрсе, қандай қиындыққа болсын төтеп берерім анық. Алла жазса, бостандық алып, ата-анаммен, Ақмаралыммен қайта қауышармын.”

Болаттай берік, жігерлі жігіттің балталаса да бір ауыз тіл қатпайтынына көзі жеткен Содыр патша қаһарына шындап мінді.

– Қаланың қақ ортасына бағана қағып, алау дайындандар, – деп жарлық берді ол – Дандайсыған ханзаданың жазасын беріп, бүкіл халықтың көзінше отқа өртеп өлтіреміз.

Таң ағарып атқанда кісендерін салдыратып, Алмас ханзада алаңға шықты. Қызылала қанға боялып, сау-тамтығы қалмаған тірі аруаққа қарап, бұдан бірер ай бұрын қыз атаулыны ақылынан адастырған арыстай сұлу жігітті тану тіпті де мүмкін емес еді.

Кенет аспаннан алқызыл жұлдыз ағып түсті. Демнің арасында оның орнында көрген көздің жауын алып, Ақмарал ару тұрды. Жан жарын қоршаған жасауылдарға назар аудармай, ол Алмас ханзадаға қарай жүрді.

– Алсаңдар, жанымызды бірге алыңдар! – деді ол, санқ етіп.

Алғашқы сәтте аузы аңқиып, отырып қалған патша әп-сәтте есін жинап алды.

– Жоқ! – деді ол, орнынан атып тұрып. – Жоқ, сұлуым, қателесесің. Жан-жағына нұр шашқан раушан гүлін мезгілсіз солдырғаннан не шығады? Сенің орның – менің сарайымда.

– Мың асқанға бір тосқан! – Жер түбінен жарып шыққандай құдіретті үн құлағына шалынғанда Содыр патша дір-дір етіп, талып түсе жаздады. Таныс үн! Бір ай бойы ұдайы түсіне еніп, Алмас батырды аман-сауында босат-

паса, сау басы саудаға түсетінін сан рет ескерткен ақсақалдың дауысы.

Содыр патшаның алдында ақ сақалы белуарына түсіп, ақ киімге оранған Абзал ақсақалдың өзі тұр еді.

Сасқандарынан тас мүсінше қалшиып, қозғала алмай қалған халыққа қарап, Абзал ақсақал сөйлеп кетті:

– Іштарлық пен ашкөздік, жауыздық адамды адам бейнесінен айырып, айуандыққа жеткізеді екен, – деді ол – Сосын Содыр патшаға бұрылды. – Менің елімнің күш-қуаты – татулығы мен бірлігінде. Адамшылықтан, ар-ұяттан аттамай, Аллаға сиынып, ата-баба аруағын құрмет тұтатындығында. Ал иманы күшті елді жаулап алу мүмкін емес. – Осыны айтып, ол Алмас пен Ақмаралға қолын созды. Сол-ақ екен, ханзаданың қол-аяғын жаншыған кісендер өз-өзінен сыпырылып түсіп, жаралары ізім-ғайым жоғалып, тірі аруақ әп-сәтте тепсе темір үзген жиырма бес жасар жігітке айналды. Бір-біріне күлімдей қараған Алмас пен Ақмарал қол ұстасып, Абзал аталарының алдына келіп, тізелерін бүкті.

– Бақытты болындар, – деді ата, оларға ақ батасын беріп. Сосын, халыққа бұрылып: – Патшаның үкімін өздерің шығарындар, – деді.

Қарақан басының қамын ғана ойлайтын оспадар патша халқының сенімінен баяғыда айрылған-ды. Бітіп бермейтін басқыншылық жорықтар әбден титығына жеткен халық береке, молшылықта өмір сүріп, бейбітшілікті ту еткен Досым ханның халқына қызыға қарайтын. Абзал ақсақалдың сөзі қурап тұрған қауға тасталған шаламен тең болды.

– Жазасы – жанымызда ғой. Алауы да дайын. Тұтата салса, бітті, – деген желөкпе жас жігіттің сөзін көпшілік ду етіп, іліп әкетті.

Алайда, өлім, қантөгіс десе жаны түршігетін Алмас ханзада бұл үкімге бірден қарсы шықты.

– Адам қанын жүктегеннен ауыр күнә жоқ, – деді ол – Патша тағына Содыр лайық болмай шықты. Ендігі өмірін ол адал еңбегімен өз күнәларын жууға арнасын. Бас уәзір мен екеуін қой бағуға жіберейік. Бір жапырақ нанның қандай еңбекпен келетініне көздері жетсін.

Соңғы сөздерді Алмас ханзада тегін айтпап еді. Өз елінде ол ханзадамын деп шіренбей, білегін сыбанып тастап, қара жұмысқа белсене араласатын.

– Жән! – деді Абзал ақсақал

– Солай болсын! – деді халық.

Содыр патша тағынан түсірілген соң оның халқы Абзал ақсақал мен Алмас ханзадан өз елдеріне қосып, канаттарының астына алуды өтінді. Абзал ақсақал Алмас ханзадаға қарады.

– Әкеммен ақылдаспай, ештеңе айта алмаймын, – деді ол. Сол-ақ екен, алаңда Досым хан мен Ақмарал арудың әкесі Сырым хан пайда болды. Қастарында бұдан бірер ай бұрын Содыр патша зынданға тастаған емші бар еді.

– Батаңызды беріңіз, ата, – десті олар, Абзал ақсақалдың алдында тізелерін бүгіп.

– Бәрінің де түпкі тектерің бір, – деді Абзал ата. – Ендігі жерде бақталастық, іштарлық атаулыны ұмытып, бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, бірігіп өмір сүріңдер.

Жүрген жерлеріне құт-береке бітіп, жер бетінде бейбітшілік орнасын. Әумин.

Қарапайым халықтың ғасырлар бойғы арманы осылай жүзеге асыпты. Ал Досым хан мен Сырым хан болса, Алмас ханзада мен Ақмарал аруды қосып, ел билігін соларға сеніп тапсырыпты. Алланың ақ жолымен жүріп, адал еңбегіне сүйенген бұл халықты ешқандай жау ала алмапты.

КӨЛ БЕТІНДЕГІ БЕЙНЕ

Аспан мен жердің арасында орналасқан сиқырлы ел бар екен. Бұл елдің ерекшелігі – оның тұрғындары қауырсын қанаттарын тағып, көздерін жұмса, әп-сәттің арасында қалаған жерлерінен шығатын. Аспан мен жердің арасында көшіп жүретін ол елдің мекен-тұрағын тауып, анықтау да қиын болатын. Себебі, оның тұрғындары бір мезгілде бірнеше өлшемде өмір сүретін-ді. Кез-келген өлшемде өмір сүре беретіндіктен олар дүние-мүлік, байлық сынды фәни жалғанның алдамшы қызықтарын қажет етпейтін. Таңғажайып, тамаша елдің тұрғындарын қолға түсіріп, жұмбақ сырын ашуға тырысқан кейбір тайпалар шабуылға шыққанда олар зәулім сарай, үйлерін көзді ашып-жұмғанша жиып үлгіріп, келесі өлшемге көше беретін. Жаң-жақтан тосқауыл қойып: “Уһ, қолға түсірдім-ау” деп демін енді алған жау: “Қап, бәлем” деп санын соғып қалатын.

Басты байлығы Махаббат пен Сұлулық болып саналатын бұл елді данышпан патша билейтін. Патшаның көрген жанды ақылдан адастырар ғажайып сұлу қызы бар еді. Көркінен күн тұтылар жас аруға жүрегін ұсынып, құда түсушілер легі тынбай ағылса да, патша олардың бәрінің бетін қайтара беретін. Қызы дүниеге келер түні бабасының аруағы аян беріп, ол жер бетінің патшасының ұлымен – ханзадамен тұрмыс құрып, жерде өмір сүретінін айтқанды. “Сол арқылы ғана екі әлемнің арасындағы тепе-теңдікті қалпына келтіре аласың” – дегенді ол.

Кезінде патша жер бетінің қызына ғашық болып, алып қашып, үйленген еді. Әлемдік тепе-теңдікті сақтау үшін оның орнына қызын жіберу керек екенін, өз елінің еркі мен күдіретін сол арқылы ғана сақтап қала алатынын патша сол жолы ұғып еді.

Бетінен қақпай, ерке өсірген қызы ғаламның қай түкпіріне жол тартса да, патша титтей де қарсылық көрсетпейтін. Қандай қиын жағдайда қызы тапқырлықпен жол тауып, өзіне мәлім, өзгеге беймәлім өлшемдердің біріне сіңіп, ғайып болатынына патша кәміл сенетін.

Анасының қалауымен жер бетінен алынған арғымаққа мініп, бой жазып қайтуға жиналған аруға кенет: “Жерге түсіп, сейілдеп қайтсам қайтеді?” деген ой келді. Айтты – бітті. Көзін жұмып: “Жер беті. Жасыл жайлау. Адам аяғы баспаған қиян түкпір” деген қыз қасқағым сәтте қалаған жерінде тұрды. Бұл жер бетінің жәннатқа бергісіз аса көркем өңірлерінің бірі-тұғын. Сыңсыған ну орманның ортасында орналасқан алаңқайды қақ жарып, айнакөл ағып жатты. Көлді қос қапталдан қаумалай қоршап, жұпар иісі ішпей-жемей маскылған алқызыл гүлдер құлпыра жайнап, көз жауын алуда. Белуардан келген көкорай шалғынға армансыз аунап, гүл толы алаңқайда көңіл көтеріп, біраз жүрген қыз көл жағасына келіп, өз бейнесіне үңілді. Көл түбінен өзіне күлімдей қараған ай жүзінен көзін алмай, қыз біраз тұрып қалды.

Қыз көлдің сиқырлы көл екенін білмейтін. Оған келіп, қараған әрбір жанның бейнесі су бетінде сурет болып, сақталып қалатын.

Қайтуға жиналған қыз арғымақ атын таппай, табанынан таусылды. Кенет, оның есіне анасының: “Қызым, байқа! Жер бетіне саяхатқа аттансаң, тұлпарыңнан біржола айрыласың. Туған жерін таныған ат бізге қайта оралуды қаламай, амалын тауып, сонда қалады” деген сөзі түсті. Басын шайқап, жан-жағына мұңая қараған қыз сүйікті тұлпарымен іштей хош айтысты да, өз еліне қайыра ұшып кетті.

Араға артық-кемі жоқ жыл салып, көл жағасына бүкіл әлемнің билігін қолына алған құдіретті патшаның жан

дегенде жалғыз ұлы келді. Үш жыл бұрын оның көрген жанды ғашықтық отына өртеген сұлу көркіне қызыққан ғафрит ұйқтап жатқан жерінен ұрлап алып, жердің қиыр шетіне, өз мекеніне алып қашқан еді. Ғафриттің сан қырлы алдау-арбау, айласына бой алдырмаған жігіт ақыры оның өзін алдап соғып, тұтқынынан қашып шығып еді. Енді ғана есін жиып, қай бағытқа бет аларын білмей, төңірегін шолып тұрған жігітті көлеңкесі күнді көлегейлеген екі басты самұрық құс іліп алып, көл жағасына әкеліп, топ еткізді. Арасынан ине өтпейтін ну орманға түңіле қараған ханзада тағдырына шындап налыды. Ойға батып, біраз тұрғасын: “Әуелі шөлімді қандырып, жеміс-жидек жеп алып, қалған іске сосын барып кірісейін” деп шешкен жігіт көлге келіп, үңілген бетте өз көзіне өзі сенбей, көл бетіне қадалды да қалды. “Құдай-ау, өңім бе бұл, түсім бе?” Су бетіндегі жансыз бейнеге еріксіз арбалған жігіт жүрегі өртеніп, үш күн, үш түн ақылынан адасып, талып жатты.

Есін жиған бетте ғажайып суретке көз алмай, қайта қадалған жігіт: ”Бұл қыз қайда жүрсе де, қай елді мекендесе де тауып алып, тек осыған үйленемін, – деп шешті. – Бірақ, әуелі бұл “тұтқыннан” шығудың амалын қарастыру керек қой.”

Ой тұңғиығына шомған жігіт ту сыртынан ат тұяғының дүбірі естілгенде еріксіз жалт бұрылды. Аузынан жалын шашқан суреттей сұлу арғымақ – қанатты ат тұяғымен жер тарпып, оған қадала қарап тұр еді. Ханзада өзіне бұрылған бетте пырақ басын иіп:

– Армысың, қожайыным! – деп саңқ етті. Жігіт селт етті:

– Қожайыным?!

– Иә. Мен өзіңді бір жылдан бері күтудемін. Ал қазір, арқама отыр да, жалымнан мықтап ұстан. Туған жеріңнің

топырағына табаның тиіп, ата-анаңмен қауышар күнің жақын.

Жігіт сөзге келместен, қанатты атқа қарғып мінді. “Құдайым-ау, бұл не ғажап?” деп қояды күбірлеп.

Әбден күдерін үзіп, өлдіге санаған ұлдары пыраққа мініп оралғанда кәрі патша мен ханым өз көздеріне өздері сенер-сенбесін білмей, көкіректерін кернеген қуаныштары лықси төгіліп, сүйікті ұлдарын құшақтарына қыса берсе керек. Қара жамылып, қайғы оранған сарай іші де күлкі мен шаттыққа толып, жанданып жүре береді. Жан дегенде жалғыз ұлы туған ұясына аман-сау оралғанына жүрегі жарыла қуанған патша алты алашқа ат шаптырып, ұлы-дүбір той жасайды. Сонымен қатар, ұлының аяғын тұсап, өзіне лайық жар табуды армандаған әке жер-көктегі көзге түсер сұлуларды тойға арнайы шақырады. Алайда, көл бетінде көрген таңғажайып арудың арман-бейнесін жүрегінде сақтаған жігіт көрген жанды күндіз күлкі, түнде ұйқыдан айырған айтулы сұлулардың бір де біріне көз киығын салмайды. Бұны байқаған патша бір күні ұлын оңаша шақырып алып:

– Балам, жүрегіңді жеген уайым бар ғой? – деп сұрайды.

Жігіт жасырмастан көл бетіндегі жұмбақ сурет жайлы баяндап береді.

– Е-е-е, – деп патша қалың қабағын түйіп, ойға батады. Енді ғана қауышып, көзайым болған сүйікті ұлын беймәлім, алыс сапарға аттандыруға тура келетінін айтқызбай ұққан данагөй қарт жолына бөгет болмай, өз бақытын табуға мүмкіндік-мұрсат беруді ойлайды. “Алла өзі сақтар” деп шешеді ол. Мүлгіген қалың ойдан басын көтерген патша:

– Кіндік шешеңе барып, сәлем бермедің ғой, – дейді оған қуақылана қарап. – Маған келсек... Ал, балам, алақаныңды жай. Бердім батамды!

Қуанышы қойнына сыймаған жігіт алақанын жайып, тізерлеп отыра қалады. Әкесінен бата алған бетте ол анасының алдынан өтіп, қанатты атқа отырып, ел шетіне жол тартады.

Айлық жерді қас-қағымда алатын қанатты ат көзді ашып-жұмғанша алты қанат ақ боз үйдің алдында тұрды. Тысқа шығып, көзін күннен көлегейлеп, құбыла жаққа зер сала қараған кейуана кіндік баласын көрген бетте:

– Өзім де сені келеді-ау деп жол тосып тұр едім, – дейді оған, құшағын жайып.

– Кешір, апа. Ертерек келе алмадым, – дейді ханзада, кейуананы құшағына қысып.

– Оқасы жоқ, балам. Демалып, тынығып ал. Сосын... сені ұзақ жол күтуде ғой.

– Апа, сіз менің...

– Иә, балам. Көл бетінен көрген жұмбақ суреттің сыры мәлім маған.

Сәл демалып, жүрек жалғағасын кіндік шешесі ханзадаға күміс жүзік ұсынып:

– Бұл жүзікті саусағына салсаң болды; сол сәтте сүйгеніңнің алдында тұрасың. Есінде болсын: оның анасы – менің туған сіңлім. Осы жүзік арқылы ол сені сөзсіз тануға тиіс, – дейді.

– Сақ бол. Сәтсіздікке ұшырасаң, бөгелмей, бірден маған келгейсің. Ал, жолың болсын, – деп кіндік баласын сапарға аттандырады.

Кейуананың айтқанын айнытпай орындаған жігіт көзін ашқанда өңі түгіл түсінде көрмеген таңғажайып тамаша сарайда тұрғанын көріп, өз көзіне өзі сенбейді. Қарсы алдында ай мен күндей жарқырап, сүйген қызы тұр еді. Оған көзі түсуі мұң, асықтықтың өртіне күйіп-жанған мәжнүн бар әлемді ұмытып, есінен танып, құлап түседі. Есін жиған бетте жан-жағына көз салған жігіт өзіне таңдана үңілген патша мен патшайымды көріп.

қолын кеудесіне қойып, басын иіп, сәлем береді. Осы сәтте оның саусағындағы күміс жүзікке көзі түскен ханым еріксіз алға ұмсынып:

– Бәсе, бұл – жердің адамы. Және жай адам емес, жер бетіндегі ең ұлы, ең әйгілі патшаның мұрагері, – дейді. – Ал, менің апамның жүзігі сенде қайдан жүр?

– Ол – менің кіндік шешем, – дейді ханзада, іркілмей жауап қатып. – Сізге сәлем айтуда.

Мән-жайға қанығып, ханзадамен танысқасын патша:

– М-м-м, – дейді ойға батып. – Қызымның маңдайына жазылған жер бетінің ханзадасы осы болғаны ғой. Қанатты аттың бұны бір жыл бойы күтуі – тегін емес. Әрі бабам берген аянда: “Күйеу балаңның қолында күміс жүзік болады” деп еді ғой.

Қыз жігітті көргенде бар әлемді ұмытып, жүрегінде махаббат оты тұтанған-ды. Екі жастың бір-бірімен тілсіз ұғысып, табысқандарын бірден сезген данышпан патша сөзге келмей, отыз күн ойын, қырық күн тойын жасап, қос ғашықты қосып, жер бетіне шығарып салады. Ханзада оларға жер бетіне жеткесін көп кешікпей тойға шақырып, ата-анасымен таныстыруға уәде беріп, жан жарымен бірге атқа қонады.

Көрші елдердің бірінде ғұмырын тек зұлымдық пен қастандыққа арнаған Қумүйіз атты сиқыршы бар еді. Қумүйіз атанған себебі, оның жалтыраған тақыр басының қақ төбесінде қуарған жалғыз мүйіз өсіп тұратын. Оның бар күш-қуаты сол мүйізде-тұғын.

Қумүйіз сиқыршы аспан мен жер арасында өмір сүретін көшпелі елдің айдай әлемге атағы жайылған ару қызына өлердей ғашық еді. Жылдар бойы тер төгіп, қызды қолға түсірудің амалын таппай, діңкесі құрыған сиқыршы күндердің бір күнінде оның жер бетінің ханзадасына тұрмысқа шығып, соның еліне аттанғалы жатқанын біліп, қыз бен жігіттің жолына тосқауыл қойып, андуға кіріседі.

Қыздың ата-анасымен хош айтысып, жер бетіне жол тартқан қос ғашық бұл әлемдегі ең бақытты жандар еді. Ел шетіне енді ілігіп, күміс жүзікті саусағына сала берген жігіт сүйгенінің кенет сағымға айналып, бұлдырап, еріп бара жатқанын көріп, ақылынан адаса жаздайды. Ойы сан-саққа жүгіріп, қайғының қалың тұманына батқан жігіттің есіне кіндік шешесінің: “Сәтсіздікке ұшырасаң, бөгелмей, маған келгейсің”, – деген сөзі түсіп, кіндік шешесінің үйіне бет алады.

Салы суға кеткен ханзаданы көрген бетте бар жәйтті айтқызбай ұққан кейуана сиқырлы айнаны алып, әлдене деп күбірлеп, дем салуға кіріседі.

– Сүйгенің Қумүйіз сиқыршының қолына түсіпті, – дейді ол, сәлден кейін. – Оның көзін біржола құртпай тұрып, жан жарыңмен табысу мүмкін емес. – Осыны айтып, ол жігітке алтын жүзік пен көрінбейтін жамылғы беріп, ғашығының бейнесін алғаш көрген көлге барып, бір құты су алу керектігін айтады. – Суды алғасын көрінбейтін жамылғыны жамылып, саусағына күміс жүзікті салып, көзінді жұмғайсың. Көзінді ашқан бетте алдыңда өрім-өрім жыртық шапанға оранған қайыршы тұрар. Қумүйіз сиқыршы – сол Сен сүйгенінді іздеп келерінді біліп, қапыда бас салып, сиқырлап алайын деп әдейі аңдып жүр. Төбесіндегі мүйізі жыбырлап, сиқыршыға белгі бергенде құтыдағы суды шашып жібергейсің. Әйтпесе, күнің қараң. Мүйізі арқылы ол сені көрінбейтін жамылғыдан да танып, тауып, сиқырлап үлгіреді. Қумүйіз сиқыршыдан құтылар жалғыз жол осы.

Қумүйіздің елінде оның сиқырының құрбандығына айналған адамдар көп. Сиқыршының көзі жойылған бетте олардың бәрі адам бейнесіне қайта енеді. Алайда, жан жарыңды олардың арасынан табамын деп үміттенбе. Жауыз сиқыршы оны сарайының астынан қырық қабат құдық қаздырып, ақ сазанға айналдырып, сол құдықтың

түбінде сақтауда. Ол жерге қанатты атың бара алмайды. Дереу алтын жүзікті алып, саусағыңа салып, көзіңді жұм. Сол сәтте сазан балықтың жанында тұрарсың. Сүйгенің – сол. Алтын жүзік денесіне тиген бетте ол бірден өз бейнесіне енеді. Қатты қысып, құшақтап ал да, көзіңді жұм. Көзіңді ашқанда Қумүйіз сиқыршының сарайының алдында тұрарсың, – деп кіндік шешесі сәт-сапар тілеп, ханзадамен хош айтысады.

Кіндік шешесінің бар айтқанын бұлжытпай орындаған жігіт Қумүйіз сиқыршыға құтыдағы суды шашып жібергенде ол шыбын-шіркей, құрт-құмырсқаға айналып, әп-сәтте көзден ғайып болады. Сүйгеніне асыққан жігіт алды-артына қарайламай, алтын жүзікті саусағына салып, көзін жұмады. Көзін ашқанда ол, айтқандай-ақ, құдық түбінде, өзіне жалынышты жүзбен жәудірей қараған аппақ сазан балықтың жанында тұр еді. Балыққа алтын жүзікті тигізген бетте ол өзінің ғашығына – жан жарына айналады. Бар әлемді ұмытып, бір-біріне айқара құшақ жайған екі жас көзді ашып-жұмғанша Қумүйіз сиқыршының сарайының алдында тұрады. Сарай алдындағы алаң қаптаған қарақұрым халыққа толы еді.

Құмырсқаның илеуіндей гулеген топтың арасынан сақалы омырауын жапқан салиқалы адам суырылып шығып:

– Біз – осы елдің байырғы тұрғындарымыз. Жер астынан жік боп шығып, екі құлағы тік боп шыққан Қумүйіз сиқыршы қаланың қақ ортасын ойып, өзіне сарай салдырып, дүйім елді түп-тұқиянымен, тайлы-таяғын қалдырмай құртуды мақсат етіп, бәрімізді бірдей сиқырлап, жан-жануар, хайуанаттарға, өсімдік, тастарға айналдырып жіберіп еді. Басымызға төнген қара бұлтты сейілтіп, жауыз сиқыршыдан құтқарған сіздерге айтар алғысымыз шексіз. Ел билігін қолдарыңызға алып, патша тағына отыруларыңызды өтінеміз, – дейді.

Ол сөзін аяқтаған бетте алаңға жиналған халық қоғамдай жапырылып, бастарын жерге жеткізе иіп, топ бастаушының сөзін бірауыздан қостайтындарын білдіреді.

– Ниеттеріңізге, сенімдеріңізге ризамыз, – дейді жігіт, сүйгенімен ақылдасып. – Өкінішке қарай, тілектеріңізді қабылдай алмаймыз. Алыста екі көзі төрт болып күтіп отырған ата-анамыз, еліміз бен жеріміз бар. Қарсы болмасаңыздар, араларыңыздан ел сенімін арқалай алатын бір адамды патша етіп, сайлап кетсек қайтеді?

– Таңдау еркін сіздерге бердік, – дейді халық.

Жігіт алтын жүзікті қолына алып, алдындағы топқа бағыттағанда ол топ бастаушыны нұсқайды. Ол, расында, елдің ең сыйлы адамдарының бірі еді. Қуанышы қойнына сыймаған халық оны төбесіне көтеріп әкетеді. Жаңа патшаны таққа отырғызып, көл-көсір сый-сияпатқа бөленген қыз бен жігіт арағабіреп күн салып, қанатты атқа отырып, өз елдеріне бет алады.

Сарайға енген бетте өз ата-анасының қалыңдығынын ата-анасымен бірге отырғанын көрген жігіт тіл-ауыздан айрыла жаздайды. Қыздың анасы өзінің кіндік шешесімен алаңсыз әңгіме-дүкен құруда еді.

– Жер бетін, біздің елді қалай тауып келдіңіздер? – деген оның сауалына қайын атасы күліп:

– Қарағым-ау, біз үшін арақашықтық, уақыт жоқ қой. Әлем кеңістігінің әр түкпірі – өз үйіміз. Қалаған сәтте кез келген жерден шыға береміз, – дейді.

Ой, ұлан-асыр той басталып берді дейсің. Аспан мен жер арасындағы сиқырлы ел мен жер бетінің тұрғындары біріккен бұл тойға жиналған жанның көпшілігі соншалық, күннің көзін тұтылдыра жаздапты.

Қанатты атқа мініп, алтын, күміс жүзіктерді саусақтарына салып, аспан мен жер арасын емін-еркін шарлаған ханзада мен ханша жүрген жерлеріне мейірім-шапағат шашып, барша армандарына жетсе керек.

МАЗМҰНЫ

Ақерке. Ертегі-повесть.....	3
Сыбызғы.....	142
Ай аруы.....	149
Ұрланған бейне.....	155
Махаббат құдіреті.....	161
Құрбақаға айналған адам.....	169
Аян мен Баян.....	171
Ақ бата.....	177
Көл бетіндегі бейне.....	187

Әдеби-көркем басылым

Айнаш Мәукенқызы

АЙ АРУЫ

Ертегілер

(қазақ тілінде)

Редакторы *О. Кенжебек*

Суретшісі *Б. Жапаров*

Компьютерде беттеген *Ж. Жақсыбайқызы*

Корректоры *Ж. Құжманова*

ИБ №112

Теруге 16.04.2004 ж. жіберілді. Басуға 20.04.2004 ж. қол қойылды.
Пішімі 84x108^{1/32}. Қағазы офсеттік. Қаріп түрі “Kz NR”. Шартты
баспа табағы 10,5. Есептік баспа табағы 8,1. Басылымы офсеттік.
Таралымы 2000 дана. Тапсырыс № 970.

“Аударма” баспасы,

473000, Астана қаласы, Бейбітшілік көшесі, 25.

“Астана полиграфия” акционерлік қоғамы,

473000, Астана қаласы, Бейбітшілік көшесі, 25.

**“АУДАРМА” БАСПАСЫНАН
2002-2003 ЖЫЛДАРЫ
ШЫҚҚАН КІТАПТАР**

***“Шытырман оқиғалар және фантастика”
сериясы бойынша:***

- М.Твен.** “Том Сойердің басынан кешкендері”.
- Р.Стивенсон.** “Қазына аралы”.
- Д.Дефо.** “Робинзон Крузо”.
- Г.Хаггард.** “Сүлеймен патшаның кеніші”.
- В.Арсеньев.** “Дерсу Узала”.
- Джеймс Х.Чейз.** “Із қалмасын”.
- Дж. Гринвуд.** “Өгей бала”.
- Фенимор Купер.** “Могиканның соңғы тұяғы”.
- Э.Сетан-Томпсон.** “Кішкентай жабайылар”.
- У.Мак-Гиверн.** “Барлығына қарсы жалғыз өзі”.

Айнаш Мәуекенқызы 1967 жылы Шығыс Қазақстан облысы Марқакөл ауданындағы Боран ауылында туған. Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан Мемлекеттік Университетінің филология факультетін бітірген.

Еңбек жолын Марқакөл аудандық “Шамшырақ” - “Маяк” газетінде тілші, бөлім меңгерушісі болып бастаған. Республикалық “Ұлан”, “Сақшы” газеттерінде, “Зерде”, “Арай” журналдарында қызмет істеген. Айнаш негізінен ертегі, фантастика және криминалдық тақырыпта жазады.

ISBN 9965-18-100-4

9 789965 181009